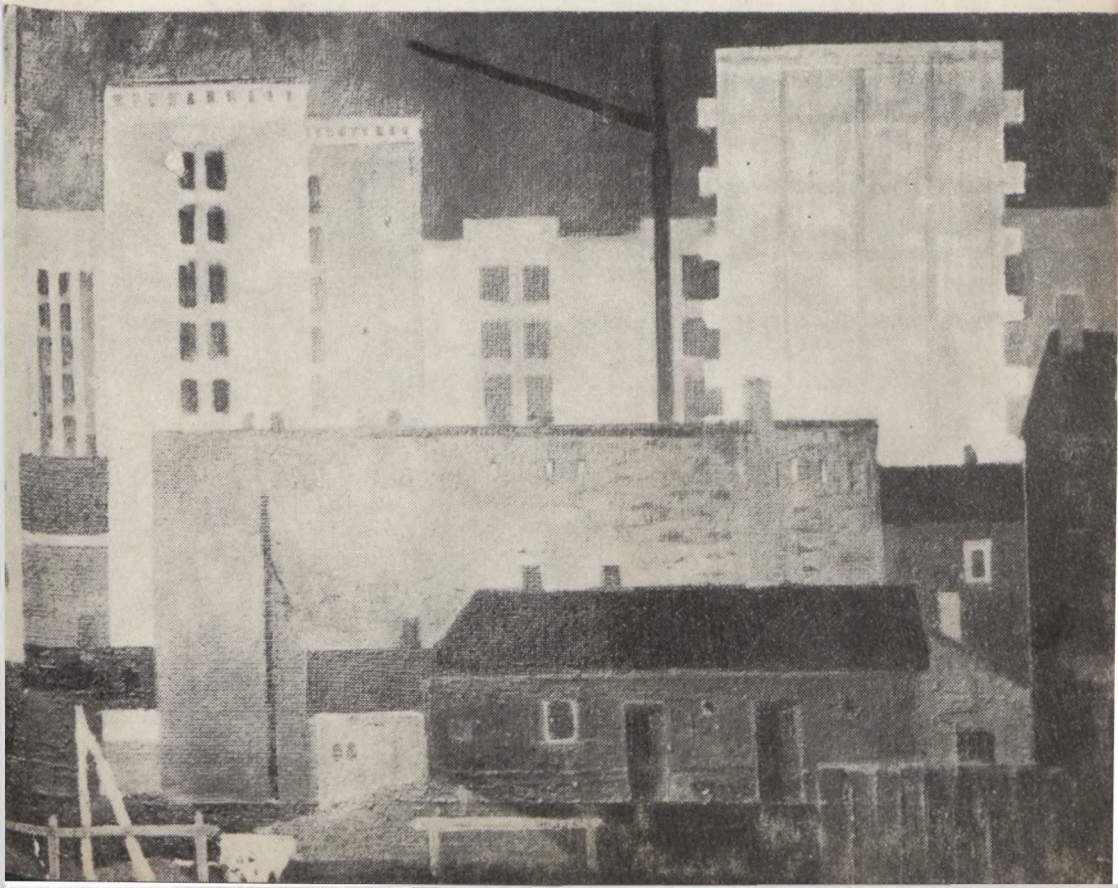

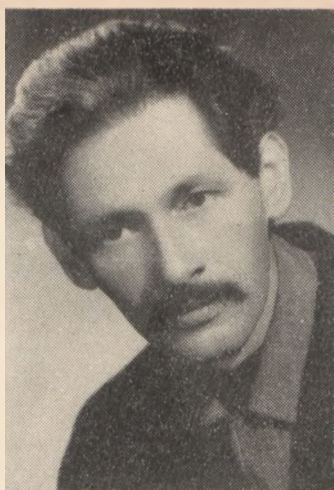
P20

1966

PALÓCFÖLD

PATAKI JÓZSEF

1928-ban születtem, Salgótarjában. 1942-től 1949-ig a Salgótarjáni Acélárugyárban mintasztalosként dolgoztam. 1949-ben felvettek a Derkovits kollégiumba. Érettségi után a Képzőművészeti Főiskolára kerültem, ahol Kmetty János, Domanovszky Endre, Bencze László, Bernáth Aurél, Fónyi Géza és Barcsay Jenő voltak mestereim. 1958-ban diplomáztam. 1959-től rendszeresen kiállítok az országos kiállításokon, Budapest, Miskolc, Salgótarjában rendezett tárlatokon. Debrecen, Hajdúböszörmény, Eger, Keszthely, Besztercebánya, Balassagyarmat városokban szerepeltek műveim egyéni és kollektív kiállításokon.

1966-ban az Észak-magyarországi Területi Képzőművészeti Kiállításon a Salgótarjáni Városi Tanács VB. I. díját kaptam. Tanulmányaim és utazásaim során Prága, Moszkva, Leningrád, Berlin, Drezda, Bécs, Krakkó, Varsó múzeumait, képtárait látogattam. Élményeim döntő hatással voltak művészi felfogásom kialakulására, amelynek lényege, az igazság egyszerű és tömör kifejezése.

A most kiállított műveim zöme ez évben készült. Művészi törekvéseim egybesznek emberi törekvéseimmel. Szemlélni a világot és egyszerűen, tömören kifejezni annak igazságait.

PALÓCFÖLD

NÓGRÁDI ÍRÓK, MŰVÉSZEK ANTOLOGIÁJA

1966|2.

SALGÓTARJÁN

PALÓCFÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSÜGYI ANTOLÓGIA

SZERKESZTIK:

CZINKE FERENC, ERDŐS ISTVÁN, KOJNOK NÁNDOR

FELELŐS SZERKESZTŐ:

CSUKLY LÁSZLÓ

KIADJA:

A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya

FELELŐS KIADÓ:

MOLNÁR PÁL

E. 1982.

A borítólapon: Pataki József: Múlt és jövő

E. 1974.

E.I.I. 1969.

A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusára készülve, jelentőségéről szólva helyét követeli a megalapozó gondolat: 1966. novembere mindenképpen úgy kerül majd be történelmünkbe, mint fontos dátum, rangos határkö. A hónap elején az MSzMP megalakulásának 10. évfordulóján ünnepi volt a számvetés, mely mind politikai, mind gazdasági vonatkozásban megmutatta, hogy népünk életében ez az évtized töretlen fejlődést eredményezett; november utolsó napjaiban pedig éppen ezeknek az eredményeknek összegezése, elemzése érdekében összeül a kongresszus, mely egyben a tanulságok levonása után megszabja majd az elkövetkező évek tennivalóit.

Megyéink párttagsága, pártonkívüli lakossága egyaránt fokozott érdeklődéssel tekint a IX. kongresszus elé. Rendkívül örvedetes, hogy ez az érdeklődés, várákozás, érzelmi együttélés, a politikai, közéleti aktivitás fokozódásában is megnyilvánul. A kongresszust megelőző pártrendezvények, politikai, közéleti fórumok, élet teli, korszerű problémafelvetésű vitái, eszmecseréi; a munka frontján, a kongresszus tiszteletére felajánlott tervek túlszárnyalása, a szocialista brigádok, munkacsoportok kongresszusi teljesítményei jelzik ezt elsősorban.

Megyéink kommunistáiban, dolgozóiban, ifjómunkásaiban, diákjaiban tudatosan él, hogy ez a kongresszus gazdasági és kulturális életünk alapvető kérdéseit, szocialista társadalmunk fejlődésének nagy problémáit állítja középpontba. Nyilvánvaló, hogy a kongresszus értékelése, elemzése több lesz a közelmúlt évek eredményeinek, küzdelmeinek, gondjainak egyszerű feltárásánál, s a most következő feladatok megállapításánál. Érzelmeket, társadalmat formáló hatása is lesz.

A kongresszus előtt még meditáló gondolatként, s a munkája után meghatározó elvként megállapíthatjuk, hogy pártunk' és népünk a becsületesen végzett munka jóleső tudatával, bizakodással dolgozhat, teremthet, s tekinthet a jövőbe.

A pártkongresszus előkészítése elsősorban a kommunisták számára volt a számvetés ideje, de a szocializmus teljes felépítése csak közös munka, a párttagok és a pártonkívüliek együttes erőfeszítésének eredményeképpen bontakozhat ki. A szocializmus teljes felépítése mindenütt, így hazánkban is az új típusú emberért, a szebb, harmonikusabb, boldogabb életért, a kultúráltabb körülményekért, az igazi emberies-

ség érdekében történik. Ma elmondhatjuk, hogy évszázados elmaradottságunkból az elmúlt évek során igen sokat behoztunk, ledolgoztunk, de az új társadalom felépítése érdekében még rengeteg a tennivaló. A ma szocialista emberének teljes odaadására, gyakran áldozatvállalására van szükség, hogy harcunk, munkánk továbbra is eredményes legyen. A feladatok a gazdagság, a kultúra területén dolgozó elvtársaktól nagyfokú szocialista öntudatot, erkölcsiséget kívánnak meg.

Biztosra vehetjük, hogy a IX. kongresszus megerősíti a négy évvel ezelőtt megfogalmazott álláspontot: " . . . társadalmunk fejlődésében olyan szakaszhoz értünk, amikor a forradalom teljes győzelmének egyik legfőbb feltétele a szocialista kultúra erőteljesebb kibontakozása . . . "

A kulturális élet vezetőinek — a gazdasági irányítás reformjának szellemében ez természetes — ugyanúgy meg kell tanulniok gazdálkodni, mint a termelés területén dolgozó elvtársaknak. Helyesen gazdálkodni anyagi eszközökkel, jól sáfárkodni a szellem produktumaival. Gazdálkodni, és úgy gazdálkodni, hogy a kultúra — a színház, a zenei élet, a képzőművészet, az írott szó — kommunista módon megtervezett szándékaink irányába hassanak.

Köszöntjük a Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusát, amely napjainkban meghatározza a párt általános irányvonalát, kijelöli a szocializmus teljes felépítésében, a nemzetközi élet területén a most következő időszak legfontosabb feladatait. Egyben kívánjuk ez alkalommal a Palócföld írógárdájának, munkatársainak, hogy eszmei nevelőmunkánkból vállalt feladataiknak a következő években még színvonalasabban, még nagyobb sikerrel feleljenek meg.

JEDLICKSA GYULA

az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának
első titkára

VIHAR BÉLA versei:

Halálból felszálló csillag

*Oly sortűz dördült tizenhétben,
hogy belérengett a világ!
Egy nép nyitotta véres vállal
a történelem kapuját, —
nekifeszült, zuhant az ajtó,
s áradt a láz, mint Óceán,
a megvonagló Európán,
az újult álmú Ázsián.*

*Petrográdon egy palotára —
ki tudja ki? — csóvát dobott!
Azóta is e szikraesőt
visszaragyogják századok.
Áll egy matróz az iszap-éjben
elkattintva revolverét;
meghallották a kontinensek,
s hány eljövendő nemzedék!*

*Egy börtön nyílt ki akkor éjjel?
Ezer vagy több? Nem! Mindenütt
lazább a zár, hol foglyok ülnek,
verve reményből fegyverük.
Forgószélként száguld már egy név . . .
Emelkedjetek, sziveink!
Zúgják őserdők, gyárok, puszták
szülöttünk nevét, őt, Lenint . . .*

*Még háború volt. Lövészárkok
pestis-sebe a földeken.
Bajonettel döfött a munkás
a munkásba: nincs kegyelem!
A császár vért, bank osztalékot,
a tőkés kövér kamatot,
a tábornok dísz, ő meg mankót,
vagy meszes sírgödröt kapott. —*

Tunyán eldülten, puffadt bélel,
a meghízott tröszt már betelt,
sakál torkából sárga nyál folyt,
szemét behunyta, úzve cselet,
szunnyadt, de sunyin neszre várt csak,
fülelt — ugorna — jelt lesett,
bűzhödt szájával falna újra
országot, népet, gyermekeket.

Föl, föl, ti rabjai a földnek!
Le láncaink! — Hogy harsogott!
Elkezdte Moszkva, s átvettük mi,
véreshomlokú magyarok.
Ezerkilencszáztizenkilenc!
Láttam freskód, még mint gyerek,
meztláb álltam én a porban,
mikor zászlód emelkedett.

Ott jönnek ők, szaladt az utca,
ott jönnek már a mieink!
A tűnt időkből fátyol lebben,
az emlék kék kendője int,
s mint a lassan piruló lángos, —
anyámsütötte hajdani —
táru a táj s felém tekintenek
Szécsény mosolygó dombjai.

Dal közelit onnan a völgyből . . .
A mieink, a vörösök!
Lakatos, ács, bányász, tanító,
acélba, vasba öltözött.
Pestről jöttek? — Tán negyvennyolcból!
Az meg Damjanich a lovon!
Ereszkedett a patak partján
a Második Forradalom.

— Hová az út? — Hét is felelte:
— Fülel alatt hadakozunk!
A burzsujokkal megyünk ölre!
Győzünk, s ha kell, hát meghalunk.
— Hadd tarthassam én azt a zászlót! —
mondottam volna, ha lehet,
ha valami nem köti gúzsba
nehezen forgó nyelvemet.

S már mentek is: a vonulásuk,
akár a nyári zivatar . . .
Csak por jelezte, hogy itt jártak
s csatába indult a magyar.
Még most is mennek, egyre feljebb,
végig a történelmen át . . .
Nem **Fülekre! A jövődőbe!** —
Előre, vörös katonák!

Nem ők veszték el ott Füleknél,
sem Szolnoknál, sem a Tiszán . . .
Az igazság fölkel a sírból,
virágot hajt a bitófán,
művét folytatja új fiakban,
hordják apák és unokák,
míg teljesül ügyünk: az ember!
Előre, vörös katonák!

Szálltak az évek, s otthonunkban
csendőr taposta mea anyánk.
Parázslott újra Dózsa trónja:
füstölt, pörkölt az úri láng.
Ki bírta, hordta; ki nem bírta,
eladta lassan álmait,
s messzibbnek tűnt egyre a csillag . . .
Látod még elvtárs? — Nem. Alig!

Halkítva szót, eloltva lámpát
szívünkbe nőtt a bú, a kin,
s vonatkerék tört, csattogott át
József Attila csontjain.
Nyirokbasüppedt külvárosok,
polcon dugott könyv, vers, viták
egy üzenet: ne kérdd ki küldte,
csak add tovább, csak add tovább! —

ez volt jelünk, hogy érik, serked,
közeleg titkos utakon,
az új hazát teremtő nagy perc:
a Harmadik Forradalom.
A harmadik, a diadalmas,
a legyőzhetetlen s örök:
a Halálból Felszálló Csillag,
Ezerkilencszáznegyvenöt.

ÁRNYÉK

*Ballagva
az éjszakában,
halad előttem
az árnyam,
és úgy tűnik
most egyszerre,
mintha ott
az apám menne;
ráismerek
főtartása,
karja, válla
alakjára,
látom hajdani
kabátját,
világló
szomorúságát;
az apám
e hosszú árnyék,
mintha a nyomában
járnék,
ahogy egykor
gyermekléptem
követte őt
a sötétben,
s mintha most is
így vezetne,
szótlanul
a végtelenbe.*

ÚTKÖZBEN

Fiatal, nagyon fiatal voltam még akkor, majdhogynem gyerek. És mégis egy vagyok a Nagy Csatak tanúi közül, hiszen a negyvenes évek végétől részese voltam mindannak a mozgásnak, amely szülője volt a manának, hogy ez a holnap alapjait vethesse meg.

Sok szép emlék és rengeteg félelem . . . Megannyi buktató . . . Röggös út. Szóval küzdelem. Ezeket őrzöm magamban, s közülük néhányat már őriz a betű is, a papíron.

A bicikli csomagtartóján jobbra-balra csúszkált a plakátköteg. Öreg, rozszant gép volt. Egyik pedálja hiányzott már, csak tengelye volt meg, s az is olyan fényes a sok taposástól, mintha kiszidolozták volna.

Az út lejtős volt és néptelen. A mező zöld, és virágos tarka. Kopott fehér ingemen szikrázott a nap és nyomában verejték csörgedezett hátam árkában. Az öreg tragacs minden gödrött százszorosán érzett. Pedig az út lépten-nyomon tele volt gödörrel. Még két évvel ezelőtt tankok és más járművek áradata törte fel, a háború utolsó futamában.

Egy nagyobb huppanót nem tudtam kikerülni, mert elméláztam és amikor észrevettem, már késő volt. Elszakadt a spárka és a csomagtartóról lecsúszott valamennyi plakát.

— Na, iszen, jól nézek ki! — és káromkodtam. Nekitámasztottam biciklimet az útmenti eperfának, aztán rakosgatni kezdtem a plakátot egymásra.

— De keserves, nekünk csak ez a rozszant biciklink van.

Roppant elkésérett a gondolat és a küszködés a sok plakáttal, mert, hogy elszakadt a spárka, most már nem érte keresztül a plakátköteget.

— Mivel kössem meg? Nadrágszija, milyen jó lenne, de ha nincs. Csuhe az van az árokparton, de szétcsúszik annak a kötése ezen a rázós úton.

Aztán megmentett az ötlet: nadrágom egyik zsebét hasogattam csíkokra. Megfontam kétrétűen s hozzákötöttem a madzaghoz. Sikerült.

Vidáman tekertem a pedált és dúdoltam együtt a madárcsicsergessel. Úgy kerekkeztem, mint aki se lát, se hall, mert körülöttem fa, rét, a tűző nap, s még a rázós út is mind egyszerre énekelt. Csak azt vettem észre, hogy motorbicikli futott el mellettem és nyomában papírlapok röppentek szét. Leugrottam a gépről s felvettem közülük egyet.

„Szavazz a hatos listára!”

Végigszaladtam a röpcédulán. A motor pótüléséről visszanezett az ismeretlen férfi és mosolygott. Úgy figyelt, mintha elismerést várt volna. Elnevettem magam és kajánul a jól ismert karjeléssel integettem neki.

Magam is megrémültem saját bátorságomtól. Agyamon átvillámlott a gondolat, de mire végére értem, megfordultak.

Erősen tiporni kezdtem a pedált. A félelem görcsösen rángatta lábamat. Úgy éreztem magam, mint egyszer álmomban, amikor menekülni akartam az üldöző elől, de minden hiába volt. Minél jobban erőltettem a futást, annál lassabban haladtam.

A motor megelőzött és keresztbe állt az út közepén. Fülemben, torkomban, agyamban éreztem szívem minden ütését.

Legalább lenne valaki a környéken, de sehol egy teremtet lélek.

Mindenütt csak a tarka mező. Éppen olyan, mint a plakátokon, amelyek a csomagtartómon rázkódnak és csúszkálnak.

Ki akartam kerülni a motort, mintha mi sem történt volna. Jobbra fordítottam a kormányt, lementem az árok szélére.

— Állj csak meg komám! — szólt rám a vezető, és mindketten elém léptek.

A süketet tetettem. Tovább kerekkeztem. A virágos mező villámlott és elsötétedett. Lábam rángatta a hajtókart. Az egyik férfi elkapta a csomagtartóm. Szinte úgy szédültem le a bicikliről.

— Mi baj van öcskös? — kiáltott az ember, aki az imént a hátsó ülésen ült, s akinek visszaintegettem.

Dermedten álltam, s jobban kínlódtam, mint a kalitkába zárt madár. Nem jött hang kiszáradt torkomra. Tarkómat, s hátgerincemet a végigguruló verejtékcseppek csipkedték.

— Hozzád beszélek hé! — S a másik férfi megfogta biciklim kormányát és úgy nézett velem farkasszemet.

Álltam a nézését. Ettől valahogy megbátorodtam. Nem kaptam el tekintetemet, egyenesen a szemébe meredtem szótlánul.

— Mi bajod? — kérdezte ismét.

Még mindig nem válaszoltam, csak szemmel mondtam valamit.

— Mit mutattál az előbb?

— Ha nem tudná, nem kérdezné — feleltem a félelemtől határozottan.

Némaság csengett fülemben.

Az idegen férfi elengedte biciklim kormányát. Aztán kikapta szemét a tekintetemből.

— Na csak azért! — mondta lejjebb engedve hangját. — Ha bajod van szólj, elintézzhetjük.

Aztán megfordították a motort, néhány pillanatig berregtették és elindultak Barankovics félfasisza legényei.

Nyeregbe ültem én is és hajtottam tovább. Remegésem nem akart szünni, csak ahogy tonkomban csillapult szívverésem, úgy tértem magamhoz aléltságomból.

Beértem a faluba.

A párttitkár udvarára fordultam és leugrottam a gépről.

Ő ekkor már kilépett a házból.

— Szabadság Takács elvtárs! — üdvözölt.

— Szabadság titkár elvtárs — mondtam és kezet szorítottunk.

A párttitkár kezének olyan fogása volt, mint az acélsatunak.

— Mit hozott? — kérdezte.

— Plakátokat — mondtam. — Azt üzeni Dóczi elvtárs, jó magasra ragasszák, hogy ne tudják letépni.

— Csak bízza ide, elvtárs.

Egy pohár vizet kértem. Mohón kiittam, mint a lázas beteg. Minden korty után éreztem, mennyire csillapít. Lábamból kiállt a remegés.

Indultam. A párttitkár mégegyszer utánam köszönt.

— Szabadság Takács elvtárs!

Mentem a következő falu felé.

A madarak dala újra nyomomba szegült. Merengtem.

— Ugye, nem is vagyok gyerek? — kérdezgettem magamtól. A falusi párttitkárok elvtársnak szólítanak és szabadsággal köszönnek, amikor megjelenek náluk. Tizenöt éves válaszaimmal felnőttek éreztem magam.

JUDIT

A falak mellett sorakozó padokon ültünk. Szemben a színpaddal. Ezt a színpadot mi eszkábáltuk két nap alatt. Most Judit ült rajta a zongora mellett. Pestről küldték őt a hosszú férfival együtt. Judit alacsony volt és nagyon csúnya, de okos és szépen zongorázott. A férfi — Bársony elvtársnak hívták — vékony, két méter körüli. Együtt olyan murisan hatottak, mint Zoro és Huru.

Judit ütemesen játszotta a Bunkócskát, a Szódd a selymet, s a többieket. Ezek a munkásdalok is hozzátartoztak a kéthetes agitátor-tanfolyam anyagához.

Judit fejével kezdést biccentett, aztán bámulatos energiával belecsapott a zongorába.

Már termelnek újra a gyárak,

A gépben feszít az erő . . .

Énekeltünk.

Megrökönnyödvé néztem Judit apró ujjainak fürgeségét, virtuóz siklását a fehér és fekete billentyűkön. Ő vitte a hangot is az éneklésben. Mi követtük, eleinte óvatosan, hogy el ne vétsük a szöveget, vagy a dallamot, aztán később már magabiztosan, fennhangon.

Judit mosolygott.

Mosolyában szerénység, tűz és pajkosság kergetőzött, S ezek így együtt különössé tették. Előszlott arcának rútsága.

Néztem, néztem, s szemlátomást lefoszlott homlokáról a szeplő és apró pisze orra formás vonalúvá szépült. Nem tudtam levenni róla a szemem.

Judit sokat mesélt a lágeréletről, Auschwitzról.

— Talán nem is idős még, csak a haláltábor kínjai árkolták meg a homlokát — latolgattam magamban. — Bizonyára, mert lám, amikor mosolyog, akkor az árok teljesen kisimul és egészen gyerek lesz, tiszta, a szeplők is teljesen lehúzódnak orra széleiről.

Mosolygott ő is, s szemem között felejtette tekintetét. Fejével diktálta a taktust, de szeme nem tágitott Tétováztam, nem merem elmozdítani tekintetemet. Már nem is láttam, amint fejével diktálja az ütemet, csak mozdulatlan mosolygását fogtam fel, mint megkövült víziót.

A pad mozogni kezdett alattam.

Ugy éreztem, térdemet valami kóbor villanyáram rándítja meg, s e rándulás hamarosan egyenletes nyárfalevél-rezgéssé csillapul. A színpad megindult előttem, mintha balra húzódnak volna, az ablak irányába.

Összerázkódtam.

A zongora ontotta magából a hangokat. Már a negyedik dalt énekeltük. Lány futamok és kemény, követelő ritmusok olvadtak össze és váltak szét ismét, hogy azután újra egyesüljenek, szép harmóniákká.

Elbódultam, mint májusi zivatar után az ózondús fenyőerdő rengetegében. Nézésem megmerevült, a hangok kiapadtak torkomon.

Judit nem engedett. Présbe fogott szemével, és éreztem, szorít, szorít, az összeroppanásig. S ha összeroppanok, talán felkacag: „Ni, a gyerek, a tizenhét éves ifjú hős, milyen könnyű áldozat.”

Megmozdítottam a lábam. Olyannak éreztem, mintha óriásdaru emelt volna fel vékony acéllemezt. Aztán dobpergés csapódott fülembe. A kötél-táncos félelmét éltem át, aki ég és föld között lebeg egyetlen kótélen. S jaj, ha elszakad ez az ideget szívet egybefogó húr, fájdalommal reccsenéssel . . .

— Macska-egér játék ez — villant át rajtam. A színpad megindult visszafelé, s tompa huppanással eredeti helyére állt. Ismét láttam, amint Judit énekelt és keze finom mozdulatokkal hullámszik a billentyűkön. Tekintetét levette rólam s közömbösen pásztázta végig a padonülőket. Mosolygott. Rám is visszanézett.

Mintha azt mondta volna mosolyával: „Te kis csacsi!”, vagy azt: „Te számár!”

Melyiket mondhatta: számár, vagy csacsi?

A kettő közti különbséget most igen fontosnak tartottam.

—Bizonyára csacsit mondott.

A zongora elhallgatott és vele együtt az ének is.

— Pihenjünk — mondta Judit.

Kimentem a teremből. Az udvarra menekültem és beletemetkeztem a hatalmas orgonabokorba. S hiába akartam visszatartani könnyeimet, tolakodóan záporoztak elő.

Hirtelen átvillant rajtam a rémület, hogy meglát valaki. „Ej, elvtárs, hogy sírhat egy fiatal kommunista, most a nagy csaták előtt?” — mondanák.

Igazis, hogy lehetek ilyen gyenge?

De csak egy pillanatra sikerült erőt venni érzéseimen. Utána úgy sírtam, hangosan, mintha elszabadult volna bennem egy láthatatlan messziségbe hömpölygő folyam, amely egyre jobban hullámai hátára emel, söpör, sodor, taszít kegyetlenül.

— Játszik velem — szakadt fel bennem a keserűség — játszik, mert sokat szenvedett a haláltáborban és most játszania kell. Most pótolja az elmulasztott játékokat és felejteti akarja a kezéből kivert alvós-sírós babát. Miért velem játszik!?

Megfogózkodtam a bokor egyik ágában.

Fejem felett egy gyerekedd báránnyelű körözött a májusi tiszta égen, mintha ide a bokorra akart volna szédülni.

VÁRATLAN VENDÉG

A napot már régen eltakarta a domb. A kisváros utcáin emberek sétáltak.

Horváth Sándor, a téglagyár párttitkára egykedvűen bandukolt a pártház felé. Amikor odaért, már lármázó emberekkel volt tele a terem. Este nyolc órára rendkívüli megbeszélésre hívták őket. Türelmetlenül várták a járási párttitkárt, mert senki sem tudta, miért kellett ilyen sürgősen idejönni.

— Minek hívtok ide bennünket, ha ennyit késik! — mérgelődött az egyik ember, s a többiek kórusban igazat adtak neki.

El is határozták, hogy nem várnak tovább. De amikor indulni akartak, megérkezett a járási titkár. A megyebizottságtól jött. Izgatott volt, aztán amikor egy kicsit csillapult, tréfásan megszólalt:

— Elvtársak! Ha Jézusnak nem is sikerült, de mi a mai napon megváltjuk a világot. Szóval nagy dolog miatt hívatunk ide titeket. Még ma kezdjük az államosítást.

A kisváros mellékutcája, amerre Horváth Sándorék mentek, kihalt volt, csak a villanylámpák himbálták fényüket. Megálltak egy ház előtt. A kapu fölött rozsdás pléhtáblán már alig lehetett elolvasni a betűket: „Krassó Kálmán sörnagykereskedése”. Alatta egy kisebb táblán: „Krassó Szikvizüzem”. De volt egy frissen festett cégér is: „Krassó Kálmán pálinkafőzdéje a dolgozó parasztok szolgálatában”.

A kapun belül jámbor kutya csaholt. Hamar megbékélt, és farkát csóválva a jövevények mögé somfordált.

Az ebédlőben Krassó és barátai kártyacsatát vívtak. Krassó éppen „ultit” akart mondani, amikor benyitott Horváth Sándor, mögötte Tarr László és Gyömbér István.

— Jó estét! — köszönt illedelmesen Horváth.

— Jó estét! — fogadta Krassó bizonytalanul. Pillanatnyi zavart mosoly után nyájasan szólt a váratlan vendégekhez:

— Minek köszönhetem a látogatást?

— Az államosításnak — felelte Horváth halkán, de határozottan.

A csinos Krassóné szorongva nézett Horváthékra. Pillanatok alatt mindent végiggondolt és remegett, amikor megszólalt:

— Azt akarja mondani, hogy mi . . .

— Pontosan! — vágott szavába Horváth. — Ezért jöttünk! Leltár készitünk a vagyontárgyakról és . . .

Krassó úr az ultit már rég elfelejtette, az eseményeknek ebben a sebes viharában. Arcán úgy változtak a színek, mint színházi reflektorok fényei a sztár homlokán. Krassót, mint híres kereskedőt ismerték három vármegyében. Tudatában most gazdagsága, a kitűnő üzletek és a pillanatnyi tehetetlenség kavargott.

A társaság megbénult, csak Horváth szavai törték meg a síri csendet:

— Krassó úr, kérem a sör- és szikvízüzem kulcsait, és az összes könyvelési anyagot.

A korcsmát, ami szintén Krassó úré volt, csak két ajtó választotta el az ebédlőtől és áthallatszott a zene.

Krassó úr sohasem szerette a cigányzenét, csupán az üzlet kedvéért tartotta a bandát, s most, hogy meghallotta a hegedű sírását, egy pillanatra megszedült a gyűlölettel. Idegesen vette elő az acélkasszát, a terebélyes, oltárhoz hasonló ebédlőszekrény fiókjából.

— Hozd be az üzem kulcsait! — fordult feleségéhez, és tehetetlenül harapdálta a szája szélét.

A kocsmá pénzárát éjfélkor lezárták. A pincérmő — aki „pauszban” fizetett Krassónak a szoba használatáért — kénytelen volt megválni éjszakai vendégétől.

Hajnali négy órára az üzleti könyveknek, értéknilyvántartásoknak csak a felét tudták átnézni Horváthék, mert bizony elég nehezen ment nekik, sohasem foglalkoztak ilyennel.

Krassó percenként itta a lombikban gőzölgő feketét. S mint aki csatát veszített, készségesen mutogatta a „Tartozik”, „Követel” tételeket. Arcán egyre inkább állandósult a sárgás szín, aztán halk nyögés kíséretében, eldőlt a perzsahuzatú kanapén.

Horváthék meglepődve, némi részvétellel álltak körül Krassó urat. Gyömbér István meg is jegyezte:

— Nagyon sajnáljuk, de . . .

Krassóné azonban nem volt ennyire érzékeny, mert sajnálkozva bár, de megszokott hangsúllyal kijelentette:

— Sajnos, gyakran előfordul . . .

Az asszony megjegyzésére Krassó felült.

— Bocsánat urak, illetve elvtársak, egy kicsit gyengélkedem. — Összeszedte erejét. Sorra lapozták, egyeztették az üzleti könyveket.

Hajnali öt óra lehetett. Csengettek. A sofőr és a két kocsis jött. Amikor a jövevények meglátták az ebédlőben Horváth Sándort és társait, nem tudták mire vélni a helyzetet. Balogh János, az idősebb kocsis harminc éve dolgozott Krassónál, de ilyen furcsának még nem látta gazdáját. A sofőr is nagyot nyelt, mielőtt megszólalt:

— Krassó úr, itt vagyunk!

Krassó kihúzta magát, teste megfeszült. mélyen lélegzett, amely nagy sóhajként jött vissza a torkából:

— Nem én rendelkezem!

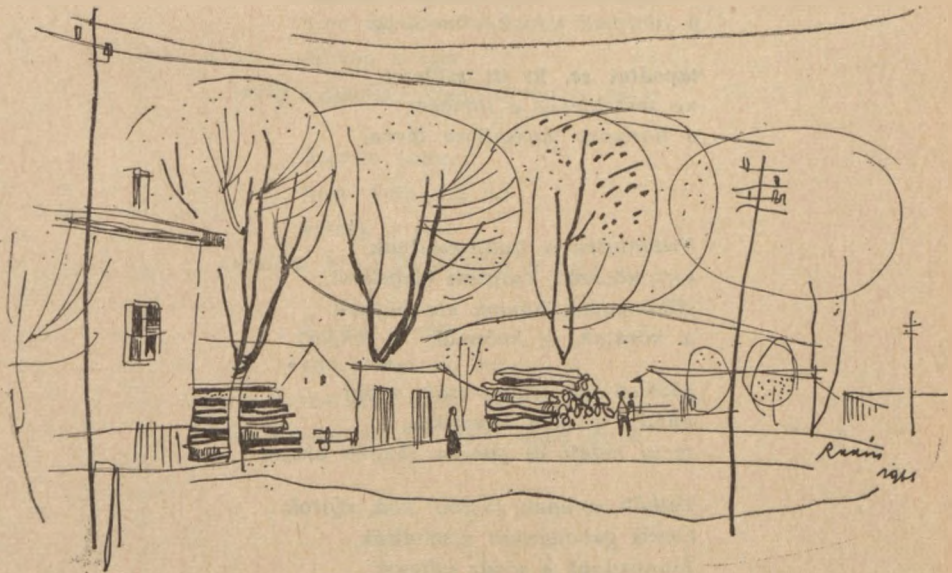
Balogh János Horváthra nézett. Jól ismerte együtt gyerekeskedtek valamikor a téglagyári dombokon.

— És velünk mi lesz? — kérdezte.

— Mi lenne? — mosolygott Horváth — dolgoztok tovább, mint eddig, vagyis nem egészen úgy . . . Délután kezdjük a sör és a szódavíz szállítást. Addig fessétek át az autón és a kocsikon a névtáblát. Írjátok rá, hogy: „Nemzeti Vállalat”.

A nap újra eltűnt nyugaton a lombok mögött. Az éjszakai virrasztás után Horváth Sándor fáradtan bandukolt hazafelé. A kisváros csendes volt, mint mindig. Emberek sétáltak az utcán és a fák susogtak a lassú esti szélben.

POLGÁR ISTVÁN versei:

Fonnyadnak a sóvár sóhajok

*Felhők ügetnek fölöttem
kéményfüstön lovagolva.
Járok csatagos ködökben,
hágok gyiktestű nyirokba,*

*mint akinek már barátja sincs,
homlokomba lóg egy árva tincs,
tar domboldal őszi bodzabokra.*

*Ügetnék felhőként örömet
én is, ki, az áramló világba,
de körülfog, álljt int, nem ereszt
a tilalmak konok aknazárja:*

*tapodtat se, ki itt született,
ne mételyezze a tömeget
a horizont tágasabbra tárva.*

2

*Visszaintek a határontúl,
torzonborzan, csapzott idegekkel.
Alkonyodik, hónom alá bújnak
a körutak, a kocsmák, a tenger;*

*gőzölgő tál, ringyó-csók, virág
bűvöli a gépi muzsikót,
mely halált és gondot rángva elnyel.*

*Felhők mennek, füstön; köd, nyirok . . .
Ocsús gabonánkat átszitálták,
fonnyadnak a sóvár sóhajok,
olvasztják a betűk dérszakállát.*

*Belerázkódik s a horizonttól,
mely kitágult, a szív így dorombol:
most lett nekem ez a föld itt drágább.*

Mi végre ?

*Reménytelen e hőesés, az akarásom
betemeti; fehér halom.
Végtelen örök kavarnak
konkrétzene kíséretében
elernyedtt szemeim előtt.*

Mi végre jöttem a világra?

*Reménytelen e hőesés, az akarásom
betemeti.
Ember, elő a hóékékkal.
Ember, ásd ki a hó alól magad.*

Óda

*Szeress szeress
nem élem túl ha
elhagy a test
mely a gyönyör kimerithetetlen kútja*

*Szeress szeress
nem élem túl ha
elhagy a vers
amit te hívsz életre újra és újra*

*Szeress szeress
nem élem túl ha
semmibe vesz
az álmom mely a teljességet súgja*

BÁNYÁSZSORSOK

(Részlet egy készülő bányászregényből)

1.

Amikor Simon Bertit a Béta-ereszkei frontfejtés omlása alól kiszedték, már nem volt benne élet.

Az omlás hajnaltájt következett be, közvetlenül a fejtés fabeadó vágat felőli végében, nem sokkal azután, hogy az aknász másodszor is végig ellenőrizte a munkahelyet. A front akkor már a második mezőben szenelt. A műszak rosszul kezdődött: vagy két és fél órán keresztül kínlódtak az alapkaparóval, mely mintha megmaka-csolta volna magát, minduntalan kitérte oldalra a szenet; a vadul és erőszakosan rángó lánc kapái újra meg újra a teknőkben lévő szén fölé vergődtek, nyúsítva és erőlködve csápolták a levegőt. Borbás, a szikár frontmester éjjel óta harapta a lakatosokat, dühödten hadonászott inas, sovány karjaival, rángatva lefelé az atyaúristent az égből s mindenkit meg mindent, ami éppen eszébe jutott. Nagy bosszúság az, ha a kaparószalag nem megy, amikor mehetne! S kétszeres bosszúság, mert ilyen esetben duplán csigázza magát az ember, s ráadásul nem is keres, mert nem telnek a csillék.

Éjjel után kettőkor megindulhattak a kaparóval. Borbásnak egy intése elég volt ahhoz, hogy megértse mindenki: most aztán mars be a frontba s úgy rakodj, mint a parancsolat; műszak végéig még öt óra van hátra, a százötven „kutyát” nem fenyegeti komolyabb veszély. De az emberek lódultak nőgatás nélkül is, nem csupán a csapatvezető szálkás modora miatt, hanem mert az effajta embernek véreben van, hogy ha már egyszer mehet, akkor hadd menjen, elég baj az, hogy a múlt hónapban lebögték a keresettel. A nyolcvan méter homlokhosszúságú fronton sorban felhangzott a fejtőkalapácsok gépfegyverszerű kattogása. Maga Borbás is lapátot ragadott, sebesen hányni kezdte a szállítószalagra a vágat oldalába kitért szénkupacokat és az anyja keservébe küldte az aknászt, aki valami jelentőkönnyvet dugdosott az orra alá. Borbással ilyen esetben kötözködni meddő dolog, jól tudta a fiatal fickó. Morgott hát valamit, amit a kaparó csattogásától amúgy sem lehetett megérteni, és eisietett a szállításhoz, nehogy az üres csille ellátásban fennakadás legyen.

Hajnali fél ötig megállás nélkül ontotta a front a szenet. Van valami részegítő gyönyörűség abban, amikor a ledobófej alatt vastagon hömpölyög a csillékbe a szén. „Ilyet csak filmen lehet látni” — gondolta elégedetten az aknász. Percenként kellett a ledobófej alól elkapkodni a csilléket. Ingre és alsóra vetkőzve futkostak a szállítók, s hogy meggyőzzék a szalagot, az aknász odaállt forgatni a lemezhez.

A száztizedik telit adták fel éppen a szállítókötélre, amikor egyszerre leáli a szalag, és ideges, vibráló hangon megszólalt a jelző.

— Hetet jelzett: magát keresik — mondta az egyik csillás a hirtelen támadt csendben.

— No, kérje csak mégegyszer! — de nem várta meg az aknász, hogy újra adják a jelzést: fogta a lámpáját s a kettős légajtó hangosan durrant utána, amint elindult a fejtés felé.

2.

A bányamester, aki a telefoncsöngetésre vakon tapogatózkodott az előszoba sötétjében, már az aknász fakó hangjából megérezte a bajt.

— Maradt bent valaki? — vágta el egyetlen mondattal a fiatalember ijedt hebegését.

— Simon és Bojtor vajúrók dolgoztak azon a részen . . . Még egyikőjükről sem tudunk.

— A mentést azonnal megkezdeni! Megértette? — lecsapta a kagylót s most már nem törődve azzal, hogy felveri a családot, pizsamája fölé rántotta a nadrágját, felöltöztét és a lakás ajtaját sietve csapta be maga után. Mire az üzembe beért, a lámpamester elébe hozta a lámpáját és önmmentőkészülékét. Az öltözés csak pillanatokig tartott s már röptette a kas lefelé. Az akna alatt még meghagyta a telefonközpontnak, hogy haladéktalanul értesítsék a főmérnököt és szapora lépésekkel sietett végig a fővonalon.

A frontfejtés alsó végében, ahol az omlás történt, Borbás és az aknász irányításával öt-hat vajúró már elkezdte az omladék szétbontását.

— Az emberek? — ez volt az első kérdése.

— Simon Berti . . . — Borbás arca sápadtnak tűnt a szénpor alatt és elkeseredetten ejtette le a karját.

— Danila!

— Kétszer is végigellenőriztem a frontot . . . — bizonykodott ijedten az aknász és segélykérően nézett a frontmesterre. — A legnagyobb rendben . . .

— Hagyja ezt most! — a bányamester hangja kurtán és élesen csattant, majd az omladéknál hasalva szólt vissza: — Deszkát és fenyőlábakat! Mi a kutyaúrissal akarják felfogni ezt a rohadt homokot?

3.

A szüntelenül pergő homokban a legnagyobb erőfeszítéssel is csak centimétereket tudtak előrehaladni. A kísérletet, hogy a mentést kétoldalról kezdjék meg, látva a túloldali irdatlan közet- és homoktömeget, a bányamester lefújta. Mire Mohos főmérnök megérkezett, az izzadságtól lucskos emberéket az arcukra tapadt por miatt alig tudta megkülönböztetni. Mohos gyorsan intézkedett: a kaparó mellett dermedten várakozó frontosokból tizenötöt a felszínre küldött, majd mielőtt az ereszke alól felhívta volna a tröszt főmérnökét, kihallgatta Bojtor Imrét.

— Biztosítani akartunk — mondta csendesen a vájár és a keze még most is remegett, amint inge szabadonlengő egyik szárnyát nadrágjába tűrte a kompresszor-cső fúvása alatt. — Simon gyámlyukat mélyített a támnak, én meg deszkáért léptem ki a fabeadó vágatba. Amint deszkával a hónom alatt vissza akartam fordulni . . .

— Mikor sérült meg?

— Amikor a tető leszakadt, ráestem a lámpámra — nyúlt a homlokához a zömök, sűrű ember. — Főmérnök elvtárs . . . engedjenek a mentéshez engem. Simont én . . .

— Üljön a fenekén! — az üzemvezető ingerülten intett. — És meg ne próbáljon mellébeszélni, ha kihallgatják!

Két óra elteltével a mentés már teljesen reménytelennek látszott. De senki sem gondolt most erre. Négy-négy ember egymást váltva tűrta a pergő, puha anyagot: ahová lapát, csákány nem fért, a tíz körmükkel, vakondmódra. Az idegszálak pattanásig feszültek, a lélegzet zihált, vér serkent az ujjak végén. Mert a torlaszok mögött ember feküdt, — ember, aki minden logikus számítás ellenére is élhet. Nem volt idejük mindezt végiggondolni azokban a percekben, csak ösztöneik, mozdulataik sugallották. Néha másodpercekre megálltak, hogy lélegzetviasszafojtva az omlásba hallgatózzanak. Egy gyenge kopogás, egy halk nyöszörgés milyen örömet tud okozni ilyenkor! Aztán sürgetően rájuk szólt a bányamester és az emberfeletti küzdelem teljes erővel folyt tovább.

Műszakváltásig Borbásék teljesen kidőltek, csak Ocsenás, a bányamester tartotta makacsul magát. A nappalos műszakharmad vájárjai, értesülve az események felől, a beszállás idejét megelőzve, külön kassal szálltak le, hogy a mentésben rész vegyenek. A szakadásnál Mohos felváltotta Ocsenást és a váltó harmadból négy embert parancsolt maga mellé. Már-már úgy látszott, hogy sikerül megközelíteniök az omlás alá került fülkét, melyben Simon Berti tartózkodott a szerencsétlenség pillanatában, amikor váratlan fordulat következett be: a homokos főte újból megindult, a mentést végző vájárok közül kettőt maga alá temetve.

4.

Aznap reggel a szokottnál később indultak hazafelé a munkásautók. Az éjszakai bányászok csoportokba verődve várták a bányából érkező híreket. A főaknászok erélyes közbelépésére volt szükség, hogy föltuszkolják az embereket a járatokra, de ez is csak akkor sikerült, mikor megerősítették a hírt, hogy a mentés közben elzárt vájárok sértetlenül kerültek ki az omlás alól.

Az iroda emeletes, komor-szürke épülettömbje előtt személyautók sorakoztak. Egy után érkezett a tröszt főmérnök fekete Volgája, a pártbizottság Warszawája, majd a kerületi bányaműszaki felügyelő és a rendőrség ikocsija futott be az udvarra.

— Nagy a felhajtás — morogta a portás, ki tudja hányadszor kítárva a szárnyas, nehéz vaskapukat. Szünni nem akaró, csúf havaseső szaporázott hajnal óta. Egy-egy kapunyitás után a portás visszabújt a bódéjába és füligéző bundasapkájáról lesuhintotta a vízcseppeket.

— Mintha segíthetnénk azon, ami már megtörtént — folytatta odabent dohogva. — A baj, az megvan keresés nélkül is, a föld gyomra nem adja oda egykönnyen azt, ami az övé, s ha oda is adja, néha kamatostul veszi vissza. De az anyjának ki fogja

ezek után már visszaadni ezt a fiatal életet? Nem jól van ez sehogyan sem. Talán a mi hibánk is, hogy nem jól van. Mert az effajta ember, mint ez a Berté is volt, mihelyest csak a lába kinő, kaparkodni kezd, ha vízben kell, ha alacsonyban, ő nem lát mást, csak a szemet maga előtt, az orrával is túrná az isten szerencsétlenje. aztán csak meg van a baj. Az én időmben még, amikor fiatalon kezdtem imádkozni szoktunk volt a beszállás előtt! Az egész szak ott térdelt a felolvasó betonján, elől fokosával az aknász, de ő is csak térdelpelt és az imádságot mondta. Miatyánk úristen . . . Szép volt az bizony, égtek a lámpák a kezünkben s olyankor még a bányafőgondnok is halkán lépett a terembe, pedig ő már csak igen komisz ember volt, az istenadta. Nem tudom én, hogy s miképpen van az, de manapság már az úristen sem ér rá úgy vigyázni az ő szerencsétlenjeire, mint annak előtte. A szegény reggel megébred, húzza a siktes ruháját s mire fölészmél, már a sarat dagasztja, mert nyakán az aknász, aki még arra se hágy időt, hogy a kulacsát vízzel jószerivel feltöltse. Aztán a nagy rohanásban igencsak megvan a baj. Nem értem én azt meg sehogysem, hogy mire jó, ha az ember a nagy kaparkodásában mindenképpen fejetejére akarja forgatni a világot, amikor az eszünk tudta óta mindig csak a talpán állott meg. Kinek jó az, mindenféle szárnyas autókkal kapaszkodunk a csillagok közé. míg idelent csakúgy hasogatja az emberfia csontját a nyomorúság, mint a világ kezdete óta?

— Károg, károg, vén bolond, aztán maga sem tudja, mit! — portásbódé sarkában, a pöttömnyi vaskályha mellett megelevenedett az ócska ládán egy szénporos ruhacsomó. A színevesztett, sártól es olajtól feketellő ruhadarabok egyenként mozduáltak meg: először a lefittyedt két kabátujj, majd az alaktalan gomolyag alól kinyúlt két sáros gumicsizma és végül felemelkedett a silt nélküli, horpadt bőrsisak, alatt a szénporos arc, álmoságtól vérekes szemekkel.

— Az meglehet, hogy magam sem tudom. Semmit sem tudok én már — hagyta rá az öreg.

— Lefetyel itt, ahelyett, hogy felhívná a központot. Tóth Maris már biztosan tud valamit Bertiről.

— Annak már mindegy, édes gyermekem — ingatta bundasapkáját a portás. — Annak már nagyon mindegy, hogy hány bizottságot eresztek be a kapun. Te is itt vergődöl ezen a rossz ládán. ládd-e a többiek már mind elmentek. Eriggy a szállóba, Gabi, vár a jó forró víz, meg a kusaj, mit töröd itt magad?

— Bertit már nem várja.

— Hát őt nem. Lehet, hogy holnap már engem se, vagy téged se. Oszt mégis mit segítsz, ha ezen rágódogol? A sorsa ellen semmit se tehet az ember, mert azt nem idelent intézik.

— Maga csak fújja a magáét. Marhaságokat. A demokrácia ideültette vénségére a jó melegbe, ülhet a fenekén nyolc óra hosszat, hiszen a kapun úgylis azt visz ki maga felől bárki, amit akar. A nagy jódogában ráér azon járni a száját, hogy milyen szép is volt a Miatyánkot mondani a felolvasóban.

— Nagy a szád, Gabi, de még te is megjárhatod.

— Hagyja. Inkább adjon egy bagót. — Az erőteljes fiatalember kivett egy Munkást a feléje nyújtott cigarettacsomagból, majd a lapáton parazsat kotort elő

a tűzből. — Ki gondolta volna? — folytatta, a kifujt füstöt bámulva. — Tegnap dél után még együtt söröztünk a Dühöngőben. Bertinek százasa volt, fizetni akart, mondom neki: hagyd, cimborá, majd én. Később mégis csak felváltotta, mert Kalicka is odatolta a pofáját. Három kört bedobtunk, aztán Berti lelécelt, hogy dolga van.

— Mit töröd a fejed már ezen? Az ő hátralevő dolgát eligazítják, akiknek ez a gondjuk. Vannak elegendő hozzá.

Kicsit megnyílt az ajtó, bejött a tröszti sofőr, nem sokkal utána a bányarendészet gépkocsivezetője. Vastag sofőrbundájukkal egészen betöltötték a kis helyiséget.

— Apa, van telefonja? — kérdezte az egyik, miközben gyufaszállal piszkálta a lyukas fogát.

— Van — nézett rájuk ültében az öreg, — de innen nem lehet. Még idebent tartózkodni se nagyon. Láthatják — és egy táblára bökött.

— Magának lehet? — ugratta a sofőr.

— Nemhogy lehet, hanem köll. Ezért a posztért én felelek! — és magyarázatképpen a falbavert szögön függő tányérsapkára mutatott, hatalma jelvényére.

— Annak nem ott a helye — évődött tovább a sofőr.

— Viselje, aki kitalálta! De neked ehhez nem sok közöd van, öcsém.

A bundások nevettek és leültek a helyiség egyetlen lócájára. Az öreg teljesen beszorult a sarokba, sűrűn pislogott, látva, hogy tekintélye veszélyben van, de önmagában keserűen leszámolt azzal, hogy még csak ki sem penderítheti ezeket az ördögfajzatokat, mert ezek akkor is ott érzik a gazdájuk pocakját maguk mellett, amikor valójában ott sincs: piaci legyek ezek, könnyen élők, nagyszájúak. Jó lett volna megmondani nekik, hogy az ő idejében . . . Istenem, hová lett a tisztelet-tudás a fiatalokból, ugyan hová? Lám, az a magasabbik is csak vigyorog a csaléra csapott tányérsapkája alól s olyan hanyag mozdulattal nyúl a telefonhoz, mintha otthon lenne. S miket mond a központos nőnek! Babuskám, cicavirág . . . A rossz nyavalya törje ki, ezeknek még a gondolatuk sem rendes.

— Hé, elvtárs! — szól közbe Gabi a ládáról. — Ez nem szórakozóhely, az úristenit! Keressen más helyet, hogy a haverjaival diskuráljon.

A csalérsapkás nem zavartatja magát, csendet int a láda felé, csak a diskurzus befejezte után fordul arra:

— Mi van szakai, megzavartam a szunyában?

— Zavarta a vén istent. Nem tudom, ha a maga cimborája feküdne az omlás alatt, lenne-e kedve hülyéskedni?

A sofőr erre elhallgat és ültében arrébszuszik a lócán, hogy a portás is rendesen elférjen. Most a másik szólal meg, de a hangja már csendesebb:

— Igaz is, fater . . . Maga biztosan ismerte azt a szegény ürget, aki odalent maradt.

— Ösmertem — bólongat a bundasapka. — Alföldi gyerek volt, erős, dolgos. Eleven, mint a csík: e megmondhatja itt, a Gabi, neki haverja volt.

— Család? Gyerek? Maradt-e utána?

— Á, szállósi gyerek volt az, olyan magának való. Ámbár nője lehetett neki, nem is egy, hiszen tudhassa, ha az ember harminc fele jár . . .

A sofőr leveszi a tányérsapkát és belebámul, mintha még sohasem látta volna a belsejét.

— Ha család nincs, az mégis csak jó. Az ilyenkor szerencse.

— Magának van?

— Hajaj . . . Van úgy, hogy három napig se látom őket, ha úton vagyok.

— De legalább megfizetik.

— Úgy ahogy. A mi szakmánk se aranyélet, fater.

— Csakhogy a fejük felett nincs semmi, ami leszakadjon. Nincs kő, ami agyonnyomná, meg metán sincs.

— De van csúszós út — szól közbe a csálésapkás, — meg van marha pilóta, aki helyett nekem kell vigyáznom, hogy laskává ne lapítsam. Manapság könnyebb síttre kerülni a sofőrnek, mint két deka élesztőért átszaladni a boltba.

— Máma nyugodt napjuk lesz. Délig biztosan elülhetnek.

— Délig? Maga már rég beveri a szunyát odahaza, mi még akkor is itt leszünk. Helyszíni szemle, ilyen vizsgálat, olyan vizsgálat, kihallgatások, jegyzőkönyv . . . — a bányarendészet gépkocsivezetője legyint, mint aki kívülről tudja az egészet.

Később feltápáskodnak, mert a pártbizottsági sofőr jön az irodaépület felől és integet. A csálésapkás hamarosan visszajön, de csak az ablakot húzza el, azon dugja be a fejét.

— Most szedték ki tíz perce a homok alól. Zúzódás alig van rajta, de már az első percekben megfulladt, nem szenvedhetett sokat. Jöjjön, szaki — int a fejével Gabinak —, italért kell beszaladnom a góréknak a bányavárosba. Leteszem a szálló előtt.

— Nem — mondja Gabi komoran és szemét nem látni a homályban. — Meg akarom várni, amíg kihozzák.

5.

Bányaváros. Az ötvenes évek elején mosolyogva, enyhe öniróniával mondta ki ezt a szót az itt lakó pár tucatnyi család. A település nagyvonalúan előlegezett tituluszáért néhány két-három emeletes bérház csatározott a hegyoldalakra felszökkenő kukoricatáblákkal és a soványan termő krumpliföldekkel. S hogy másfél évtized elmúltával immár pleno jure ejti városa nevét a hatezer fő körüli, és egyre szaporodó lakosság, ahhoz le kellett győzni a környék kötött talajának makacsságát, s ami ennél is nehezebb: feltörni az emberi tudatoknak a földtani erők kohézióját is megsokszorozó konglomerátumát. Az, ami az új, szocialista arculatú települést a régi bányakolonniáktól és a tatár-török időktől mindmáig vajmi keveset változó ős-községtől elválasztja, néhány szerény domb, a hegyvonulat északi lejtőjének legalsó lépcsőfoka. De vajon hány Mont Blancot kell még megmászniok ezeknek az embereknek ahhoz, hogy eljussanak olyan szférákig, ahol már nem lebeg a múlt finom porfellege és a lélek szilikózisának veszélye nem fenyeget?

Mindaz, ami tizenhat esztendő munkája nyomán a bitumenes járdákká avanszálódott szántóföldeken kialakult, még mindig nem más, mint a régi szüntelen viaskodása az újjal: a jelenségek bizarr, némelykor egyenesen paradox, vagy éppen meg-

ható, elgondolkoztató és meghökkentő kontrasztjainak egyvelege. A megdöbbenő élettani és gondolati igénytelenséget néhol csupán az élére állított téglák fala választja el a másiktól, ahol Skoda Feliciára gyűtenek és Fekete-tengeri nyaralásra készül a család. Az iszákosság és a józan értelem megfér egymással egyetlen lépcsőházban csakúgy, mint a brigádversenyben elnyert Lenin mellszobrocška a nászajándékkul kapott Utolsó vacsora olcsó és rikitó reprodukciójával, arany keretben, a hálószoba falán.

S hogy mindjárt a kontrasztoknál maradjunk: a bányák gépesítése, a fejlettebb technológiai eljárások, a fokozódó gépesítés, ha nem is forradalmi ütemmel, de egyre csökkenti a bányászok fizikai erőfeszítését. A bányászváros lakásai világosak, barátságosak, higiénikusak. De a tervezők megfeledeztek arról, hogy minden pincét ablakkal lássanak el. Vannak olyan tizenkét lakásos kockaházak is például, ahol tizenkét lakó közül csupán négy örvendezhet pinceablaknak, a többi nyolc család nem. Gyakorlatilag ez annyit jelent — mivel közös pinceablak nincs! —, hogy tíz mázsa szénnek a lépcsőkön való lehordása, két kannával a kézben, fölér egy bányában letöltött műszakkal. Apróságnak tűnik? Manapság, amikor a világűr meghódítása természetes feladat, talán többet kellene törődnünk ilyen aprósággal.

Sehol sem tudnak eladni annyi értéktelen, fizetésromboló kacatot, hitvány bővít a kétes egzisztenciájú vásári árusok, mint itt, fizetések napján. De van ellenpólus is: az állami könyvtérjesztők ugyancsak itt bonyolítják le forgalmuk jelentős hányadát.

A környék bányáinak egyikétől néhány éve vonult nyugdíjba R. Pista bácsi, a hatelemis, öreg falusi bányász, aki néhány év alatt másfélszáznál is több történelmi tárgyú szépirodalmi művet vásárolt össze a maga passziójára; aki legbensőbb barátjának érzi Passuth Lászlót s hébe-hóba irodalomtörténészeket is zavarba tudna ejteni csavaros gondolataival. Kuriózum? Minden bizonnyal az. Minden különösebb kényszer nélkül el kell ismernünk, hogy Pista bácsi esete sokkal inkább autodidaktikus, mint sem általános jelenség. De ahhoz, hogy az évtizedek poros homálya alól ilyen brizáns erővel szabadulhasson fel a nyomtatott betű iránti vágy, az olvasás szomjúsága, ahhoz már sokkal több kellett, mint autodidaktizmus.

A bányavárosnak két ételmezerüzlete és két italboltja van. A mérleg két karjára helyezve őket, mondhatni úgy is, hogy az erők egyensúlyban állnak. Van ezen kívül egy jólszituált cukrászdája, a hét több estéjén tánczenével, harmadosztályú árákkal és asztali kiszolgálással. A bányász, ha kedve kerekedik, a munkájáról leszállva, akár gumicsizmán is beugorhat, hogy elfogyasson egy dupla feketét. De ez ritkán esik meg. A cukrászda inkább a fiatalság találkahelye és főleg attól kezdve, amióta a város kiesőbb pontjáról a centrumba telepítették, felcserélve a nagyobb forgalmú italbolttal. A fogás jónak bizonyult: a cukrászda látogatottsága hihetetlenül fellendült, az italbolté pedig megmaradt.

Az ételmezerboltok elhelyezése szimmetrikus: a város bármely részéről percek alatt megközelíthetők, áruellátásuk jónak, kielégítőnek mondható. Havi forgalmuk azonban messze elmarad az italboltok bevételeitől. Kár lenne elsietni a kézenfekvő sommás megállapítást, hogy ezek szerint sokkal többet költ a bányaváros itálra, mint ételmeze. A lakosság jelentős része üzemi étkeztetést vesz igénybe, ezekből a vājártanulók és szállólakók a nap mindhárom szakában üzemi konyhán étkeznek, így az ételmezerüzletek forgalmába vajmi kevéssé szólnak bele. Az arányt némi-

képpen szépíti az is, hogy az italmérések egyike melegkonyhát üzemeltet, bevételének egy része tehát étkeztetésből ered, de ugyanakkor rontja az a tagadhatatlan tény, hogy mindkét élelmiszerbolt árúsít palackozott italokat, melyek kereslete főleg ünnepek előtt és bérfizetések idején számottevő. Nem lenne teljes a kép, ha megfeleledkezni a cukrászda italforgalmáról, továbbá a zug-italmérések ellenőrizhetetlen tevékenységéről. Mert ilyen is van. Munkásautóknál kiszállás után nem ritkaság, hogy literes üveg kerül elő a nagykabát alól és ilyenkor kézzől-kézre jár a féldecis pohár. Az utcákon gyakran látni gyöngyöskörnyéki bortermelőket. Vesszőfonatú demizsonok és üzemanyag tárolásra hivatott műanyag tartályok szállítják a hegy levét. A műanyagkannák szutykosak a rájukragadt piros bortól, az őstermelők vas-kosak, kendősek-csizmások és pirosposztagások. Nem járkálnak házról-házra. Az árút egyetlen biztos helyen teszik le és a számla kiegyenlítésénél sem türelmetlenek. Majd fizetésekor . . .

A városnak egyéb üzletei is vannak, mégpedig nem akármilyenek. Kis túzással azt lehetne mondani, hogy pár négyzetkilométernyi területen minden megkapható. A húsbolt mindennap kinyit, a lakosság hússal való ellátása tűrhető. Van háztartási bolt, villamossági és műszaki cikkek boltja, ruhaüzlet, ajándékbolt, zöldségfélék boltja, kettő is. A lakosság egészségét két körzeti orvosi rendelő védi. Az orvosok gyakran cserélődnek: négy-öt évnél hosszabb ideig még egy sem maradt a városban. A betegrendelésen kívül rendszeres a csecsemő- és terhes tanácsadás. Az SZTK-vényre felírt gyógyszer a szomszédban lévő gyógyszertárban kiváltható. Kórház létesítéséről egyelőre még nincs szó, de erőfeszítéseket tesznek egy modern rendelőintézet létrehozására, mely egycsapásra megoldaná a különféle kezelésre, vizsgálatra szoruló megyeszékhelyre való utaztatását.

A lakosság rendelkezésére önálló postahivatal és OTP fiók áll. A szolgáltatásokat Patyolat kirendeltség, férfi és női fodrászat, vegyes javító ktsz, cipész és szabász részleg, valamint rádió és televízió javító szerviz egészíti ki. Néhány évvel ezelőtt kenyérgyár épült, melynek kapacitása felülmúlja a szűk környezet szükségletét — „exportál” is a közeli községekbe. A kenyér- és péksütemény-féleségek választéka igényes, a minőség viszont — és főleg a kenyéré — már annál kevésbé.

Az üzletek nyitvatartási ideje reggel hét és délután három óra közé, a gyógyszertáré reggel nyolc és délután négy óra közé korlátozódik, kivéve az egyik élelmiszerboltot, mely délelőtt tizenegyétől este hatig tart nyitva. A postahivatal sokkal bőkezűbb: itt kilencig a felek szolgálatára állanak, becsületükre legyen mondva.

No és a kocsmák. Itt a szolgálat kora reggel kezdődik és este tízig — ünnepnapokon tovább is — tart, a cukrászdát is beleértve. A dolgozó asszony számára, aki nappalos műszakjából hazaérve, zárva találja a zöldséges üzletet, vagy éppen gyerekének a gyógyszerét nem tudja kiváltani, sovány vigasz, hogy egy féldecis töményt már akár reggel hat órákor, egy pohár sört még este tíz óra előtt öt perccel is megihat. Vajon mi indokolja az üzleti nyitvatartások sajátos szabályait? A jelentkező igények? Az elmúlt emberöltőkről visszamaradt hagyományok? Mert a létfontosságú szükségletek értéki sorrendje aligha. Érdemes lenne meditatálni afölött, hogy az italboltok bevételi fölényét egyéb közszükségleti árucikkkel szemben, el lehet-e intézni a törvényszerűségeknek kijáró belenyugvással egy olyan korban, amikor már a törvényszerűségek is megváltoztathatók.

A bányaváros női lakosságának erősen kisebbségben lévő hányada maga is kenyérkereső, a többség csupán szeretne dolgozni, a fennmaradó hányad pedig szociális helyzete, háztartási leterheltsége vagy a dolgozó nőkről alkotott korábbi előítélete folytán nem igényli elhelyezkedését. Sok esetben akadály a kiskorú gyermek is, bár a napközi otthon és a meglévő két óvoda elsősorban is a dolgozó nők gyermekeit igyekszik elhelyezni.

De mindezekon túlmenően a környék női lakosságának munkába állítási lehetősége nagyon korlátozott. A bányavárosiak megélhetését öt széntermelő aknaüzem biztosítja, melyekben, profiljuknál fogva, szinte alig akad női dolgozókkal betölthető munkakör. 1959. év végén egy, egyébként csak helyeselhető rendelkezés, megszüntette a női munkaerők földalatti foglalkoztatását. Abban az évben és ezt követően több kisebb-nagyobb hullámban a bányauzemeknek nődolgozóktól kellett megválniuk, hogy a nagyobb fizikai igénybevétel követelő munkaköröket férfi munkaerőkkel töltsék be. A leszűkült lehetőségek azonban csak tovább növelték az addig is jelentkező elhelyezkedési problémákat. A bányaváros ellátását biztosító szolgáltatási ágak: a különféle boltok, a kenyérgyár, a kis létszámmal működő női ruha szabászat, az üzemi konyha, a különböző intézmények, iskolák, óvodák és a posta, a nőknek csak kis töredékét tudják keresettséghez juttatni.

Ezzel ki is mondtuk az egyre sürgetőbb egzisztenciális problémát, melyet gyökeresen megoldana egy könnyűipari üzem létesítése. Voltak és vannak erre irányuló elgondolások. Bizonyosra vehető, hogy egyéb számottevő népgazdasági célkitűzések megvalósítása mellett a közel- vagy távoljövőben ez az igény is orvoslásra talál. És addig? Addig megmarad a sok esetben csak kényszerű kényelem, az ellentét a jó és kevésbé jó jövedelmű családok között, a fél délelőttöket kitevő trécselések az épületek előtt, az unalomból fakadó intrikák és az AB bizottság.

Teljesen ex abrupto, nézzük meg dióhéjban néhány család szociális helyzetét.

Z. P.-ék. A férfi a bányauzem szénelszállítási részlegénél dolgozik. Havi átlagos keresete 1700—1800 forint. Három kiskorú gyermekük van, ezek után 510 Ft családi pótlékot kapnak. Ez összesen 220—2300 forint. Az asszony takarítónői beosztásban dolgozik, jövedelme 1000 forint. A gyerekek közül a legnagyobb gimnáziumot végez, a másik kettő még általános iskolai tanuló. Gondozottan, tisztán járnak. Kétszobás lakásban élnek, — szeretnének nagyobbat, de erre egyelőre lehetőség nincs — rádiójuk, televíziójuk van.

Havi költségvetésük körülbelül így fest:

Lakbér	87 Ft
villany	85 Ft
televízió, rádió, újság	90 Ft
zsír, hús, szalonna, vaj	580 Ft
kenyér, liszt, rizs, cukor, fűszerfélések	390 Ft
főzelékfélék, gyümölcs, krumpli, tojás	300 Ft
tej	216 Ft
szappan, mosó- és tisztítószerek	150 Ft

egyéb apró kiadások

(cipőjavítás, szénfuvar, fodrász, tanszerek stb)	200 Ft
bútorrészlet	400 Ft
cigaretta	105 Ft

ÖSSZESEN: 2603 Ft

A szülők összjövedelmét 3300 forintnak véve, tehát marad az öttagú családnak ruházkodásra és váratlan kiadásokra hétszáz forintja s ez kell is, mert három nővérfélbe lévő gyerek ruházata állandó utánpótlást igényel. Pénzt megtakarítani nem tudnak, fizetéstől-fizetésig élnek. Néha előfordul — mióta a bútorrészletet fizetik —, hogy hó végén apróbb kölcsönre szorulnak, ezt fizetés napján megadják. A családfő szeszestalt ritkán fogyaszt, de vasárnapi napokon rendszeresen szottak sört hozni, ezt a család együtt fogyasztja el. Az apa dohányzik, naponta egy csomag Kossuth cigaretta a szükséglete. Egyéb szenvedélye — a futballmérkőzések látogatásán kívül — nincs. Nagyobb családi beruházásokat, mint például ágyneműt, bútort, televíziót, mosógépet rendszerint OTP kölcsön segítségével oldanak meg. Ha a mostani részletük letelik, valószínűleg kicserélik a másik szoba berendezését is (a nagylány jövő évben érettségizik), de ez még a távoljövő terve. Jól élnek? Illuzórikus lenne azt állítani, hogy mentesek a gondoktól. De terveikben és igényeikben józanok és általában elégedettek. Ha valaki megkérdezné tőlük, hogy havonta mennyi feketét fogyasztanak, valószínűleg megmosolyognák.

T. G.-ék. Ketten élnek, gyermekük nincs és nem is lehet. A férfi műszaki beosztásban dolgozik. Óslakónak számít: már vājártanuló éveit is a városban töltötte, jó tizenhárom-tizennégy évvel ezelőtt. Alapfizetése 2200 forint, földalatti pótlékkal és a negyedévi prémium egy havi hányadával jövedelme 3400 forint körül mozog. Múlt év szeptemberében 6500 forint hűségjutalmat kapott, ebből hűtőszekrényt vettek. Az elsők között voltak, akik televíziót vásároltak a bányavárosban. Az asszonyka nem dolgozik, választékosan öltözik, gyakran jár fodrászhoz és kozmetikushoz. A férfi nem kocsmázik, de szereti a vidám társaságot és olyankor az italt sem veti meg. Üzemi konyhán étkeznek — az asszony, ezt hogyan oldja meg, az titok —, mert az olcsóbb és főleg kényelmesebb is. Az üzemi étkezéssel nincsenek túlzottan megelégedve, s így ezt kiadás vacsorákkal pótolják. A napi főétkezés így — legalább is költségileg — az estékre csúszik át. S mivel a harmadik X-nek innenső partján vannak még, szívesen járnak szórakozni, főleg a Bányász Művelődési Otthonba és a cukrászdába. Háztartásuk havi jövedelmének elosztása meglehetősen liberális; pontos menetrendet nem készítenek, így bajos lenne megállapítani, hogy mire mennyit költenek. De általában ritkán jönnek zavarba, ha a hó utolsó napjain váratlan vendég érkezik és egy liter töményért le kell szaladni az önkiszolgáló boltba. Nagyobb darabot inkább hűségjutalom idején és negyedévi prémiumosztáskor vesznek és mindig készpénzért. Hat évi házasságuk alatt kétszer voltak üdülőben, mindkét-szer Siófokon. A televízió műsorából leginkább a krimi kedvelik: az asszonyka kedvenc színésze Rogger Moore s az egyetlen, amivel nem tud kibékülni, hogy a férje alacsony. Mik a perspektíváik? Szeretnének sokat utazni, lehetőleg külföldre is. Saját autón? Az asszonyka erre enyhe maliciával húzná el a száját: a mi fizetésünkben?

Cs. L.-ék. Javakorbeli házaspár, két gyerekkel, akik közül a nagyobbik (elektrolakatos) most tölti katonai szolgálatát. A leány tizenhat esztendő, a gimnázium első osztályát kétszer végezte, másodikikba már a szülői erősködés ellenére sem iratkozott be. Cs. L. tapasztalt, megbecsült vájár, 12 tagú fejtési csapat vezetője. Annak ellenére, hogy mindössze négy év választja el a nyugdíjtól, állandóan „szemes” munkahelyen dolgozik. Abból a típusból való, aki nem azért megy el otthonról, hogy a nap jobban teljék fölötte, hanem azért, hogy pénzt keressen. S ez nála csak a „piros fölött” kezdődik, vagyis a száz forinton aluli műszakbért nem tartja keresetnek. Persze, azért néha megesik, hogy a csapat teljesítménye a szokottnál gyengébbre sikerül, ilyenkor az üzemvezetőséget hibáztatja. a munkakörülmények miatt: nyakára jár a bánya vezetőinek, fenyegetőzik, hogy más üzemhez helyeztetni magát. Havi keresete 3200—4000 forint közt váltakozik, de téli hónapokban, amikor sok volt az elrendelt vasárnapi szenelő műszak és az ilyen-olyan célprémium, az öt-zet közelítette.

Szeretik a vastag, nehéz kosztokat, főleg a zsíros húsfélét: ez hetenként négyszer is szerepel a háztartás étlapján. Faluról kerültek a bányászvárosba, 1955-ben. Az asszonyt a városi élet és a változatlanul bőséges táplálkozás hamar elhízalta: a lábait fájlalja és szidja azt, aki az emeletet kitalálta. Ruházatuk a falusi és városi öltözék keveréke: a báránybőr bekecsek és az orkánkabát, a barhetruha és a matlasszé pongyola végérvényesen kompromisszumot kötöttek egymással, akárcsak az előszobafal alján a bilgeri csizma és a sárcipő. A házastársak egyébként keveset költenek saját ruházódásukra, a lányra raknak mindent. A nagyobbik szoba is az ő bútorait őrzi, melyet már 13 esztendő korában megvettek. A háromajtós szekrény degeszre tömve ágyneművel, törülközőkkel, fehérneművel és vég vásznakkal. A lány menyasszonyi ruhájának az anyaga is megvan már, mosógépe is a háromajtós és a kombinált szekrény közé ékelve. Tavaly, amikor elromlott a családi mosógép, a szomszédból kértek kölcsön, míg javították, de a lányéhoz nem nyúltak. Általában tabu minden, ami a lányé, ami majd „akkor” kell s az asszony egyetlen vágya, hogy lányok jól menjen férjhez. A nagyobbik szoba szentély, ahol sohasem fűtenek s ahová csak meztláb lépnek be. Zsörtölődve téblábolnak a tenyérnyi konyhában, ahová különös csoda folytán egy házi tákolmányú heverő, a „dikó” és a kisképernyős televízió is befér s nyelik a családfő tömény pipafüstjét. Az öreg egyébként pontos akkurátus ember. Munkába indulása előtt egy órával — mindig, hogy a napnak milyen szakában vannak — a meleg ételnek az asztalon kell párolognia, mert bányába ételt és vizet sohasem visz magával. Számára a nap akkor kezdődik, amikor „sikt”-be indul, legyen bár délután, vagy este tíz óra. A nap kezdetét jelzi a deci pálinka is, amit az étele mellé készítenek. S a liter bor, mely hazajövetelét várja, csakolyan természetes, mint a mosdótálban a melegvíz, mert ezek nélkül patáliát rendezne. Az italt egyhajtásra issza meg és sohasem önön maga mértékén felül és sohasem a mámor kedvéért. Szüksége van rá a szervezetének. Vasárnaponként két darab százast tesz zsebre, de ennek javarészét szétfizetgeti másoknak, mert ha csapatbeliek ülnek az asztala körül, nem engedi, hogy más fizessen. Az újságot szereti böngészni, de a rádiót csak a hírek és a pontos idő meghallgatása erejéig használja. A televízió adásaiból a futballmérkőzéseket szokta

végignézni, a filmek mellett hamar elalszik, végigheveredve a dikón, melyet többre becsül minden kárpitozott alkalmatosságánál.

F. J.-ék. Hajlott, csupacsont, koravén asszony, betegesen kövér férfi, mindkétten valamivel túl a negyvenen. Öt gyermekük közül egyik másfél éves korában meghalt, a hatodik most van útban. A gyermekből három általános iskolai tanuló, a korban jelenleg legfiatalabb: óvódás. A férj a környék egyik üzeménél külszíni szállításnál dolgozik. Korábbi, bányabeli munkahelyét egészségi okok miatt cserélte fel a jobb levegőjű, de lényegesen kisebb jövedelmet nyújtó külszíni beosztással. Havi keresete alig éri el az 1600—1700 forintot. Néha be szokták tenni az igáskocsisokhoz, valamelyik kocsis helyettesítésére. Ilyenkor 1800—1900 forintot is keres, mert ott jobban adódik alkalom túlórázásra. No, meg a szén és ócskafa hazaszállításánál egy kis borralaló is. Ez utóbbiból nem sok haszna van a családnak. A férfi általában havonta kétszer szokott mélyebben a pohár fenekére nézni — elsején és tizenötödikén —, de akkor alaposan. Nem ritkaság, hogy egy-kétszáz forint is bánja a fizetés-napi italozást. Hogyan tudnak mégis megélni a szűkös keretből és a családi pótlékból hatan? Talán, ha megkérdeznénk tőlük, ők sem tudnák megmondani. A férj üzem i konyhán étkezik, a gyermekek napköziben. Az anya étkezése rendszertelen és teljesen alkalomszerű. Rövid ideig egyik bányaüzem fürdő-takarításnál alkalmazta, de az öltözőszerkenyekből az időtájt több esetben kisebb-nagyobb pénzüsszegek tűntek el, ennek kapcsán — minden bizonnyal valamilyen nyomásra — ő maga nyújtotta be felmondását. A tárgyilagosság kedvéért ide kívánkozik a megjegyzés: mindezt a rossz nyelvek terjesztik róla. Azt is, hogy a gyerekek elhanyagoltak, piszkosak és lopnak az iskolában. A gyerekek öltözéke valóban viseltesebb a kelletténél, de sohasem szutykosak és ha a vásottsáig elevenek is, nem lopnak. Kettő közülük az elmúlt tanévben 4.5—4.6 tanulmányi eredményt ért el.

Lakásuk siralmasan kopár. Néhány vaságy, egy X lábú asztal, barnára festett ósdi szekrény egyik szobájuk berendezése. A másik szobában műanyag bevonatú villamos huzalokat feszítettek ki, itt száradnak a lefekvés után kimosott ruhadarabok. Az asszony hajnalonként gumicsizmásan, ócska pufajkakabátban a közeli meddőhányón guberál s mielőtt a gyermekek felébrednének, megtér egy zsák „haldai” szénnel. Tulajdonképpen ez az egyetlen kereső foglalkozása. A zsákban egyszerre 50—60 kiló darabos szenet is elcipel, meggörnyedve és káromkodva a teher súlya alatt, de hazaérve elfelejti a cipekedés keserveit és szerencsésebb napokon még egyszer fordul. Minderre azért van szükség, mert járandósági szénüket majd teljes egészében eladják. Igaz, sokszor a „haldai” szenet is: télvíz idején, amikor kapósabb a tüzelő, 30—40 forintot is adnak egy zsák darabosért.

Az asszonyt ritkán látni rendesebben felöltözve. Bérfizetési napokon kétfülű ruháskosárral megy a népboltba „vételezni”. Rendesen a nagyobbik gyermek, a tizenkétesztendő leány segít hazacipelni a kosarat, melyben ezúttal bőven akad olcsó kolbászféle, szalonna, fényűző könnyelműséggel összevásárolt édesség és néhány üveg sör is. A család ilyenkor két-három napig átszellemülten és áhitattal zabál, a gyerekek nagy karéj vajaskenyerekkel futkároznak le az utcára. Ám a varázslat néhány nap múlva megszűnik s a következő fizetést megelőző napokon az asszony kénytelen kölcsönkéregetni valamelyik ismerőstől, pénzt, élelmiszert; egy félszakajtó

krumplit vagy egy csomag lisztet. Nem mindig kapnak. Igaz, a kölcsönkapott cikkeket sem mindig adják meg. És sokkal inkább könnyelműségből, mint rosszakaratból. A lépcsőházban emiatt sokan orrolnak rájuk, főként olyanok, akik a legcsekélyebb módon sem érzik meg a bagatell segítségnyújtásokat. Az asszonyt afféle „persona non grata”-ként kezelik s már köszönését is azzal a sanda gyanúval fogadják, hogy kölcsön akar kérni valamit. Maga a családfő csendes beszédű, ittasan sem csinál felfordulást. Reggel ha költik, zokszó nélkül szedelőzködik s évenként legföljebb két-három ízben esik meg vele, hogy az italozás utókövetkezményeként másnap nem tud munkába menni. Persze, ez ahhoz untig elég, hogy elessen a bányásznapon fizetett hűségjutalmaktól.

Valahol a létezés perifériáján élnek, parányként összehúzódkodva, mint valami különös mikrovilág lakói. Vajon van-e reményük arra, hogy valamikori vágyaik, melyek hibernáltan nyugszanak tudatuk mélyén, elérik valaha a 36 Celsius fok hőmérsékletet?

LÓRÁNT JÁNOS: Üzem

JOBBÁGY KÁROLY:

Vagy . . . vagy . . .

*Nincs más választás: Vagy daloljak úgy . . .
úgy szóljon minden szó, mely ajkamon cseng,
hogy megrepegjen mind az, ami itt lent
vergődik és mint kínjára tanút,*

*idézzem engem tudatlan s tanult,
mint ahogyan a haldokló az istent . . .
még annál jobban, hisz az ismeretlen
nem vágyja úgy az ember, ha lehullt,*

*mint az anyját . . . Vagy úgy gondoljanak rám,
vagy hallgassanak el, csapjon belém villám,
folyók szorítsák torkomba a szót.*

*Nincs más választás: Vagy felfigyel s hallgat
a világ s versemben lel békét, nyugalmat,
vagy bennem legyen a szép szó halott.*

H Ū S É G

Nadrágos ember ment a tanyák közt, félmeztelen. Vállán hosszú szíjon aktatáska lógott s a szíjba fűzve átizzadt ing. Ment csak a maga dolgán és a dűlőútról nézte egykedvűen, hogy arat a „Haladás” tsz. Kézzel arat, mert dombos a föld és a búza oly magas szarát eresztett, hogy nem bír vele a gép. S az aratók mind ruhában vannak, az inget se vetik le. Hogyan is bírják azt az égető, kegyetlen meleget!

Kaszások, kéveköttők most a nadrágos férfit nézték. Mind egyet gondoltak: megbánja az még, hogy levetette az inget. Ki bolond csupasz testtel menni a tűzbe! Hiszen lángol a határ! Csak Göbolyós Pál tekintett másfele. Feleségét tartotta szemmel. Ez hetedik hónapos már, a harmadik gyereket várja, akinek fiúnak kell lenni, ha van igazság a földön.

Terhes asszonynak már nem való a hajlás, a kévét is sután fogja át, nyújtogatja a két rövid karját a nagy hasától. A kaszálás se halad miatta, nem mer igyekezni Göbolyós, nehogy meghajtsa vele Sárrikát. Mert az ő felesége, Sárrika, még olyan lányos kis helyre asszony, hiába hogy már a harmadik jön.

Csak hát nagy a lassúság. Alig több így a munkaegység, mintha magában dolgozna. S lám, Sárrika csak piheg, verejtéket hány a teste, és napszitta arcából eltűnik a vér.

— Bajod van, Sárrikám? — kérdezte, míg a többi kaszát fent és a nadrágos embert leste, amint a Burkusék kutujával hadakozott.

— Semmi. Csak nyugtalan a fiad — mondta csendesesen az asszony s alig állott a lábán.

— Szédülsz?

— Nagy a forróság.

— De a jóistenit, nem vagyunk mi arra szorulva, hogy hét hónapra vesd ki magadból! Minek vagyok én akkor! — így Göbolyós és elfektette a kaszát.

Odament, támogatta Sárrikát, oly szépen kísérte egy árnyékos bokorhoz, hogy valami idegen ráfoghatta volna, hogy ez igen, ez egy szép fiatal szerelmes-pár. Hátha hallotta volna, hogyan bugyborékol a sok kedves szó Göbolyós száján, hogy így picit Sárrikám, úgy kedvesem, galambom.

— Csak pihenj kedves! Vágom én, kötözöm helyetted is!

Sárrika meg engedte magát becézni, leült, ahol az ura mutatott helyet. a porlepte akácbokor tövéhez és simogató szóval rebegette.

— Köszönöm, Pál!

Igy szokta mondani: Pál. Annyi finomság van a beszédében és Göbolyös ezt különösen szereti benne. Az ilyen szelíd, finom asszonyért érdemes a kaszát szaporán suhogtatni.

Hát suhogtatta is. Sáríka az árnyékból leste, hogyan rohan az ő ura. Különb ebben a brigádban mindenkinél, két marokszedőnek tud az munkát adni: izmos, szapora, kitartó munkásember. Azt a nagy erőt szerette meg akkor is benne, amikor először hagyta magát megölelni.

Göbolyös nem látott egyebet csak a búza aranyló széles tengerét, a ferdén bologató nehéz, szűrős kalászkövek s a tábla végén a ritka akácot, ahol fordulni kell. Délcegen tartotta magát, egyenletes tempóval dűtögette a gabona rendjét s maga se vette észre, hogy lassan mindenki mögötte marad.

A többiek se ügyeltek rá, csak a brigádvezető, a Suba Józsi bácsi. Ez mindent észrevesz, ennél nem lehet magas tarlót hagyni, vagy kényelmes és kapkodó kaszálással gubancolni a rendet, nehezíteni a kévekövők munkáját. Suba Józsi bácsi azt is jól látta, hogy Göbolyös elvezette a tűző napról a feleségét, csak várt még, hogy mi lesz.

— Egy ügyes lányt Göbolyösnek! — kiáltotta. S arra gondolt, hogy a Süvegesné kellene annak, az itt a legügyesebb, a lomha ura mögött úgyse csinál egyebet csak fecseg és viháncol, zavarja a többieket. De nem akarta a házaspárt megbontani.

Süvegesné éppen egy kévén térgyepelt s a kötést húzta, bogozta szorosra. Az izomfeszüléstől majd kibuggyant a ruhából a melle. Közben meg azt figyelte, hogy ki lesz a vállalkozó s amint meglátta a kis vézna Tegze Piroskát Göbolyös felé indulni, ráfenyegetett a sarlóval:

— Jössz te ide! Be köll azt még kezéni is máma! — azzal futni kezdett a Göbolyös sora felé s odakacsintott a brigádvezetőnek: — Ugye, Józsi bátyám!

Az öregnek vér szökött a fejébe. A Süvegesné oly ravaszul, csúfondárosan és emberbószítóan tud kacsintani. Ez olyan bővérű asszony, hogy nincs még egy a tagság közt. S a húsa is! El lehet a bolhát pattintani rajta.

A harmadik kör után Göbolyös meglátta, hogy nagy fórya van. A dohányt is megkívánta. Ahogy az akácokig ért, fához támasztotta a kaszát s behúzódott a hűsbe, a gödörbe. Mert gödör volt ott még mindig, az útépitéskor, valamikor szisztesztendeje ásták ki onnan a földet. De mostmár fű nőtt, amire le lehet ülni. Papírt elő és beleszórni a szétporladt leveles dohányt. S közben nevetni is lehet, hogy a Süvegesné vajon hogyan töri magát. Mert ezt megizzasztja ma még! Estére nem lesz kedve viháncolni, meg figurázni. Mert tízesztendő asszony létére cicázóbbkedvű mint a süldő lányok. De ma nem fog cicázni! És mosolygott a kurta kis kefehajusz alá, míg a port szórta papírba. Kétannyit, mint a cigarettahoz kell, mert a fele elszóródott.

Végre csak összejött egy sodrásnyi abból a törmelék-dohányból. Mégiscsak várt vele, nem csúsztatva a mutató fölé a hüvelyket a papírossal, csak figyelt, méltatlankodva és csodálkozva. A Süvegesné illegett a bokrok és fák közt egyenesen feléje. Ez meg nagy bátorság. A marokszedő ne a kaszásra ügyeljen, az elhagyott búzalkalászon járjon a szeme!

— Hát te?! Tán meguntad? — szólt azért barátságosan.

Az meg csak ringatta magát és szentelenül legyezgette a szoknyájával az alsóját.

— Nem én ültem a húsbe napot lopni!

— Ha majd befogtál, akkor legyen szád! — szolt rá Göbolyös és már gyanakodott, hogy amilyen fürge, elnyühetetlen asszony ez, még végezhetett is azóta.

— Mit gondolsz, ott tudnám hagyni félbe?! — mondta az asszony.

S odaállt Göbolyös fölé. Nyakán már hámlott a bőr, de az arca szép egyenletes barna volt, még át is ütött rajta a belső forróság. Kis pöttöm asszony lett volna egyébként, de hogy Göbolyös, ez a nagy magas, súlyos ember ült most, úgy tűnt, hogy nem is olyan picinyke.

Göbolyös az asszony mellét nézte, az volt ennek a legnagyobb ékessége, az a vigyázzban álló, lándzsahegyes melle. Ez nem szült még, mint a Sáríka, ez nem kopatódott el. A Sáríkáknak is szép melle volt lánykorában, ámbar közel se ilyen előreugró, hegyesedő, hanem szép telt, duzzadt, asszonyos. Ez más mell. Ilyet még nem kóstolt. Ebbe kellene belecibálni most nagyduhösen, hogy jajgasson a fájdalomtól ez a nagyszájú.

De azért csak tűrte, hogy odaüljön a Süvegesné melléje. És oly furcsán nézte, elandalodva, hogy a dohány mind kiszóródott a papírból. S ez tetszett Süvegesnének. Rámutatott az üres papírra és csúfondárosan kacagott.

Göbolyös nem értette, mi lelte. A lándzsaforma, hegyes, vászonfödte húsdarab nem akart leszállni a szemérről addig, míg a markába nem kapta és bele nem szorított.

— Ne vacakolj, ez fáj! — sziszegte csendesen Süvegesné és nem tiltakozott, inkább elkapta az ember két erős vállát és úgy húzta magára.

S minden oly különösen rózsaszín lett, csak az asszony duzzadt szája volt mindent túlvirító, túlpiros.

Göbolyös nem csókolta meg. Inkább tápáskodott volna, de Süvegesné úgy belekapaszkodott, mint egy megrugdalt, elszánt kis hörcsög.

— Mit akarsz te tőlem?! — háborgott az ember s maga se tudta hányadán áll.
— Nem félsz, hogy agyonverlek?!

Az meg mintha csak örült volna ennek a bős haragnak.

— Azt se bánom, ha agyonversz!

— Majd agyonver az urad!

— Lusta az arra. Olyan az ágyban is, mint az aratásban. Nógatni köll, kevés eséllyel.

Ezen mosolyogni kellett.

Nem is jutottak többre. A kaszások suhintása már jó közelből hallatszott. Süvegesné kilibbent az árnyékból. A pici asszony szinte megmagasodott a napon, amint a haját igazgatta, meg a félrefordult ruháját, a szégyentelen.

Józsi bácsi jól megfigyelte s amikor ebédhez ültek, az is csak Józsi bácsinak tűnt fel, hogy Göbolyös milyen durván mordult hirtelen Sáríkára: „De a jóistenit! Nem tört volna le a kezed, ha előre kikészítéd az ételt!” Mert nem szokott a Göbolyös így beszélni a feleségével.

De most beléje költözött valamiféle ördög.

S Józsi bácsi egyformán feddő és sajnálkozó tekintettel mérte végig Süvegesnét, ki még az ebédhez is oly mutogatva tudott leülni, közben szenteskedőn hízelgett az urának, míg a másiknak kínálhatta magát.

Az ő dolguk. Nem a brigádvezető dolga! S ezzel meg is nyugodott egy időre.

Göbolyös is úgy vette, mintha semmi se történt volna, csak a nap sütné minden-nap magasabbról. Beletüzesedett a munkába, fujtatott, mint a gőzgép és szinte vág-tatott a többiek előtt. Józsi bácsi nem ellensége a fürge haladásnak, de már ő is azt tartotta: „Ezzel a Göbolyössel van valami!”

Ugyanezt a véleményt táplálta Süvegesné is és el nem maradt volna a kéve-kötéssel. A kettejük ügyét már két napja elő se hozta, az embertől várt valami biztatást. Ő már kimondotta a magáét, mégse cafka, hogy könyörögjön egy ölelésért.

De Göbolyös belefulladt a nagyszárú búza tengerébe. Még mindig jobb ez, mint a mindenféle érzésekben, gondolatokban elsüllyedni. Mert nagy a rontás rajta, mióta ez a nőszemély kikezdett vele. A Sáríkával is szeretne éppúgy kedves lenni, s a legszebb szava is gorombosággá fordul. S esténként, ha betér a Sárika öreganyjához a gyerekeket megnézni, azokhoz sincs oly játékos szava, mint máskor mindig. Egyre rájja valami belülről. Meg kellett volna mondani világos szóval, hogy Göbolyös Pálnál nincs keresnivalója senki asszonyának. Van neki olyan Sáríkája, akit nem adna száz Süvegesnéért.

Hát meg is mondja!

Még máma.

Éppen ideje jött, hogy a kaszát kő alá fogja. Megállott tehát abban az egyszerű, kényelmes terpeszben, ahogyan ő szokta. Ráköpött az acélra és huzigálta, pengette rajta a követ.

Süvegesné a közelében kötözött, kicsit féloldalt és nekifohászva, hogy majd felborította a buzgalom.

Hát most! Most megadja neki, áperté.

De az asszony megelőzte. Nem mozdult az a kévéről semennyit. a szeme se Göbolyóst kutatta, inkább az elmaradt többi kaszást. Ugy mondta, mintha csak magának:

— No Pali, te is csak bornyúkötéltre kerülsz!

Göbolyös meg fente, köpkölte a kasza pengéjét, de Süvegesné az ember szem-öldökrezdüléséből is tudta, hogy ez mindent hallott. Ettől nekibátorodott.

— Ugy leszel már te is, hogy van mivel, csak nincs kivel! Már ebben egyik leszünk.

Visszakerült a kő a bőrtokba, de válasz még nem született.

— Mér nem szólsz? — és belepirosodott a csicsergő könyörgésbe az a hamis asszonyi arc.

— Mit szóljak? — buggyant ki belőle, mielőtt megmondolhatta volna.

Ez elegendő volt Süvegesnének. Ettől már szikrázott újból, mint az üvegcserép.

— Mondd ki már, hogy mikor!

Ilyen szemtelen nőszemélyt! Nem látja ez, hogy Sárika ott kuksol a dülő alatt, hűségesen. Nincs neki semmi panasza, mint ennek arra a tehetetlen urára.

— A mikorban még nincsen benne az, hogy hol! — mondta mégis. S még mosolygott is a bajúsza alatt, legényesen, tréfásan.

Hát már itt tartunk! Ilyen gyorsan. Ezt még Süvegesné se remélte, pedig tudta a módját, hogyan kell a bikát vadítani.

— A te gondod csak az legyen, hogy mikor! — csicseregte.

A kasza suhog, serceg, a búza úgy ömlik, mint habos asszonyi test, s neki csak azt kell megmondani, hogy mikor.

Csuda egy asszony ez a Süvegesné! El nem nyúvi a munka, ilyen marokszedő nincs még egy a Haladásban! A Sárika egészséges állapotban sem serénykedne össze annyi munkaegységet, mint ez. Kitesz magáért kettő helyett. Elvárhatja, hogy szeresse, szeretgesse az a lajhár ura. Ez tán még a szerelemben is többre képes, mint Sárika.

Csak azt kell eldönteni, hogy mikor. Nemsokára! Mindjárt holnap. Holnapra új tagba mennek, messzi a falutól. Az új istállóban szalmán fog hálni a brigád. Innen könnyű észrevétlenül kijutni az éjszakába. Sok ember közt mindig van mozgás, még éjszaka is.

A fene ezt a kaszát! Micsoda acél az, hogy már megint fenni kell! Fenni-fenni, mígcsak közelbe nem ér Süvegesné.

— No, Juci! — mondta és pengette a követ a kasza élén. — Holnap a Kárász-tanyán hálunk. Holnap megeshet.

Süvegesné belemertült a munkába. Talán nem is hallja a hangot a kasza pengésétől! Abbahagyta hát Göbolyös a fenést.

— Figyelsz, Juci! — türelmetlenkedett.

— Hallom.

— Akkor mért nem felelsz?

— Mit feleljek?

— Hogy hol.

Nagy győzelem ez, amikor már a férfi sürget. Ilyenkor már megfőtt egészen, mint a jó laska. Ha itt tartunk, akkor már nem kell siettetni semmit. Megjön minden magától, mint a felhővel a zápor Várt kissé Süvegesné is és csak aztán mondta:

— A csőszkunyhónál. Figyeld, mikor megyek, s csak gyere utánam.

Néhány szó az egész s máris legördül a lélekről a szikla. Eddig mintha vasmarkok markoláztak volna a mellében, de most, ahogy szavakban minden elvégeztetett, megkönnyült minden. A kasza is, a fej is, a szív is. Már nem nehéz újból hízelegni a hűsülő Sárikának:

— Hogy vagy, kedves? Vigyázzál magadra!

Suba Józsi bácsinak sasszeme van, a pusztá élesítette ki, a füle is jól kihallja a beszédből a hamis árnyalatokat és az ösztöne, az a szívben lakozó érzékeny mű-

szer, azt is felfogja, ami titok maradt a szemnek és a fülnek. Déli pihenőben, amint Süvegeseket és Göbolyőseket megfigyelte, már határozottan tudta, hogy több a soknál. Pedig Süvegesné ugyancsak kedveskedett az urának, Göbolyös se hetvenkedett már Sárikával, mint előző nap. Ezek már elvégezték egymás között, ezek már értik egymást.

Pedig kár volna Göbolyőséért, olyan igyekvő, talpig becsületes ember, a pártha is felvételét kérte s fel is veszik, mert az ilyen kiváló embernek ott a helye. Nem szabad hagyni, hogy megbotolják! Ámbátor fenemód kívánatos cseléd az a Süvegesné, ha mégoly könnyűvérű is. És szorgos, mint a hangya. Olyasforma, akit a férfi feleségnek kedvel. Ráadásul a Sárika meg olyan most, mint a gúzsbakötött, azzal a kemence hasával.

Ennek ellenére kellene munkát adni! De mit? Mi az, amit a nagy hasával is végezni tudna ebben a felhőtlen, aranycsorgató, veszedelmes forróságban. Ez való neki, üldögelni a bokor alján s ügyelni a motyókra, amit ugyan senkise bántana úgyse, mert nagy feltűnés erre egy idegen. De ezt az ügyelést jól ellátja, sőt a szomjasaknak is tölt vizet a fedőbe, amíg a vízholdó gyerek odajár a másik kannával.

Hát ez az!

— No, emberek, mégiscsak szégyen! — emelte fel szavát Suba Józsi bácsi s akihez csak elért a szó, az étkeszők közül mind feléje fordult. — Ha mi ruhaörszésre idefogadnánk valakit, annak fizetni kellene, a Göbolyösnének meg eltűrjük, hogy ingyenben rostokoljon idekint! Mi meg ezalatt megkeressük a jópénzt!

Különösen az asszony nép zúdult fel nagy együttérzéssel. Az asszonyok azért, mert bármikor kerülhetnek ilyen állapotba, a lányok meg amiatt, hogy ők is ilyen termő asszonyok kívánnak lenni.

— Beszélni kell az elnökkel! — indítványozta Süveges, ki nagy tehetetlensége ellenére jószándékú ember s mert ő is szeretne gyereket, az efféle családi ügyekben igen melegszívű.

— Még ma beszélek vele! Hiszen vizünk se lenne, ha a gyerekek kellene azt is töltögetni. Megtérül nekünk az ő munkaegysége kétszeresen!

Mindez oly meggyőzően hangzott, hogy Göbolyös is ellágyult. Hogy őneki fei se tűnt, hogy mekkora méltánytalanság érte a feleségét. Mert ez olyan asszony, hogy a kilencedik hónapban is nélkülözhetetlenné teszi magát.

S mintha egyszerre megvilágosodnék minden, Suba Józsi bácsi szavára megmozdult a brigád. A sok ember megértette, hogy itt valami komoly védelmi csatába keveredtek bele: Sárikákat meg kell védelmezni a jögtalanságtól!

Göbolyös figyelte a sok dicsérő szót, jólesett neki nagyon és már gyakrabban pihent szeme az árnyékban ülő asszonyán, mint a magát mutogató marokszedőn.

Szívbeli nagy békeességben múlt el a nap.

Hajnalfelé a kárász-tanyára mentek, Göbolyös jól megfigyelte a csöszkunyhót a dinnyeföld szélén. Csak a teteje maradt meg tavalyról, azt is behorpasztotta helyenként az időjárás viszontagsága. A széna oly nedves odabent, mint a trágya. A

tavalyi dinnyeérés óta nem lakott ott ember s már érésig nem is fog. Ahhoz pedig sok idő kell még, mert az idén bőven hullott a mennyei áldás és a sok esőtől megszaladt ugyan az inda, dúsabb lett a levél, sűrűbben gömbölyödik a gyümölcs, de annál lassabban indult azérés. Még a kevéské sárgadinnye is ehetetlen, pedig az korán kelt ki, hullott magból.

Itt fogja várni Süvegesné.

Göbolyós a csiklandós gondolattól átölelte Sárrikát s ez melegen hozzásimult.

— Eső lesz — mondta komolyan és halkán Sárrika.

— Eső? — döbönt meg Göbolyós s valahogy mégse bánta volna, ha csak-ugyan esik.

De hát nem esett. Száraz felhők fedték el a napot, igazi aratóknak való idő volt.

Ezen a helyen két kombájn is aratta-csépelte a gabonát, a kaszásoknak is kévét hordani és kepezni kellett. Göbolyós is ráfanyalodott az asszony-munkára. Kis idő múlva Sárrika is odament mellé, a borús, hűsebb időben ő is elhuzigálta a tarlón a kévéket, még ugyancsak szaporázta, hogy az ura alig győzte kepebe rakni.

A várandós test úgy ringott, mint az érett búzatábla. Göbolyós úgy találta, hogy Sárrikának finomabb bőre van, mint annak a keményhúsú, lilabőrű Süvegesnének.

Az ám Süvegesné meg merre van?

Nem sokáig kellett kutatni a szemével, ott feltünösködött, kacérkodott, vihancolt az egyik kombájnvezetővel. Pelyhesállú, szőke kölyök a kombájnossal, de ennek a telhetetlen asszonymnak nem számít, csak nadrág legyen.

— Cafat! — motyogta Göbolyós.

Ahhoz is mégegyszer kellene születnie Süvegesnének, hogy hirbe hozza magát miatta! Hiszen ezt kézről-kézre adják, le se megy róla a férfiszag.

Dél tájban Göbolyós mégis megöriült, amikor Süvegesné biztatóan rákacsintott. Hogy kitalálta, hogy ilyenkor jó elterelni a figyelmet! Csak cicázik a kombájnossal, csalja, ámtja. Ilyen csuda ravaszság nem telne ki Sárrikából!

Suba Józsi bácsi bukkant elő, két kévét ő is felkapott, úgy farolt Göbolyóshöz:

— Vigyázz a feleségedre, Pali! Vagyunk elegenden, óvhatod.

— Csak sétálok, Józsi bácsi. Könnyebb lesz a szülés — mondta az asszony

— Hogyan hívjátok majd, ha meglesz?

Sárrika felegyenesedett s alakatlan testéből tejes jóság áradt.

— Pál lesz ez is!

— S ha lány lesz?

— Fiú lesz! — mondta magabiztosan az asszony s Göbolyós hálásan tekintett rá. Nagyon-nagyon jólesett, hogy Sárrika olyan természetesnek veszi, hogy Pál lesz. A Göbolyós családban mindig első férfiak voltak a Pálok, íme most az ő fiúknak öröklődik a név.

S ez a nagy jóézés és az együttes munka el is feledtette vele, hogy neki ügye lesz Süvegesnével. Este se jutott volna eszébe, ha Süvegesné oda nem megy a vályúhoz. Süvegesné úgy emelte a vályúba a lábát s úgy mosogatta nagy igyekezettel, hogy minden mozdulat hívás, figyelmeztetés volt.

Sötét, nehéz éjjel nyomakodott a tanyára, belepett minden zugot árnyékával. Apró esőcseppek cseperegtek.

Az istállóban petróleumlámpa világított. Villany is lesz itt, csakhogy még befejezetlen az építkezés. Ez a tilosban járóknak kedvez, mert ha elfújják a lámpát, nem egykönnyű fényt kattintani.

S elfújták.

Göbolyös éppen csak annyit tudott megfigyelni, hogy közvetlen mellette vaoklódott Süveges, amellet meg Süvegesné. Süveges nyomban úgy aludt, mint a disznó, még rőfögött és horkantott is hozzá.

Kis idő múlva egy meztlábás árnyék suhant ki az ajtón. Göbolyös megérezte.

— Forró vagy, Pál — suttogta Sáríka s úgy símogatta a férfit, mint aki látat talált.

Lélegzetmentes, csendes éjszaka volt, csak az istálló vendégei neszezték, félálomban. Göbolyös minden szívütése a Süvegesné egy-egy szapora lépése volt. Most került el a görét, most kerüli meg a kacsáusztaót, most tér a friss csapásra s most, pontosan most, megérkezett a dinnyeföldre a csöszkunyhóhoz.

Sáríka tenyerével hűsítette az ura homlokát.

Göbolyös nem bírta tovább. Két marokkal rázott lelket a málészájú Süvegesbe.

— No! Mi a baj?

— A Juci vár rád . . . A csöszkunyhónál.

— Mit akar?

— Imádkozik!

— Imádkozzon, ha ahhoz van kedve — mondta Süveges és aludt volna tovább.

Göbolyös a lelket is megrázta benne.

— Eridj, ha mondom! A hülye istenedet, minek házasodtál meg, ha folyton-furt csak aludnál!

Süveges kábán, félálomban kászálódott.

Most meg Sáríka homlokán kelt volna el a vizesborogatás. A forróság elárasztotta, mintha a nap fütene, izzón, Hozzásímult, amennyire az erős hasa engedte. a férfihoz, az urához, a nagy derék emberhez, akit hiába vár Süvegesné. Az övé ez a férfi az övé és a gyereké és ők nem adják oda senkinek. Soha-soha nem adják.

De hiszen Pál se menne el semmi pénzért.

PARÓCZAI GERGELY versei:

Szerettem mindig . . .

*Szerettem mindig a nyári éjszakákat:
a magot szülő föld nehéz szagát,
tárt ablakok, vizek sötét csendjét,
s a vizek-menti álmos békakórus
mély-tónusú nyújtott énekét.*

*Szerettem mindig a szerelmesek tükrét:
a változóan fogyó-növő holdat,
s a holdas terek bársonyos homályán
lüktető tücsökzenét.*

*Szerettem mindig a csókok pihegését,
és szemet hányó platánok alatt
lányok mellein bicsakló öles férfivágyat,
s a legszebb altatót: ahogy az égnek
néhány halk virága dalolja illatát.*

Az én kedveseim

*Az én kedveseim mindig a szépség
harmattól terhes mezejéről jönnek
S ölelést rejtő szép kezeikben
jókedvük legszebb rózsáit hozzák
Szájukon gömbölyű csókok zengve
éhesednek Kibontott hajuk
zizegőn sóhajt az ujjaim után
És jönnek egyre csak jönnek
az én kedveseim A karcsú-szárba
szökkent hóviráglábú lányok
S ha meg akarom csókolni őket
tiltó kezükben elhervadnak
a jókedvükből kinyílt
legszebb szál virágok.*

AVAR PÁL:

HABÓK

Az igazi nevét nem írom ide. Az erős emberek nem szeretik, ha cselekedeteik lelki okát kitergeti valaki. Már pedig Habók igen erős ember volt. A legerősebb azok közül, akiket valaha közelebről megismerhettem.

Régi tapasztalat, hogy aki képességeivel kiemelkedik az átlagból, annak sok irigye támad és csak azt várják, mikor csúsztathatnák el egy dinnyehéjon.

Két esztendeje annak, hogy Habók bevonult katonának. Egy egész délelőtt ott üldögéltek az újoncok a laktanya udvarán és Habók már akkor szemet szúrt a többieknek. A mindenkinél legalább egy fejjel magasabb lakatossegéd olyan hatalmas katonaládán ült, hogyha éppenséggel lány lett volna, egész hozománya belefér. Lapát-nagyságú tenyerével a láda oldalát símogatta, a fogantyút zörgette, amely bizony akkora volt, hogy akár kengyelnek is beillett volna.

Habók már az első nap feltűnt mindenkinek, pedig nem düllesztette a mellét és a muszkliját sem mutogatta. Ellenkezőleg: olyan lagymatagon vonszolta magát, akár egy bánatos oroszlán.

— Sokat szenvedhetett vele az édesmamája! — súgtak össze egyesek a háta mögött. — Jaj, de muris lesz, ha nem akad rávaló mundér. Még hazaküldik . . .

— Sokba fog kerülni a hazának, — mondogatták nevetve, — külön fazont kell neki csináltatni.

A kuncogás csak akkor csillapodott, amikor Habók is észrevette, hogy őrajta derülnek. Ilyenkor kényelmetlenül érezte magát és csak úgy recsegett-ropogott alatta a katonaláda, ahogy fészkelődött a tetején. Majd egy örvezető tűnt fel az udvaron és kemény léptekkel közeledett a csoport felé.

— Emberiség! — kiáltotta vagy ötven méterről. — Itthagyni a cuccot, sorakozó! Felvételezzük a szerelvényt. In-dulj! — Vezényszavától zengett az udvar és miközben szemügyre vette a görbe sorokat, a nagy lapaj láttán nevetve csóválta meg a fejét.

A raktárban mindenkinek a felszerelésre volt gondja. A legtöbbször odahaza azt mondta az apja: vigyázz, milyen bakancsot kapsz, mert duplán kibabrál veled a békaügetés, ha a sarkad kisebesedik. Ezek divatjukat múlt aggodalmak voltak az új hadseregben, de azért mindenki azon igyekezett, hogy kényelmes lábbeliben sajátítsa el a regulát.

Amikor aláintázták az átvételt és a raktárfolyosón híven őrizgették az öltözetet, a puskát, a derékszíjat, a bokacsatolószíjat, meg a többi, a figyelem ismét Habókra

terelődött. A jóslás beteljesedett. Nem ruha, de még puska sem akadt nekivaló. Akármennyire kiengedte a szíját, a könyöke csak nem fért ki rajta. Így aztán Habók három napig civilben lóbálódzott a sorban.

Amikor megkezdődött a kiképzés, valósággal vérszemet kapott a társaság. Mindenáron meg akarták semmisíteni a magányos óriást, de úgy, hogy az elveszítse erejét. Itt is volt ugyan kopasztás, de az ebből a szempontból nem járt sikerrel. Nem úgy, mint a néhai Sámson esetében. Alaposabb elbánás volt, amikor az egyik tereptani órán elkeresztelték.

A névadás a következőképpen történt.

Az oktatótisz a óra végén feltette a kérdést: — Tehát? Hogyan álcázzuk magunkat bokros terepen? — és még hozzátette. — Remélem mindannyian idefigyeltek!

Néma csend következett és egy lélek sem jelentkezett. A tiszt a hosszú újoncra mutatott. A kérdezett nagy ügyvel-bajjal szabadtotta ki magát a szűk padból és fülig vörösödve rákezdte:

— Ha bok . . . ha bok . . . ha bokros terepen állunk, hát . . . — nyögte és krakogni kezdett. Aztán motyogott valamit, de azt már senki sem hallotta, mert addigra kórusban zengte a szakasz:

— Habók! Habók! Habók honvéd hozzám! — Még a kiképző hadnagy is nevetett, s ezzel meglett a keresztelő. Am a fegyelemmel bajok támadtak. Ugy elkanászodott az újoncgárda, hogy csak erélyes eszközökkel lehetett újból ráncbaszedni.

Igy lett a mi hősünk neve Habók, amivel azt is kifejezésre akarták juttatni a társai, hogy egy kicsit habókos, magyarul szólva gügye. Ebben persze nem volt igazuk; az irigység azonban gyakran szül hamis ítéleteket.

Habók türelmesen viselkedett, nem látszott rajta, hogy valami is bosszantaná. Volt annyi önbizalma, hogy ha arra kerül a sor, könnyedén lefricskázza magáról a csipkelődő szünyogokat. Túrta a gúnyolódást. Ezt meg is mondta, mert azt remélte, hogy minden tűzpróbát kiállt. Így hamarabb megnyugszanak a kedélyek. Ugyanakkor azonban azt is hozzátette, hogy csupán egy dolgot nem tudna elviselni, ez pedig a rabság.

Amikor jobban megismerték és megállapították róla, hogy voltaképpen igen szelíd ember, aki a légynek sem árt, akadtak, akik ingerelni kezdték. Persze csak, ha négyen-ötven voltak együtt. És akkor sem egész komolyan, csak hogy kipróbálják az erejét.

Ugyan mit bír egy ilyen tohonya ember, aki még a füle tövit is lusta megvakarni? Alig várja, hogy elhangozzék a „pihenj”. „szerelevényt igazíts” és máris úgy elhagyja magát, mint egy golya a békátlan tó közepén.

Nos, az ilyen erőkótolásnak rendszerint az lett az eredménye, hogy félkézzel mind szétszórta őket, ahányan csak voltak. Valósággal szétfreccsentek körülötte. Örülhetett, aki csak az oldalát fogta után, és nem eredt el legalább az orra vére. De még ennél is kellemetlenebb volt az ágyak, a csörömpölve szétgurult csajkák és hátizsákok helyreigazítása. Aki volt katona, annak van fogalma arról, mit jelent az ágyaknak asztallappá való kiképzése és más hasonló szabályszerűségek.

Lassacskán barátai is akadtak Habóknak, és éppen azok közül, akik legalább egyszer átéltek a megalázást, amit az ilyen erőpróba eredményezett: amikor Habók az

ablakmélyedésben ülve szemléli a megvert had szorgoskodásait. Ő maga persze a kisujját sem mozdította ilyenkor. Még akkor sem, ha történetesen az ő ágát is érintette a dulakodás.

A feszültség hétről-hétre enyhült körülötte és Habók lassan minden esti szórakozásban részt vett. A tavaszi táborozáson zenekart alakítottak. A zsenge fűzfavesszőkről szuronnal való ütögetés után lehúzták a hóját és sípot készítettek belőle. Voltak, akik falevélen fújtak ki nótát. Habók egyiket sem tudta, így ő lett a nagybőgő. Tenyerét a meztelen hóna alá szorította, karját vállból le-felmozgatta és így brummogott. Muzsikus ember füle kétfelé állt volna, amikor rákezdtek, de ők jól szórakoztak rajta. Sőt tudásukat odáig fejlesztették, hogy a portyázás végén a tábortüznél is felléptek vele. Az egész zászlóalj dőlt a nevetéstől.

Egyik este a puskatisztogatásnál ismét kijelentette Habók, hogy ő csak egyet nem tudna eltűnni: ha véletlenül fogdába kerülne.

— Addig püfölném az ajtót, rugdosnám a falat, ameddig ki nem szabadulnék. Vagy ott pusztulnék el. Ott én! — lóbálta ide-oda a fejét.

Erre senki sem felelt, mert hogyan-hogyan nem, mindenki elhitte, amit Habók mondott. Ha valaki, hát ő megcsinálná, amilyen hatalmas bivaly.

Elhitték. Ám, ugyanakkor mintha bolha csípte volna meg őket, az egész szakasz viszketést érzett az oldalában. Ugyan mi lenne, ha mégis megtörténnék, hogy Habókot valamiért bedugják az egyesbe? És alig bírták kivárni, hogy lefekvés előtt kimenjen pár percre a szobából, máris összebeszéltek. Vizoli Sanyi vitte a szót, aki szintén erős legény volt, kovács. Ezért eddig sohasem kezdett ki Habókkal. Nem is tartozott a barátai közé.

— Gyerekek, megvan! Mostanában lesz a születésnapja. Azt mondta, szombaton. Talán kapunk kimenőt és akkor elmegyünk vele egy vendéglőbe, leitatjuk és usgyi, otthagyjuk őt az asztalnál. Mink meg szépen hazajövünk.

Mindenki tudta, hogy Vizoli nagy ellensége Habóknak. Sorrendben ő volt a második legerősebb a szakaszban. A paraszt Futaki Dani is csak utána következett, de őt már elhajította egyszer Habók.

Az ötlet kicsit hátborzongató volt, de vajon ki mert volna Sanyival ellenkezni? Egy kézfogás vele és még másnap is fájdalomosan ment a puskatusra való csapkodás, a „lábhoz” vezényszónál.

A sátáni gondolat valamennyiüket megejtette. És egyetlen áruzó nem akadt.

A fegyelem egész héten át kifogástalan volt. Mindenki kivételes szorgalommal tanult. Így nem volt kétséges: szombaton meglesz a kimenő! Meg is lett. Méghozzá minden úgy kezdődött, ahogy eltervezték.

Némi nehézség azért így is támadt. Flőszőr az, hogy a ritka alkalmat senki sem akarta elszalasztani. Sőt más szakaszbeliek is megneszelték a készülő veszedelmes mókát és ők sem akartak kimaradni belőle. Ilyen sokan pedig nem fértek sehová. Csak nagysókára lettek olyan vendéglőt, ahol több, mint a fele leülhetett. Aki nem, annak közben átadták a helyüket és így felváltva ültek meg álltak.

Tíz óra elmúlt már és Habók még színjózsan volt. Ráadásul — és itt adódott a második nehézség — nem is igen akart inni. Folyton szabódott, hogy nem szereti az italt, mert hamar megárt neki.

— No hisz nem baj! — szólt el magát izgalomban Vizoli Sanyi, aki a legjobban szurkolt. Neki bizony nehéz volt megőriznie a józanságát, mert egyre-másra hajtogatta fel a poharakat idegességében. Mások meg rémképet láttak. Azt ugyanis, ahogy Habók „püföli” a fogda oldalát és „vagy szétveri”, vagy pedig . . . De erre már senki sem mert gondolni. Többen kuncogtak és éltették Habókot. Akadt olyan is, aki spicces fejfel pohárköszöntőt rögtönzött. Az idő pedig rohant. Tizenegy óra felé már nagy volt az izgalom. Akkorra azonban az eredmény is jelentkezett. Habók laposakat pislogott és öklét tehetetlenül rakosgatta ide-oda az asztalon. Egyszer aztán a poharát is feldöntötte és a feje a mellére hanyatlott. Pedig alig ivott meg egy fél litert. Azt is csak azért, mert egyszer van egy esztendőben születésnap és ilyenkor bánja a fene.

Egyesek szedelőzködni kezdtek. Fél-tizenkettőkor már csak hárman ültek Habók mellett: a kovács meg még ketten a kíváncsiak közül. Végül ők is kerekét oldottak. A pincérnek azt mondták, hogy csak szükségre mennek, aztán visszajönnek a bajtársukért. Aztán ahogy kiléptek az ajtón, rögtön iramodtak a laktanya felé. Éjfél felé szolt a kimenőjük és Vizoli Sanyi sem akarta megkockáztatni, hogy Habókkal egy napon kerüljön a fogdába és közvetlenül kelljen megtapasztalnia a szabadulási ostromot.

Éjjel alig aludtak valamit.

Legjobban a kovács hánykolódott az ágyában. Ha kitudódik a dolog, nagy baj lehet belőle. És ha eddig megúsza az erőköstölést, most aligha fogja. Még az is eszébe jutott, hogy Habók egyszer azt mondta:

— Az üzemben a darus szeret a legjobban. A tengelyeket magam szoktam emelgetni. Ő addig nyugodtan pipázhat.

Vizoli nem tudta mi lenne jobb? Ha az éjszaka folyamán megjönne Habók és jól kialudva, nevetve törülgetné a szemét . . . ? Igaz, a fogda akkor is hátra van. Vagy csak egy hét múlva? Akkor meg már a hadbírótság is jöhet, a kivizsgálás és akkor jaj nekik. Valami hasonlót éreztek mások is. Délelőtt az alaki kiképzésen többen balra fordultak a „jobbra át”-nál, az elméleti órákon sem tudtak figyelni. Sanyival ötször is elismételtették a jelentkezést, mire sikerült hibátlanul megcsinálnia.

Szomorú napok következtek. Minden óra egy esztendőnek tűnt.

Végre! Megjött az értesítés: „Habók kórházban fekszik. Nincs komolyabb baja. Rövidesen hazaengedik.”

Mindenkinek felragyogott a szeme. Gondolták, ha beteg, azt úgyis hamar kiheveri. Ám az aggodalom mégis újból kiült az arcokra: „Mi lesz, ha visszajön? A fogdát megúsza ugyan, de minket tönkrepüföl” — ismételték egymás között.

A kovács már szólni sem tudott. Érezte, hogy nemsokára vége a veretlenségének. Már el is képzelte, mit fog kapni. Akkora pofont, hogy belesápad. Jobban teszi, ha nem védekezik.

Többszörösen átgondolta magában a találkozást, s abban állapodott meg, hogy egyszerűen odaáll Habók elé és azt mondja neki: „Én vagyok a bűnös, üss, ahogy akarsz!” A kezét is le fogja szorítani a nadrág varrására. Talán így elmarad az „erőpróba”, na meg a bajtársi becsület is ezt diktálja.

Egy hét múlva aztán elérkezett a várvavárt pillanat.

Kiképzésről jöttek haza. A napos már messziről ujságolta, hogy megjött Habók. Látszatra semmi baja, csak mindig vihog, mintha bel volna rúgva.

— Menjünk be hozzája együtt — rebegte Vizoli sápadt ajakkal. — Igy jobb lesz. — Persze mindenki tudta, hogy fél a nagybátor is. A kovács azonban most nem törődött semmivel, csak ment mindenütt a többiekkel. Az ajtónál megálltak és vártak egy-két percig.

Arra nem is emlékeztek később, hogy léptek be az ajtón, csak egyszerre bent voltak valamennyien.

Habók az ágyon feküdt és a kilincs zörrenésére olyan fürgén pattant fel, ahogy eddig még soha. Azt hitte, az ellenőrzés jön, és napközben tilos az ágyon feküdni.

Mindannyian odasorakoztak köréje. Egy perc is eltelt, de senki nem szólt semmit. Vizoli tért magához leghamarább. Sokáig viaskodott magával, de nem akart kiállni a fejében oly sokszor ismételt szöveggel.

Habók szemében nem fedezett fel haragot. Inkább valami ünnepélyesség csillogott a tekintetében, mint aki távolléte alatt rájött valamire és most annak örül szerfelett.

— Ne haragudj! . . . Csakis én vagyok a hibás! Egyedül . . . — mekegte Vizoli Sanyi és kezét nyújtotta. Majd megrettent egy kicsit, hogy talán túlságosan aláztosnak tűnik a többiek szemében. De még mielőtt javíthatott volna, megszólalt Habók:

— Szégyellem,, hogy az a kis bor annyira megántott. Na, de az a kórház gyerekek! Ha az ember nem beteg, hát szörnyű! — És akkor még valamit el akart mondani, de egyszerre elfogta a nevetés. Háromszor is belefogott, mire sikerült ki-nyögni: — Képzeljétek, pár nap múlva áttettek az idegosztályra, a bolondokhoz! — fulladozott a nevetéstől.

A feszültség végleg feloldódott.

— De én úgy ránéztem az ápolókra, meg az orvosra, hogy azok rögtön össze-súgtak és azt mondták: „Nincs magának semmi baja, menjen vissza!” — És Habók nevetett, nevetett. A többiek kórusban kísérték. — S tényleg még aznap elengedtek. Leletet is adtak, — mondta és keresgélni kezdett a zubbonyában. Amikor megtalálta, sorban megnézték, mindnyájan. A latin szavakat azonban senki sem értette meg.

— Sine morbo — böngészte Vizoli. — Meg az ördög tudja, mi van még ide írva — vigyorgott felszabadultan.

Habóknak az ezredorvosnál kellett jelentkeznie. Oda is elkísérték valamennyien. A gyengélkedőnél azonban lemaradtak és nevettek, nevettek.

— No, ez jópofa! Egy csöppet sem haragszik. Még kiderül, hogy tényleg süsü! — kacarásztak. Azt azonban már sehogy sem tudták megérteni, miért jön ki Habók lógó orral az orvostól és mit legyint úgy a tepszi tenyerével. Nehezen tudták szóra bírni.

Azt mondja az orvos: jelentést tesz a parancsnoknak, hogy szimuláltam.

Akkor mesélte el Habók, hogyan került a kórházba.

Hajnal felé ébredt fel a vendéglőben. Utána kísért az utcára. Ment pár száz lépést, majd az az ötlete támadt, hogy lefekszik az út közepére. Jöttek a mentők, és ő addigra már színjőzan volt és a szívét tapogatta.

— Hú, ebből baj lesz! — állapította meg valaki.

Vizelő Sanyi szeme előtt karikák jelentek meg.

— Odamegyek a parancsnokhoz és mindent elmondok neki őszintén.

— Még mielőtt az orvos jelentené . . . — szólalt meg és úgy tett, ahogy mondta. Csakhogy a többiek is követték.

Másnap az egész szakasz ott állt „vigyázz”-ban a zászlóalj-kihailgatáson. Sanyi úgy helyezkedett, hogy őrá kerüljön a sor legelőször. Mindent úgy jelentett, ahogy történt.

Meg is kapták érte, amit megérdemelték: két hónapig se szabadság, se kimenő.

Három nap múlva azonban kitorrt az árvízveszély és az ezred mentésre indult.

Az újság is megírta, hogy Habók néhány társával egy egész falu vagyonát mentette ki a vízből. Amikor a gát hirtelen átszakadt, csónakon, bűváröltözetben hordták ki a zsákokat, a bűtort. Habók még emberéletet is mentett. Azt írták róla, de el is lehet hinni, hogy egyik hóna alatt egy zsák lisztet, a másik alatt meg egy beteg öregasszonyt cipelt ki egyszerre.

Persze, hogy a veszély elmúltával visszakapták a kimenőt, és egy igazi nagy katonamurit. csaptak.

Sziráki udvar

Gonda Zoltán
1966

GONDA ZOLTÁN: Sziráki udvar

TÓTH ELEMÉR

Zongoraverseny 1966

Labrana Jorge Gomeznak

1

Jár-ke-
Európában
az ősz.
Bartók,
Liszt muzsikája
zeng fel.
Lehull
a tájra, újra
sikolt.
Benne
a visszhangos föld
si-ri.
Engem
sirat Ázsia,
engem.

2

Jaj, keserít,
ha dűlják
erőműveid.
Forradalmak
zengzetes
ígéretével
átkiáltoz
hazádnak
a latin földrész.
Az államokból
szállnak a
gépek fölétek.
Nem féltelek
én mégsem
Labrana Jorge.

3

Sötét
bikák
a zongorák.
Ha mind
eléd
futnának,
hátuk
lenne
a fényes út.
Azon
jutnál
a holdra.

A SZOBRÁSZ

Nem az a fiúcska volt, akit esténként jószagú mesékbe pólyálva fektetnek ágyba anyukák, nagymamik. Ezen az estén is addig faragott, amíg csak fel nem állt az asztalra a ló. Szép volt, különösen az árnyéka. Megnézte jobbról, megnézte balról, mindenhogy tetszett. Legszívesebben hangosan felkacagott volna, de csak nyújtózkodott egyet, aztán ledobta magáról az ingét.

Holtfáradt nagyapja már javában horkolt az ágyban, amikor odabújt mellé. Nem is annyira mellé, mint inkább a fal tövébe kuporodott. Ejjél lehetett. Fülére húzta a dunna csücskét, de a horkolást úgvis csak hallotta. Nem tudott másra figyelni. Előbb térdel, majd könyökkel, finoman oldalba bokszolta az öreg embert. Aztán húzódott vissza a fal mellé, mint aki álmában fordul. Ha szokás szerint felnézne az öreg, nehogy azt higgye ébren, szántszándékkal lökdösi, merthogy nem tud elaludni a horkolástól. Amint rövid cihelődés után lecsendesedett a nagyapja, kinyitotta a szemét. Különös sötétség-szagot érzett a szobában. A hűvös falhoz szorította homlokát. Az orra hozzáért a falvédő kékruhás angyalaihoz.

Lovagolt azon a lovon. Bánatára nem kard, virág volt a kezében. Körülötte mindenütt gödröket ástak izmos, barnára sült vállú férfiak. A sok nagy, mély gödör között egyetlen út vezetett a város felé. Csak ezen az egyetlen úton mehetett. Nézte a különös kék fényekkel idefénylő várost. Valami rémülettel vegyes vágyakozás kerítette hatalmába, hogy odamehessen. Maga mögött, úgy érezte, messziről hangzó patakcsobogást, pacsirtaszói lobogtat a szél. Vissza akart nézni, de nem vehette le szemét az előtte fénylő álomvárosról. Ügetésre ösztökélte a lovát. Eleinte csak ámult, hogy ezek a hatalmas termetű emberek, akik a gödröket ássák, mennyire nagyon fiatalok, de ahogy haladt, megszokta a látványt. Izzadságtól fénylő szép kölyökarcok nevettek fel rá. Megállította a lovat, s odakiáltott az egyiküknek:

— Hát ti mit ástok?

— Gödröt.

— Minek ez a sok gödör?

— Felhőkarcolókat építünk, jó mélyre kell alapozni.

Megköszönte a választ, elégedetten bólintott maga elé, aztán ment tovább. A szobrász szemével csodálkozott, milyen szép formájúak ezek az emberek; és méregette a távolságot, amely még elválaszthatja a várostól.

Nagysokára, ahogy kocogott vele az a ló, közvetlenül az út mellett megpillantott egy lányt. Hatalmas gödör peremén álldogált. Kék ruhában volt, haja pontosan a homloka közepén volt ketté választva, keskeny kék szalag fűzte szorosra. Mosolygott. Odadobta neki a virágot, amelyet eddig a kezében tartott. A lány nem kapott a virág után, s az behullt a gödörbe. Leugrott a lóról, odalépett a lány mellé, szorosán elébe, úgy nézett a gödörbe, a virág után. A virágot elnyelte a mész. Meg kellett kérdezze a lánytól, miért van ennyi tengernyi mész a gödör alján. A lány csak szomorúan mosolygott. Megsürgette.

— Miért? Miért?

— Ide fogjuk temetni a halottainkat — válaszolt a lány.

— És a felhőkarcolók akkor hogyan épülnek majd?

— Nem fognak épülni. Ide nem fognak épülni. Ők hiába akarják, sajnos, nem fognak épülni. Bár sikerülne nekik!

Schogysem értette, miért ne épülnének itt felhőkarcolók, ha egyszer azok a vidám arcú emberek felhőkarcolóknak ásnak alapokat, és csak amikor már úgy haladtak együtt az úton, hogy a lány ült a ló hátán. Ő meg vezette a lovat, akkor tudta meg, hogy itt minden összefüggésben van a várossal, mely kék fényeivel egyre közelebről idefénylik. A lány elmondta a fekete kosok kertjének történetét. Hogy ez a hely, ahol járnak nem is olyan régen az élet-almák kertje volt. A különös almaágak itt egyenest a földből nőttek, s a termés, ahogy elmúlt a tél, naponta beérett. Napnyugtakor minden nap a közeli hegyekből kövér fekete kosok ereszkedtek alá csapatostul, és a megérett piros almákat szarvaik közé vették, feldobták a levegőbe, aztán összetiporták. Akkor még ezek a fekete kosok voltak a kék város szent állatai. Soha emberfia szembe nem szegült volna velük a gyümölcsökért, hiszen úgy szokták meg évszázadokon át az emberek, hogy az életfák gyümölse a szent kosoké.

Ugyanakkor a városban az egymás után felnövő nemzedékek mindig sápadtabb, csenevészebb gyerekeket neveltek. A mesés város hatalmas palotái között egyre rövidebb ideig éltek az emberek. Sokan már harminc- negyven évesen, arcukra száradt bőrrel, félig elborult aggyal behaltak a teljesíthetetlen vágyba, hogy ehethéneek az életfák gyümölcseiből. Míg nem egy külvárosi pap fiaként felnőtt egy férfi, Murrata volt a neve, aki magafonta ostorral, egy estén, távoli hegyoldalra összecácsolt karámjába terelte a szent fekete kosokat, s háziállattá szelidítette valamennyit.

Attól kezdve a kék város gyermekeinek érték be estelente az életkert almái. Úgy megszépültek, megerősödtek az emberek, mintha valamennyiüket külön-külön gyúrta volna egy-egy Isten azon a bizonyos hatodik napon. A fekete kosok szenvedélyes papjai maradtak csak rútak, csontváz-sovány, ijesztő jelek a város utcáin. Bosszút forraltak, s vak dühükben egy éjszaka kivágták mind az élet-almaágakat, megölték Murratát, lemészárolták a megszentésgtelenített szent kosokat, és híresztelni kezdték városszerte, hogy amíg világ a világ, az a hely, ahol a kert volt, temető lesz ezután. A város férfiai nem emeltek kezét a szent papokra, de nagy tanácsot tartva elhatározták, hogy az élet-fák kertjének helyén új várost építenek, szent állatok és szent papok nélküli várost. De az alapokat is már hiába ásták emberfeletti munkával, erőfeszítéssel, a kék város papjai tönkreteszik, mésztejjel elárasztják, beomlasztják, amit ők nappal kiástak. Azon lehet a legjobban csodálkozni, hogy azok a férfiak a másnapreggeleken mindig töretlen kedvvel kezdik újra a munkát . . .

Mire a lány befejezte a történetet, elérték a város szélső házait. Káprázatos összhangban, bámulatos finomsággal kapaszkodtak egymásba házak, paloták, kertek, utak.

Egy rózsafáról rózsát akart szakítani a lánynak. A virágokkal úgy látszik sehogysem volt szerencséje, mert egy sugárút felől fújni kezdett a szél, s a rózsafaágak egyáltalán nem akartak megmaradni a kezében. A lány nevetett, mint egy almaképzű csecsemő, de hirtelen abbahagyta a nevetést, furcsa harangszó buggyant ki egy távoli toronyablakon. Mondott valamit a lánynak?

Mindenesetre megremegett. A szél belekapaszkodott a hajába, s ő már hiába kapott a lehulló szalag után, a dús szőke fürtök fellobogtak az égre.

Az ég, ahogy alkonyodott, lila színre változott. A felhők sárga vonalakkal összehabardaltan unatkoztak a hegycsúcsok fölött. A lány felindult hangon beszélni kezdett.

— Az én apám is a szent kosok papjai közül való, s az én testvérémből volt az a férfi, Murrata, aki . . . Akinek talán éppen saját apja kezétől kellett elpusztulnia.

Meg akarta fogni a lány kezét, szót volna hozzá, de ő égre szegte a fejét, leugrott a lóról, lángoló szemekkel berohant egy házba, majd kis idő múlva, furcsa ostort tartva kezébe, visszatért.

— Ez az ostor — lépett mellé.

Jól ismerte azt az ostort. Akkor rögtön nem tudta volna megmondani honnan, de jól ismerte az ostort. Igen, igen. Ahogy csördített vele egyet, a hangja is ismerős volt, meg a rántása is. Csak szorította a szépen faragott nyelet, és olyan erő, elszántság feszítette belülről, amelyet még sohasem érzett. Tudta, hogy most csak mernie kell, s minden az akarata szerint történik.

És mert. Mire leszállt az éjszaka, a fekete kosok papjait — különös nyáj volt — beterelte ugyanabba a helyi karámba, ahol Muratta őrizte volt a szent állatokat.

A papok gyűlölettől égő szemekkel, görcsösen felemelt fejjel jártak fel-alá a hatalmas körülkerített téren és érthetetlen szavakat visongtak az ég felé. Rajta, az idegen, nem volt hatalmuk, s harmadnap, lehajtott fejjel, hogy éhen ne vesszenek, már erdei gyümölcsöket kerestek a dús fű közt. Akkor távozott közülük, mikor a papok megtisztították a szent kosok forrását is, hogy tiszta vizet ihassanak. Lenn a völgyben vártak rá azok a kölyökarcú férfiak, és szántsándékkal megölték szép lovát, hogy el ne mehessen innen sohasem.

És azok a gödrök nem holttestekkel teltek meg, hanem oszlopokkal, melyekre akár az egész világot is rá lehetne építeni. Csak az a szép ló . . .

Alig pirkadt a hajnal, nagyapja kapálni indult a mezőre. Az asztalon meglátta a fából faragott lovat. Nocsak, lépett az asztalhoz, s kezébe vette, mustrálgatta a szobrot, aztán betette a tarisznyájába a kenyérszalonna mellé. Majd megmutatja mindenkinek ebédidőben, micsoda dolgot művelt megint az unokája.

Ő csak akkor ébredt fel, amikor az ablak alatt a csordás trombitált fényes trombitájával, legelőre verbuválván a teheneket.

Az asztalon nem volt ott az a ló. Egyszeme annyira hideg lett az ágy, s ijesztően üres a szoba. Elsírta magát, de aztán, még félálomban, úgy gondolta, hát hogyan is lehetne ott . . .

S elhatározta rögtön, hogy még aznap hozzákezd kifaragni újra azt a paripát.

SZABÓ KÁROLY:

Az Édes Élet után

*Ha egyáltalán élhetnék,
nem lennék más,
mint az Édes Élet Steinere.
Írnék, családom lenne,
s szombatonként énnálam csevegne
barátok tarka serege.*

*Hogy öngyilkos lennék-e?
Nem valószínű.*

*Ha érezném, hogy a világ
házaamra rászakad,
izomfeszítve, ágaskodva
tartanám még a falakat.
S ha az atomhalál baglyát látnám
ülni a háztetőre,
nem ölnék rakásra senkit
már előre.*

*Mert mégis csak ostoba,
ki meghal,
hogy meg ne kelljen halnia.*

GYERMEKÁLDÁS

A szerkesztő asztalán nagy mennyiségű hirtudósító hever. A világ minden tájáról érkeztek, apróbbak, hosszabbak, a távirati irodák, a tudósítók jelentései. A holnapi lapnak nagyrészüket hozni kell. A szerkesztő beletúr a hírhalmazba, némelyikbe beleolvas. „... a Mann városában pénteken az óriási esőzés következtében keletkezett árvíz száznál is több halálos áldozatot követelt. Az eddig megtalált holttestek száma volt ennyi, de a közlemény szerint számítani lehet arra, hogy az összeomlott házak romjainak eltakarítása során még újabb holttesteket találnak. A kórházakban kétszázötven sebesültet kezelnek.” Közben azt gondolja, hogy száznál is több halott alig jelent valamit. Vietnamban a szabadságharcosok csaknem félmillió ellenséges katonát semmisítették meg. Azok is halottak. Azok is emberek.

De nem megy így. Mindent el kell olvasni, át kell rágni magát az anyagon. Olyan személytelenül, amennyire lehetséges. Ha egy pillanatra behűnyja a szemét, akkor mégis látja az apróságot, alig két hónapos, de már is egyéniség. A szeme olyan szép, mint az anyjéé. „A felsőcsatári talkumbányában egy levált kődarab ráesett Csillag Ferenc negyvenkétéves vajújára, aki a helyszínen meghalt”. — A helyszínen meghalt — ismétli meg magában. Talán iparitanuló fia, fodrász lánya volt, akik most feketében járnak a felsőcsatári utcán. Lehetett iszákos, durva, most mindent megbocsátanak neki. Kérges tenyerét esténként ölébe ejti a felesége, szemét vörösré marta a sírás. Ez maradt, nézi a tenyerét. Annyit dolgozott már életében, hogy elmondani is nehéz lenne. Másoknak három élet kevés volna hozzá.

Júlia a legszebb lány volt az osztályon, s most határozottan emlékszik, hogy hosszú ideig észre sem vette, ahogy a legyet sem vesszük észre, amíg az orrunkra nem száll. Így málik szét a nemes tartózkodás legendája. Akinek nincs jövője, annak nem lehet sikere a nőknél. Igaz, mindig akadnak kivételek, mint a szőke Beleznai, ez a süket alak akinek olyan a jövője, akár a mézesbödönbe esett bogaré. Buknak rá a nők, az isten bocsássa meg nekik. Amikor jóval később a szerkesztőséghez került, Júlia már a menyasszonya volt, de akkor már a szőke Beleznairól is tudott mindent. Tulajdonképpen nem történt közöttük semmi... Ugy hitt a lányban, hogy erre az egyetlen lapra épített mindent. Nem volt sültbolond, ismerte a nőket, tudta róluk, hogy nem angyalok, nem ördögök, mint ahogyan a férfiak sem azok. De Júlia egészen más volt, mert mindig más, jobb az annál, mint amilyen, akihez tartozni akarunk. Még a szemünket is behűnyjük, ha kell, hogy ne lássunk.

„Bosszúból követték el a kispesti gyilkosságot. Néhány órával később mindketten rendőrkezdre kerültek. Beismerték a szörnyű bűncselekmény elkövetését és elmondták, hogy az özvegyasszonyt bosszúból gyilkolták meg.” Egy sírkövel megint több lesz a kispesti temetőben — gondolja a szerkesztő. De mi lehet az, amiért ölni kell, mi az, ami egy emberélet kioltásával megbosszulható? Hiába teszi fel a kérdést, nem tud válaszolni rá, olyan ez, mint a képrejtvény, azokkal sem boldogul soha. Egy házaspár, két ember, nagyjából olyanok, mint bárki más, egy napon kést, fejszét fognak és felindultságukban megölnék egy öregasszonyt, aki könnyen lehet, hogy semmivel sem rosszabb náluk. Törékeny és olcsó valami az élet. Még furcsább, hogy az ami egyik helyen bűn, a másik helyen erény. S még a föld ugyanazon pontján is egyszer becsület, másszor gazemberség lehet valami.

„A Thuan Phong dél-vietnami személyhajón asszonyok és gyerekek utaznak Dau Tingbe. Két amerikai helikopter kering a fejük felett. Géppuska és rakétatűz a parton állók közül néhányan menteni készülnek a szerencsétleneket, ők sem érik meg a holnapot. Több, mint kétszáz halott.”

Polgári esküvő volt. A háború utáni nemzedéket már nem kötik annyira a formások, nincs jelentőségük a hagyományoknak, az életközösség biztosítéka, ha van ilyen, valahol mélyen fészkel az emberben. Ez a biztosíték végső soron minden korban az emberség, az emberség mértéke lehetett. Igen, az emberség. „Bin Dhin tartomány. Jönnek a dél-koreaiak. És amikor elmennek, félszáz ember holtteste beszél a támadásról. A holttestek között huszonkettő gyerek, ugyanennyi asszony, néhány aggastyán. S aki él, többé nem feledheti ezt a napot. A megerőszkolt kislányok sem.”

Júlia ma is szép, de akkor olyannak tűnt a szemében, mint egy harmatcsepp, amiben akárki megláthatja magát, sem rosszabbnak, sem különbnek, mint amilyen. Az esküvőn fehér korztűmöt viselt, a haját kontyba tűzte. Az ünnepi vacsora is egyszerű volt, a fölfokozott jókedv, az olcsó érzélgősség elkerülte az asztalukat. Abban az évben valahogy úgy alakult, hogy a szabadságukat nem sikerült az esküvő utáni napokra időzíteni, a vasárnap hamar elszaladt és a hétfő már alig volt más, mint az elkövetkező számtalan szürke hétköznap egyike. De azon a napon mindketten úgy érezték, hogy boldogok lesznek.

„A chillei kormány és a rézbányászok között több hete tartó feszültség véres incidenseket okozott. A rendőri és katonai erők csaknem száztagú osztagát küldték a sztrájkoló bányászok ellen, akik egy szakszervezeti épületben tartózkodtak. A két csoport között tűzharc is folyt, amelynek öt halálos és huszonöt sebesült áldozata van.” A kapitalizmusban a nagyobb darab kenyérért, a betevő falatért foggal, körömmel kell harcolni. Ez a gondolat olyan természetességgel villan fel benne, mintha arra gondolna, hogy a házakon ablakok vannak. A rendőröket, a katonákat is a szükség kényszeríti arra, hogy fegyvert fordítsanak az embertársaik ellen, de a szerepük visszataszító. Visszataszító, mert nemcsak lövöldözéssel lehet kenyeret keresni, s ennél tulajdonképpen éhendögleni is tisztességesebb.

„Sukarno indonéz elnök átadta a hatalmat Suharto tábornoknak, aki azonnali hatállyal véglegesítette az Indonéz Kommunista Párt és más haladó szervezetek

betiltását. A hatalomátvétel gyorsan, harc nélkül zajlott le. A főváros kulcspontjait megszállták a szárazföldi hadsereg egységei, és Suharto tábornok utasítására sok ezer jófelfegyverzett katona érkezett Djakartába."

A házasságuk első éve szép is volt. Jártak külföldön, kocsit vettek, kialakították a napjaik, estéik, éjszakáik menetrendjét, mint akik egy hosszú, kiegyensúlyozott életre rendezkednek be. Júlia egy év után már azt is tudta, hogyan fordul feléje a férje lefekvéskor, ha csókolni akarja, s kicsit fanyar mosollyal mit mond, ha végzett. Aztán lassan hátat fordít és magára húzza a takarót.

A híranyag lassan fogy. Nem elég elolvasni a szöveget, osztályozni, rangsorolni kell. És meghúzni ott, ahol túlságosan hosszú lére eresztették a tudósítók. Az újságolvasóknak úgyis a könyökükön jön már ki minden, a légi katasztrófák, a családi tragédiák, a halottak, a sebesültek. A szomszéd faluban haldokló öregasszony éppen olyan messze esik tőlük, akár a new-yorki négernegyed az endrefalvai cigányteleptől.

Nem lehet megakadályozni az ember saját gondolatainak beleékelődését a híranyagok szürke tényei, símán gördülő mondatai közé. Házasságuk fénykorát jelentette az a néhány hónap, amikor egy irodalmi díj megnyerésével anyagi helyzetük kiegyensúlyozódott. Az ünnepélyes díjkiosztás után Júlia meleg, nedves szemmel mosolygott rá, nagyon jól emlékszik, milyen boldogok voltak azon az éjszakán. Aztán a közérzetük fokozatosan romlani kezdett, hogy mikor indult meg a lavina, ma már nehéz lenne megállapítani. Talán akkor, mikor egy napon, mintha összebészéltek volna, egyszerre mindketten gyereket akartak . . .

„Szombaton Párizsban közzétették De Gaulle tábornok, francia köztársasági elnöknek a NATO államokhoz intézett üzenetét. Az emlékiratnak nevezett levél körülbelül öt gépelt oldal terjedelmű és lényegében Franciaország aktív NATO tagságának beszüntetését jelenti be a határidő megjelölése nélkül.”

Akkor aztán újra két gyönyörű hónap következett, szinte újraélték a mézes-heteket. Ahogy a hetek teltek, egyre inkább úgy járt haza, rohanva, örömhívre éhesen, mint aki régen esedékes levélre vár, s amikor kinyitja a postaszekrény ajtaját, megdöbben, hogy nincsen benne semmi. Hónap, hónap után, nincsen benne semmi. A szájjuk lassanként megkeseredett. Annyira várták, annyira beleélték magukat, hogy a számtalanszor megálmodott gyerek nélkül a lakás kegyetlenül üresnek tűnt, s nagyon hidegnek, még a meleg fűtőtest mellett is vacogva kuporogtak esténként. Alig beszélgettek egymással, néha már egymás tekintetét is kerülték. Végül orvoshoz fordultak.

„Az ejtőernyősök feladata az, hogy égessenek fel, romboljanak össze mindent, minden ehetőt és lakhatót. S az ejtőernyősök minden útjukba kerülő házat földig égetnek. Minden főzőedényt összetörnek, minden banánpalmát kivágnak, minden matracot felhasítanak . . .”

Azon a napon, amikor mindketten vizsgálatra jelentkeztek a híres professzornál, Júlia felmondott a munkahelyén. Pár nappal az orvosi vizsgálatok után elment a vizsgálati anyagért a professzorhoz, aztán este csak annyit mondott, hogy kezelésre kell járnia, gyenge a méhe, egyéb problémák is vannak, de bíztatták, nyugodjon

meg, rövidesen gyereket szülhet. „ . . . északon találkoztak az amerikaiak az iskolás gyerekekkel. Ők fent voltak, a gyerekek pedig, akiket bombáztak lent. Ötvenhét iskolásgyereket öltek meg.” Ötvenhét iskolás gyereket öltek meg . . . Ötvenhét iskolás gyereket öltek meg . . .

A szerkesztő rutinosan, elolvasás nélkül félretolja néhány jólismert hirmagyarázó írását. Ezekkel nem lesz baj — gondolja. Csak a címetek futja át. „Budapesten tartja ülését a Béke-világtanács elnöksége.” „Johnson újabb hatalmas összegeket követel a vietnami háború céljaira.” Júlia három hónapig rendszeresen járt kezelésre, később is havonként néhány délutánt a rendelőben töltött. Megtörtént, hogy késő este jött haza, azt mondta, hogy a barátnőjével találkozott, vagy a szabónőnél volt. Esetenként moziba is elment. Különben alig nyúltak egymáshoz, lefekvés után hátat fordítottak, de sokszor csak álmatlanul forgolódtak az ágyon. Idegeik feszültek voltak, egyetlen moccanás is éles késként hasított a dobhártyájukba, s a görcs nehezen olvadó jégdarabként kúszott végig a hátgerincükön.

Hetenként egyszer mégis mindent megpróbáltak, de kínessá vált minden mozdulatuk, a kitérüléseik csírájukban megfulladtak. A rögeszmés, kusza gondolatok mázsás súlyként ültek rájuk, forróságuk számtalanszor lehűlt, kihűnyt, mint amikor egy dézsa hideg vízzel leöntik a vöröslő parazsat, csak szén marad utána, ami nem melegít, hanem kormol és befeketíti az embert. Végül mégis terhes lett Júlia. Egy délután közömbös hangon jelentette be, hogy anya lesz. Akkor karjaiba kapta és összecsókolta mindenhol, ahogyan ifjú házaspárban. Néhány éjszakán át úgy érezte, hogy úgy szeretik egymást, mint még talán soha. De Júlia valahogy furesza maradt, tartózkodó, ezt csak egy hét után vette észre. Mintha egyszerre valaminek vége szakadt volna, ami házasesetüket összetartja. Így képzelődik az ember. Csak a gyerek, ez az aranyos kisgyerek hozhat helyre mindent.

„Indira Gandhi, India miniszterelnöke Washingtonba való utazása során Párizsban De Gaulle elnökkel találkozik. Ugyanez a hírforrás jelenti, hogy Indira Gandhi amerikai útja után Moszkvába is ellátogat.”

A szerkesztő este hazamegy a családjához, a lap addigra már összeállt, a rotációs gépek éhesen várják az anyagot. Ahogy belép a lakásba, Júlia a belső szobában a szekrény mellett áll, egy bőröndbe pakolja a ruháit, ezt rögtön látja. Köszönnek egymásnak, aztán hosszú ideig csend van. A csecsemő a gyermekágyban alszik, apró pihegése betölti a szobát.

— Elmegyek — mondja az asszony, de addig hosszú másodpercek telnek el.

A szerkesztő csak bámul maga elé, már leült a fotelba, most nem tud fölállni. Mint akinek a fél lábát levágták, az izmok a csonknál megtorpannak, aztán valami görcsös fájdalom belehasít a combcsontba.

— Nem mehetsz el . . . Ezt nem gondolhatod komolyan — mondja később nehezen.

— Elmegyek Péter, ne is kérdezz semmit. Hidd el, jobb lesz így. Nekem is, neked is fáj . . . Ne kínozzuk egymást!

— De ez nem lehet igaz. Miért mennél el? Jó, rendben van, sokat szenvedtünk, de még minden rendbe jöhet. Nem mehetsz el! Nem teheted meg.

— Te szenvedtél? — kérdezi az asszony. — Nem. Én szenvedtem. Péter.

— Igen . . . Gyakran durva voltam, ideges, kíméletlen, de én is szenvedtem. Meg kell értened!

— Megértem. Ezért ne is kérdezz semmit. Elmegyek.

A férfi gondolatai botladoznak a napi híryanagyfoslányok félmondatai között. „ . . . Csillag Ferenc negyvenkétéves vajúrra, aki a helyszínen meghalt.” „ . . . árvíz száznolcvan halálos áldozatot követelt.” „Bosszúból követték el a kispesti gyökös-ságot.” „ . . . asszonyok és gyerekek utaznak . . . Géppuska és rakétatűz . . . kétszáz halott.” „ . . . félszáz ember holtteste . . . tűzharc . . . öt halálos és huszonöt sebesült áldozat.” Elborul az arca, szempillája remegni kezd, mint az esztergagépen a gyengén felerősített, vékony védőlemez.

— Van valakid? — kérdezi.

Júlia nem válaszol. Csend van.

— Van valakid? — ismétli meg a kérdést a férfi.

— Ne kiabálj! Felébred a gyerek. — Aztán dacosan fölveti a fejét. — Ha annyira tudni akarod, van.

A férfi felugrik a fotelból, ütni készül.

Az asszony az arca elé kapja a kezét.

— Ne nyúlj hozzám, te állat! Ne nyúlj hozzám, mert kiáltok. Felordítom az egész házat, hadd lássák meg, hogy milyen vadállat vagy.

— Vadállat vagyok?! Állat vagyok, mert reggeltől estig görnyedek az íróasztalnál . . . De innen nem mész sehova! A gyereket se viszed! Te elmehetsz, majd kihiheverem, de ő, az én gyerekem marad . . .

— A te gyereked?! — Az asszony elcsuklik és rekedten fölkapag. — A te gyereked? Mit gondolsz, hova jártam, hogy lehessen gyerekem?

— Te . . . — hörgöve kap az asszony torka felé.

— A gyerek nem a tiéd! — kiáltja az asszony és zokog. — Te semmit sem csináltál! Én mocskos vagyok, de te mocskoltál be . . . De ennek vége! Többé semmi közöd hozzám, a gyerekekhez se! Hagyj engem! Én nem tudok így élni, értsd meg, nem tudok így élni . . .

A férfinak összeszorul a torka, a könnyek hangtalanul csorognak végig az arcán. Nem lát semmit, nem gondol semmire, csak elengedi magát. Most minden egyszerre fáj, minden ráül, mindennek a lényege, minden ami a világon rossz, fájó, felháborító és embertelen.

NAGY ISTVÁN

Vietnami dal

Szomorúan kelnek szárnyra a hírek:
ma négy buddhista szerzetes önként
lépett a szörnyű tűzhalálba;
egy diák ereit felvágta
s vérével írta: vesszen az önkény!
Figyelem magam, hogy mozdul kezem.

Meddig kell megszenvednünk még meg-se-volt
életünk fájdalmát?
Meddig birkózunk kapkodva levegő után
ha rántámad a sötét?
Miért kínozzuk gondolatainkat az értelem nevében?
jól tudjuk lehetetlen.
Oly korba vetett bennünket a sors, hogy harcos
nappalok után
Véres verítékkal ver fel újból az éjszaka:
nincs menekvés.
Nem lehet, nem szabad elnézni a bajról
napjaink perceit
Keserítik a fegyverek, ma Észak-, holnap Dél-
Vietnam ege alatt
Szállnak az öldöklő gép-madarak,
Gondolatainkban ma ismét akna robban
a gránát dobhártyát hasít
S tizennyolc évesen számadásra készülünk
rövidke életünkkel.
Számálgatjuk kiből mekkora hős lesz
hol állítja meg az idő?
Szomorú éjszakák szemében keressük
újra az értelmet,
A megcáfoló szöveget, egy egyszerű hangot
ha kell csak ennyit:

Hamarosan a régi kék lesz az ég
s már nem szállnak
Magukat-kiélt, öreg halál-madarak
életünk hétköznapiiban.

FARKAS ANDRÁS: Munka után

VÉGH MIKLÓS

Tudom, hogy törvény

Sok év hajolt az útra már mögöttem,
hogy tenyeremben kilincs hidegével
háta mutattam minden eddig-voltnak,
és otthonom csak futó menedékhely,
hogy megtépve sok kedves köteléket,
nagy útra keltek lábamban az álmok:
 hol vannak már a tegnapok tanyái
 és hol vannak a tegnap-volt barátok!

Az emlék száraz kenyerén fogammal,
ha néha-néha mégis hazatartok,
a régi útra már új házak álltak,
a régi házban ismeretlen arcok,
s hol „szervuszoktól” fáradt rég a nyelvem,
most „jó napot”-ra is ritkán találok:
 hol vannak, mondd!, a tegnapok tanyái
 és hol vannak a tegnap-volt barátok?

Sok év borult közénk, — a volt barátok
száz válaszüton szerteszéledeztek,
idegen arcok lettek ismerőssé,
tenyér-melege idegen kezeknek.
Tudom én is, ha visszatérni vágyom,
s ha majd a holnapokkal visszatérek,
egyenes úttal vár a pálya otthon,
biztos tetővel a családi fészek.
Tudom, hogy törvény új felé haladva
az ismeretlent tenni meg barátta,
s így az emlék fanyar borúja
nem nő meg bennem soha gáttá,
mert az egymásra hajló, gyors napokkal
nekem is nyílnak új-ismert vonások:
 de hol lesznek a tegnapok tanyái
 és hol lesznek a tegnap-volt barátok!

Társadalom

Küldött a II. kongresszuson

Nem könnyű portrét rajzolni Pothornik Józsefről. Élete változatos, de egy dologban nagyon is egyértelmű: mindig, mindenben, mindenütt a pártot szolgálta és szolgálja ma is. Sokszor és sokat beszélgettünk már, témánk egy gondolat köré csoportosult, miként kapcsolódott be a munkásmozgalomba, melynek 63 évét, szinte minden napját szentelte, áldozta. Az már közhelynek tűnik, ha egy munkásmozgalmi ember származásán át szeretnénk bemutatni. Pothornik Józsefnél ez feltétlen fontos. Szinte elengedhetetlen. Nem életrajzot akarok most rajzolni róla, csupán néhány vonással az olvasó elé vetíteni életét, útját.

A Pothornik-család Karinthiából származik. Belburg községben kőfaragó volt az öreg Pothornik. Olaszok és szlávok dolgoztak ott, és amikor építeni kezdték a vasutat Besztercebánya felé (még a múlt század második felében) ő is lejött kőfaragónak az alagúthoz.

És abban az időben kezdődött a szénbányászat is Nógrádban, az Emánuel bányában. Az öreg Pothorniknak mind a hat fia bányász lett és a mizserfai völgyben termelték a szenet.

Pothornik József — az unoka — 1903-ban született Baglyason és 1915-ben maradt ki az iskolából. A szénosztályozóra került, drótkosarakba rakta a darabos szenet, aztán állásról-állásra adogatták egymásnak a gyerekek, hogy végül vagonba kerüljön a fekete arany.

Tizenkét órát dolgozott.

Ahogy emelkedett a bányász hierarchiában, úgy ismerkedett meg a munkásmozgalommal, kapcsolódott be az ifjúság szervezésébe, a párt megalakításába és elsőik között lépett be a szakszervezetébe. Ettől kezdve élete, munkája, tevékenysége összeforrott a párttal . . .

A nógrádi szénmedence kommunistái küldték a Kommunisták Magyarországi Pártja II. kongresszusára, mely Moszkva mellett Aprilovkában, 1930. februárjában ült össze.

Beszélgetésünk témája éppen a II. kongresszus volt. Fontos eseménynek számított a kommunista mozgalomban, hiszen szét kellett zúzni a káros frakciózást, meg kellett teremteni az egységet a párton belül, a vezetésben, hogy eredményesebben tevékenykedhessenek idehaza a Horthy-rezsim féktelen terrorjának béklyójában.

— Kerülő úton jutottam el KMP II. kongresszusára. Hegyeshalomnál léptem át át a határt és innen indultam tovább Bécs felé.

— Vízum? Határőrök?

Elgondolkodik.

— A határ átlépésének abban az időben megvoltak a sajátos, előre kidolgozott módszerei. Hegyeshalomnál leszálltam a vonatról, kétszáz métert tettem visszafelé és behúzódtam a vasút melletti kukoricásba. Jobbra egy kis patakban vártam meg az estét. A patak partján sűrűn járőröztek a magyar csendőrök, vigyázni kellett. Besötétedés után átléptem a patakon és máris osztrák területen voltam. Emlékszem, hogy szőlőn, gyümölcsösön keresztül vitt az út, fel a hegyre, ahonnan már megláthattam a távolban pislákoló lámpákat. Ez jelentette számomra az irányt. Lassan, óvatosan és ráérősen haladtam a kis település felé. (A nevére már nem emlékszem, valamilyen Brücke volt.) Csak hajnalban kellett odaérem. Útközben egy patakban lemostam az út porát, meg a harmatot és amikor hajnalban a vasúti megállónál vonathoz gyülekeztek a munkások, én is közéjük álltam.

— Természetesen jegyet váltott . . .

— Annyi schilling mindig volt a zsebemben, hogy megválthattam a jegyet a vonatra.

Azán irány Bécs.

Az osztrák fővárosban egy trafikban volt az összekötőhely. A trafikos azonnal telefonált valahová és közölte Pothornik Józseffel, hogy a város melyik közeli terein várja őt az összekötő.

— Hogyan ismerték fel egymást?

— Bécsben ez könnyű volt. Ha ismerős elvtársat küldtek, akkor csak kezdet ráztunk. Ha viszont első találkozás volt, akkor egy megbeszélte jelet tartottunk a kezünkben. Például előre meghatározott módon összehajtogatott újságot. Magyarországon viszont az ilyen jel mellé jelszóra is szükség volt az illegális találkozásoknál. Az összekötő elvtárs ezután elvitt egy lakásba, melyet általában egy osztrák munkás adott ki számunkra. Tisztálgatás, megbeszélés, majd pedig instrukció következett ilyenkor.

Bécsből egyesével indultak tovább a KPM II. kongresszusának küldöttei. Az útvonal: Berlin—Riga—Moszkva—Aprilovka.

— Mivel jónéhányan nem ismertünk magyaron kívül más nyelvet, olyan elvtársat osztottak be mellénk, aki jól beszélt németül, franciául és oroszul. Hozzám a vonaton csatlakozott a több nyelven beszélő elvtárs. Ennek az volt a célja, hogy a vámosoknál le ne bukjunk, elszólás miatt. Így segítettük egymást több országon át Moszkvába.

A kongresszus pontos helyét csak Moszkvában közölték a küldöttekkel.

— Aprilovka hatvan kilométerre van a szovjet fővárostól. A vasútállomásról még mintegy tízenkét kilométert tettünk meg egy szép erdő közepéig, ahol emeletes fából épített kastély várta a kongresszus küldötteit. A KMP II. kongresszusán 26

küldött vett részt, közöttük hárman voltak bányászok: Hován József és jómagam Nógrádból mentünk Aprilovkába, Nagy Pál pedig Tatabányáról indult el. Én az útlevelém szerint jugoszláv asztalos voltam, aki munkavállalás céljából utazik a Szovjetunióba. A kastélyt a KMP II. kongresszusára teljesen átrendezték. A földszinten volt a tanácsterem, melyet egyben étkezdének is használtak. Mellette két kisebb szobában helyezték el a gyors- és gépirókat, míg az emeleten voltak a küldöttek hálósobái. Amikor Pothornik József két bányásztársával megérkezett Aprilovkába, a Külföldi Bizottság egyik vezetője megállította:

— Megérkezett-e már Pothornik József Nógrádból?

— És mit válaszolt?

— Mivel az illegális nevem „Futó” volt, így természetesen csak azt válaszolhattam, hogy: „nem jött meg, és valószínűleg nem is jön a kongresszusra.”

Később azonban mégis félrehívta a Külföldi Bizottság vezetőjét és közölte vele:

— Pothornik József én vagyok.

— És ebből nem lett semmi baj?

— Szerencsére még az ilyen konspirációs hiba ellenére sem tudták a küldöttek „Futó” elvtárs valódi nevét. Különbösen el kell mondanom, hogy több elvtárs, pártvezető illegális nevén szerepelt a II. kongresszuson is. Révai József a „Kemény”, Lovas Márton (aki a KIMSZ képviselőjeként vett részt a kongresszuson) „Vak”, Szerényi Sándor elvtárs pedig (aki ma a pártfőiskola igazgatója) „Sas” néven szerepelt.

Azt a különféle párttörténeti anyagokból ismerem, hogy a II. kongresszus, amelyik igen jelentős volt a KMP életében, hosszú ideig ülésezett. Munkája közel másfél hónapig tartott, tele vitákkal és egymásnak ellentmondó érvelésekkel. Kún Béla elvtárs, a pártépítésről, a párt szerepéről és helyzetéről tartott beszámolót. Révai József elvtárs pedig az agrártézisekről beszélt.

— Mivel nem vihettünk magunkkal semmilyen írást, javaslatot, határozatot, egyebet, a téziseket Aprilovkában kellett kidolgozni. A téziseket a Komintern első összeállításában nem fogadta el, és átdolgozásra kétszer is visszaadta. A Komintern megbízottja — aki résztvevő a II. kongresszuson — részletesen kifejtette a vele kapcsolatos észrevételeket és újra kezdődött a vita. Ezek a viták legtöbbször elméleti síkon mozogtak, így a huszonhat küldött tovább gyarapíthatta elméleti tudását. Meg kell mondani, hogy a magyarországi küldöttek, akiknek inkább az illegális munkában volt nagy gyakorlatuk, elmaradtak elméleti és politikai képzettségben, az emigrációban élő vezető káderek mögött.

Pothornik Józsefet többször is meghallgatták a kongresszus előtt és alatt is. Tudták róla, hogy már több mint egy évtizede vesz részt a mozgalomban és olyan forradalmi területeiről érkezett, mint Baglyasalja, a nógrádi szénmedence. Gyakorlati tapasztalatai most sokat értek, elsősorban abból a szempontból, hogy meghatározzák és a tézisekben rögzítsék a pártmunka további feladatait Magyarországon. A kérdést így tették fel: hogyan lehetne folytatni, erősíteni a pártmunkát, és növelni a párt befolyását a tömegek körében?

— Mi, nógrádi küldöttek csak a kongresszuson szereztünk tudomást arról, hogy a Külföldi Bizottságon belül két frakció küzd egymással: a Kún Béla és a Landler Jenő frakció. A kommunista Internacionálé részéről a II. kongresszuson jelenlévő Fried elvtárs élesen bírálja a frakcióharcot, és felszólalásában a következőképpen fogalmazott:

— Nem elég eltemetni a frakciózást, hanem őrseget kell állítani a sirja mellé, hogy ha megmozdul felette a föld, ha ki akarja dugni a fejét, akkor lesujthassunk rá.

— A frakció harcnak volt a következménye az is, hogy a két frakciózó csoport felváltva küldött haza egy-egy elvtársat a munkásmozgalom segítésére. A kongresszuson kitűnt, hogy a Kominternnel felnagyítva közölték az elért eredményeket. Azokat mind két frakció a saját munkájának tulajdonította. A Komintern nem látott tisztán a hazai dolgokban, ezért vált szükségessé, hogy a II. kongresszuson résztvevő hazai küldötteket — köztük engemet is — az elnökség tagjai meghallgassanak. Így találkoztam és hosszasan elbeszélgettem Manuilszkij és Pjatnyickij, valamint más elvtársakkal. Részletesen be kellett számolnunk a hazai helyzetről, a munkásmozgalomban, az illegális munkában elért sikerekről, de az akadályokról és a nehézségekről is. A Komintern így próbálta ellenőrizni a korábban kapott tájékoztató helyességét.

Pothornik József is hozzászólt a KMP II. kongresszusának anyagához.

— A konspiratív intézkedéseket általában betartják odahaza az illegális munkában. Viszont tapasztaljuk, hogy felrúgjuk azokat ott, ahol frakciónak. Éppen ezért a frakció-harcot fel kell számolni, mert ez gátolja a pártmunkát, az illegális tevékenységet.

A II. kongresszus stratégiai célként kimondta: a forradalom közvetlen célja a proletárdiktatúra, amelynek formája a Tanácsköztársaság.

Ez a célkitűzés nem számolt a tényleges helyzetből adódó lehetőségekkel. Ám azt mégis meg kell állapítani, hogy taktikai kérdésekben egy sor helyes határozatot hozott, melynek végrehajtása a következő években tovább fokozta a magyarországi kommunisták tömegbefolyását, növelte a tömegek forradalmi lendületét.

Élénk vita kezdődött a kongresszuson arról is, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártjának további tevékenységét a Külföldi Bizottság vagy, pedig a Központi Bizottságnak egy itthon dolgozó tagja irányítsa a jövőben.

— Végülis úgy döntöttek a kongresszus küldöttei, hogy az itthoniak vezessék a pártot és így lett annak vezetője „Sas elvtárs”, vagyis Szerényi Sándor elvtárs.

Pothornik Józsefet is beválasztották az új Központi Bizottságba.

— Fontos feladatokat bízott rám Aprilovkában a II. kongresszus. Nekem kellett eljuttatnom a nógrádi szénmedenceben működő pártsejtekhez a KMP II kongresszusának határozatait. Mivel abban az időben éppen konspirációs okokból lehetetlen volt egyidőben és egy helyre összehívni a pártsejtek titkárait, így egyenként tárgyaltam velük. A megbeszéléseket az erdőben tartottuk. Mintegy két hét alatt sikerült húsz pártsejt titkárával részletesen megismertetnem az aprilovkai kongresszus határozatait és az azokból reánk háruló legfontosabb feladatokat.

Hazatérve Pothornik József — a Központi Bizottság tagja — már arról számolhatott be részletesen a nógrádi pártsejtek titkárainak, hogy a magyarországi kommunista mozgalom új lendületet vett. A párt, valamint a pártvezetés egységének megszilárdítására irányuló kísérletek bizakodással töltötték el az itthoni elvtársakat.

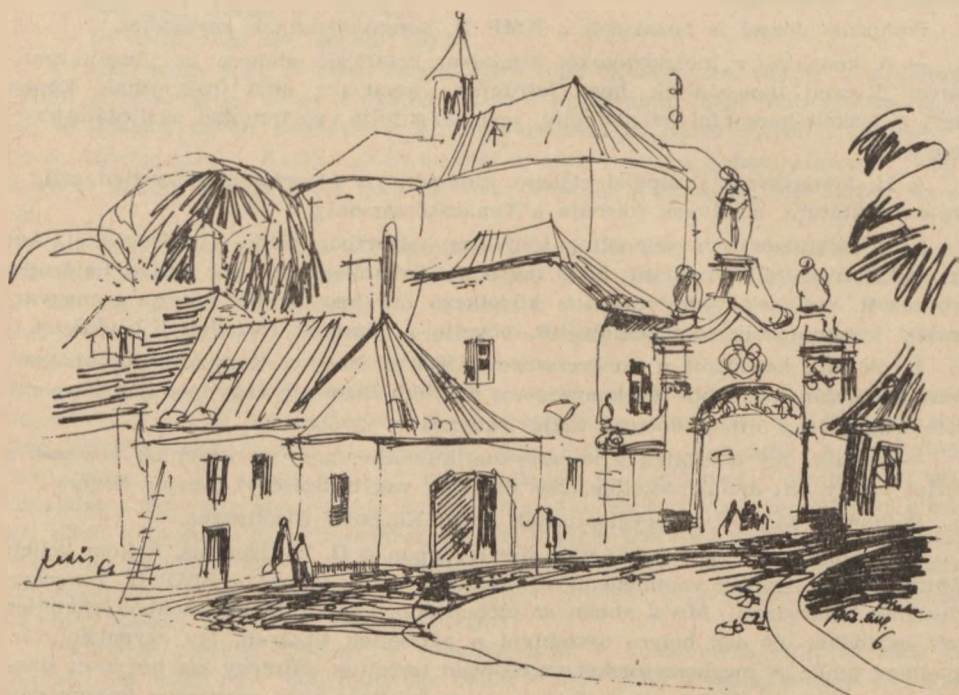
— Nem a II. kongresszus küldöttei, nem is az ott megválasztott új Központi Bizottságon múlt, hogy az annyira óhajtott és a kongresszuson megteremtett egység nem bizonyult tartósnak.

Pothornik József a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, ismét kongresszusra készül. Amiket a II. kongresszusról, Aprilovkáról, az illegális mozgalomról ezekben a hetekben elmondott, már csak emlékek. De figyelmeztető és megszívlelendő emlékek, melyek számára is, a mai fiatal kommunista nemzedék számára is példaképül és tanulságul szolgálnak.

— Ezért szívesen és mindig lelkesedéssel beszélek a mozgalomról . . .

GÁLDONYI BÉLA

RADICS ISTVÁN: Barokk-kapu a prágai várban

CZINKE FERENC: Ünnepnap

IFJ. SZABÓ ISTVÁN: Fuvolózó lány

PATAKI JÓZSEF: Bányavidék

PATAKI JÓZSEF: Tájkép

IVÁNYI ÖDÖN: Városkép

IVÁNYI ÖDÖN: Tájkép

A paraszti életforma hattyúdala

(Részlet egy szociográfiából)

S ha mármost azt akarjuk megnézni, hogy mi az, ami a nógrádi falvak életében változott és mi az, ami a régi szokások és normák helyébe jött, akkor talán legjobb lesz, ha olyan tulajdonságokat szedünk pontokba, melyek ugyan általánosak, nagyjából az egész magyar, sőt más népek parasztságára is illenek — tárgyalási módjuk és a motívációk azonban konkrétta teszik.

Ilyen tulajdonságok:

Földszeretet, földéhség;

Igénytelenység;

Nyíltság és sunyiság;

Tekintélytisztelet;

Hagyománytisztelet.

A) Földszeretet, földéhség.

A kettő összefügg, de nem elválaszthatatlanul. Az első természetes tulajdonság, az érzelmvilág egyensúlyához szükséges. Az ember ragaszkodik a kedveséhez, gyermekéhez, barátaihoz, a tájhoz, melyben él, s a munkaeszközeihez, melyekkel alapvető tevékenységét folytatja: az ács símogatónak érzi a faragóbaltát nyelét, a lakatos otthonosan nyúl a franciakulcsához, az író szereti a tiszta papírt, amire majd sorokat fog róni, s a paraszt mint anyjához, vagy gyermekéhez megy ki napról napra a földekre. A barázda, a füves dombtető, az erdős hegyoldal, a sásos-nádas ér ezért válik a költők, írók

tollán szimbólummá, ahol az ókorban meg pajzán faunok és csintalan koboldok tanyáztak.

A második viszont természetellenes tulajdonság. Semmi más, mint a valóság sok évszázados, kivédhetetlen szorításában elferdült érzelem. A föld ez esetben is szimbólummá válik, a jólét, a létbiztonság, a boldogság és öröm forrásává. S számtalan nemzedék múlt el létbizonytalanságban, örömtelen elkeseredett küzdelemben, míg felgyűlt az elegendő történelmi tudat (és idegekben lerakódott ösztön), hogy a mániákus földszerzési vágy tulajdonképpen tévút, nem megoldja, hanem elmérgesíti a társadalmi problémákat.

S ebből a szempontból a nincstelen zsellér és a százholdas paraszt földéhsége egyformán értékelendő. Különböző szinten persze, de egyformán zsugorgattak, hajtották magukat és családjukat, fojtották meg legédesebb komájukat kanál vízben egy lánc földért. A második világháborúban nem dicsekedhetünk például a magyar katona harcra érényével — amin egyébként, az ismert történelmi okoknál fogva, semmi csodálnivaló nincs —, de mikor vitéz Jány Gusztáv vezérezredes kihirdette, hogy minden szovjet harcokosi páncélökölkel való kilövéséért öt hold föld jár majd idehaza, akkor a gyanakvó természetű parasztkatonák közül nagyon soknak felcsillant a szeme, és vállalták a féllg biztos öngyilkosságot.

A második világháború előtt, alatt és után ez a földéhség egyre több egyedben deformálta a földszeretetet földgyűlöletté. Gyűlölet és szerelem, mint a két legerősebb emberi érzelem, édestestvérek, s a kettő közötti választóvonalat nem nehéz átlépni, különösen akkor, ha a szeretet érzése viszonzatlan marad. S a magyar paraszt olyan sóváran és olyan sokáig volt szerelmes abba a tízmillió hold szántóba, hogy mire megkapta, nagyrésze már nem is tudott igazán örülni neki, és könnyű szívvel „szabadult meg” tőle, mikor a téeszekre került a sor.

Ennek így kell lennie, különben elképzelhetetlen, hogy a többévszázados berögződés hogyan tűnhetett el a falusi lakosság túlnyomó többségénél szinte egyik napról a másikra. Személyes ismerőseim közül kapásból tudnám sorolni azokat, akik negyvenkilencben levágták gyermeküknek a karaj kenyeret, a többit pedig elzárták, mert földet akartak venni — most pedig a gyereke vagy az unokája korlátlanul nyúlhat be a kaszniba, illetve ma már a konyhaszekrénybe.

A földéhség sokakban így pusztította el jó mostohatestvérét, a földszeretetet, másokban meg gyengítette. De míg az előbbit eltemettük, az utóbbi ezekben az emberekben is csak tetszhalott. Elmúlik egy-két évtized, és a földszeretet újraéled, kivirágzik, hiszen alapvető emberi érzés a szerszám, az eszköz szeretete, amivel nap mint nap foglalatostkodunk, amivel értelmes életünket tervezhetővé és szervezhetővé tesszük.

B) Igénytelenség

Számtalan az irodalmi példa Arany Jánostól és Eötvös Józseftől egészen

Kodolányi Jánosig és Sánta Ferencig, a fülemile füttytől az egykőző paraszttársaságok tragédiájáig.

S közben nem kevés persze az olyan költői precedens sem, amelyik isteníti a magyar paraszt igénytelenségét, önmegtartóztatását, jőzanságát és takarékoságát. Mindezek a tulajdonságok azon a fokon természetellenesek voltak: eltemetni valakit abban a ruhában, amelyikben esküdött, ringatni a dédunokát abban a bölcsőben, amelyikbe a dédmamát tették az első fürösztés után, lebbencset enni aratáskor és rá kútvizet inni — mindezt lehet diésérni, megkönnyezni, a gondolatlan megüdvözülni, de komolyan venni képtelenség. Képtelenség nem látni, hogy ez kétségbeesett, fogvícsorító aszketizmus volt. S hogy mennyire az, azt ma látni a legjobban, amikor Nógrádban minden falu szinte teljesen ujjászületett házai-ban, mikor a parasztember úgy vásárol ruhát, cipőt, rádiót, motort és tévét a városi áruházakban, mint azelőtt a fertály cukrot a szatócsboltban.

Az igénytelenség eltűnt, elvitte a markoláb, aki azelőtt a Holdat ette meg minden hónapban. Kiderült, hogy a falusi ember is szereti a vaját a kenyérré, sőt a kenyeret is szívesebben veszi a boltban, mint maga dagasztja, sütögeti. Múzeumokban megcsodáljuk a fakupákat, sótartókat és kanalakat, amit a díszítő ösztönű palóc farigcsált magának és gyermekeinek. Ma már nem farigcsál a palóc: Beutazik Tárjánba vagy Gyarmatra, és az edények mellé megveszi az „eccájgot” is . . . A díszítő ösztön átplántálódott a bútorok kiválasztására, a csipkék vásárlására, a csillárok felszerelésére és a többire. (Hogy azok a dolgok ízlésesek-e vagy sem, az más kérdés. Őket most kielégíti.)

A földéhség és igénytelenség tűnése számos dolgot megváltoztatott.

Leengedett a palóc ember idegzete: Azelőtt lakodalom, búcsú, táncmulatság nemigen esett késelés nélkül. Ma a pofon ritka eset. Az ital ugyanis már nem szabadít föl olyan erős és annyira elfojtott indulatokat, hogy a kés kirántódjék . . . Klasszikus és örök példa Móricz Zsigmond zsellérje, akit gazdája lányának lakodalmán egy húsdarab legyilkol. Háromnapos, hétfalura szóló lakodalmak most is vannak. Sőt már egy-egy faluban a családok túlnyomó többsége képes — vagy képes lenne — ilyet rendezni. Az ilyen dínom-dánomokon ma már nincs szegény rokon vagy megtúrt vendég, aki hetek óta arra spekulált, hogy majd a lagziban agyon eszi-issza magát. A híres karancsaljai bányász-paraszt lakodalmak ma bőségebbek mint valaha, de a hangulat valahogy ereszkedett, nincs szilajság és nincs pocskolás.

Ételnek mennek ki a divatból, mint a dercéből készült ganca és a kukoricagörhe: új ételek jönnek szokásba, mint a torta, a párizsi szelet, a befőtt — s ezzel nem csupán az emberek lesznek egészségesebbek, a gyermekek jobban tápláltak és sudárabb növésűek, hanem például edényfajták válnak fölöslegessé, s új használati tárgyak kerülnek a konyhaszekrénybe . . . A régi bútorokat nemcsupán azért dobták ki, mert szúvasak és korhadtak voltak, hanem azért is, mert a millió rétbé hajtogatott sokszoknyának megfelelt a sublót, de a habkönnyű nylon csipkeholmiknak már mindenképpen szekrény kell.

A spórolás és aszketizmus dicséretét zengő közmondások értelmüket veszítették . . . Régi, kedves dalok, melyek a kegyetlenül fújó szélről, szárazkenyérről, hagymáról és a Tarnócára szomorúan elszegődő kisbajtárról szól-

nak — ma már a fiatalokban nem keltenek érzelmeket, s az idősebbekben is csupán emlékeket.

Megszűnt az igénytelenség, elfújták a szelek, s ha harminc évvel ezelőtt egy családot kiközösített volna a falu, mert tíz éves bűtort újra cserélnek, ma már a legvénebb vén is csak enyhén csóválja a fejét, és titokban. Ha harminc évvel ezelőtt még ócska ribancnak számított volna az a parasztlány, aki tarjáni kozmetikussal „készítette” volna ki magát, addig ma már a nagymamák is büszkék sudár unokájukra ha azok „illően mennek el a bálba”.

Megszűnt a pénztelenség. Azelőtt minden faluban volt pár legény, aki fizetett, vagy mert vérében volt a nagyolás, vagy mert lopta a terményt az apjától. Az ilyenek körül csoportok képződtek, s a „vezér” szinte korlátlan ura volt bandájának. Ma ilyen csoportokat nemigen találni. Hisz már a téeszek is előleget fizetnek, s az anya, aki tizenöt évvel ezelőtt még igen kiméricskélte a vasárnapi zsebpénzt, ma gondosan vigyáz, hogy a fia szegényt ne valljon társai előtt.

Gyermekkoromban egy ízben megcsodáltam a negyedik szembe-szomszéd háza tetején a szépen összerakott kocsi. A család hetekig dült-fült, a falu csendesen kuncogott, a szegény eladó lány meg alig mert kimenni az utcára . . . Manapság nem hallni ilyen legendás, durva csínytevéseket. Hogy a kérőnek mennyi a földje, milyen a szülei háza, az föl sem merül. Új szempont: jól dolgozik-e, biztos-e az állása, el tudja-e tartani a családot (az aszszonyt nem, mert ma már az is keres, ha máshol nem, a téeszben). Nincsenek tilalomfák a fiatalok között, nincsenek hát izetlen, tudatos sértésnek vehető pajkosságok sem.

C) Nyíltság és kényszerű sunyiság.

„Engem sunyiságra oktat az erkölcs, rólad is ezt hiszem” — írta a költő. Felületes szemlélő elsiklik a mondat értelme fölött, s ha mégis megakad rajta a tekintete, akkor esetleg meg-rántja a vállát: „Ugyan! Költői játék. Mi az, hogy éppen az erkölcs oktat sunyiságra. Hiszen az erkölcs nyíltságra tanít”. József Attila azonban a lélek felülmúlhatatlan mérnöke volt, s pontosan tudta, mit mond. A cselédszár-mazású Illyés Gyulában már vadabb reflexiókat váltott ki az úri Magyarország úri erkölcsének megismerése: egy felejthetetlen versében arra biz-tatja otthon, a földön maradt véreit, hogy lopjanak, hazudjanak, szerezzék vissza legalább így — ahogy lehet! — jogos tulajdonuk egy részét . . .

A parasztmítizálásnak még az ir-magvát is ki keil irtanunk: hazug min-den olyan állítás, hogy a volt paraszt-ság becsületes, nyílt, szókimondó és szavatartó volt a szó romantikus vagy bibliai értelmében. Nem. A parasztság, úgy ahogy volt, egy tömbben, lopott, csaló, hazudott, szót szegett — és ezek-vel együtt volt becsületes! (Kialtóan ritka példa persze mindig akadt, aki komolyan vette a Bibliát és nem ha-zudott, nem rövidített meg senkit, nem másolta meg a szavát. Az ilyenekre messziről mutogattak, s ha nem tartot-ták bolondnak, akkor csak azért, mert az emberek lelkük mélyén szerettek volna ugyanúgy tenni, s ezt a vágyu-kat az ilyen kivételekre transzporálták.)

Hiszen az lett volna a csoda, ha a farkastörvények világában éppen a magyar paraszt, a nógrádi maradt volna becsületes a szó bárgyú értelmében. Isten és földbirtokos, király és jegyző, katona és vigéc ellen hogyan védekez-hetett volna másként? . . . Csak két irodalmi példát: Sánta Ferenc Az áruló című kisregényének parasztja, aki el-

megy a császáriakkal, a huszitákkal, csakhogy a lovát megtartsa, és kifosztja a halottat, anélkül, hogy akár áruló, akár hullarabló vána belőle. Tömör-kény Ravasz Kabókja jancsiszöveget szór a földjén átvezető kocsiútra, hogy ne hajtsanak arra . . .

A sunyiság nemcsak szokás volt, nem csupán a kényelmesebb megoldás, hanem egészen egyszerűen: létezési mód! Csak sunyisággal lehetett véde-kezni a hatalom hatalmasai ellen és csak sunyisággal lehetett parírozni a szomszéd magamegfelelkező kapzsisá-gát . . . A sunyiság volt a paraszt kényszerű udvariassága és símulékony-sága. Míg azt meg nem tanulta, addig kár volt kilépnie a kiskapun: a sunyi-ság elsajátításával lett — hogy úgy mondjuk — faire gentleman, akkor hallgatta meg az ispán, a jegyző, ha sunyin lekapta a sapkáját és hazudott. Ha igazat mondott kirúgták, hogy a lába sem érte a földet . . .

Az isten, az egyház a sunyi parasz-tot szerette, kedvelte és dédelgette: el-gondolni is szörnyű, mi lett volna, ha a nógrádi parasztocskák sorra bevallják, hogy éhezik a káptalan földjét, hogy megdézsmálják a tisztelendő úr lucer-náját, esetleg: elkívánják kövér, piros-pozsgás szakácsnéját! . . . Ha ezeket nem gyónták meg, akkor istenfelő emberek voltak. És ők igyekeztek.

És mindenki tudta, hányadán áll a másikkal: a pap a hívfőről, a jegyző az esküdről — az a világ sunyiság nélkül egy napig sem állhatott volna fenn, amint hogy nem is állt, mikor el-jött a nyíltság ideje . . .

Persze, volt nyíltság, őszinteség ab-ban a korban is. Sőt, sokkal szenvedé-lyesebben, mint ma: minden olyan do-logban, ami a hatalommal, a fennálló hivatalos erkölcsökkal nem állította szembe az egyént: szerelem, gyermek-szülő viszony, szabados beszéd, s min-

den olyan esetben, mikor arra mód nyílt: egy-egy kiskirály lebukása, forradalom, interregnum. Nyílt és őszinte volt a paraszt a „minden mindegy” állapotában is: bíróság előtt, menthetetlen szegénységben stb. Ilyen esetekben állapították meg a csodálkozó magyar urak, hogy a paraszt cinikusan és szemérmetlenül nyílt. Igen, ilyen esetekben az volt: ide kompenzálta az őszinteséget.

Mi sem lenne egyszerűbb, mint ezeket után ideírni, hogy ma viszont a palóc nem sunyi, mert semmi bántódása nem eshet, ha nyíltan (sokszor arrogánsan) megmondja a véleményét. — ez általános elvként igaz, de a gyakorlatban ezer és ezer differenciált eseten keresztül érvényesül — és fog érvényesülni, egyre erőteljesebben . . .

„Semmi bántódása nem eshet . . .” Ez a mondás így nem azért nem igaz teljesen, mert lehetnek helyi kiskirályok, akik visszaélnék a hatalmukkal és igazságtalanok, despoták — hiszen felszabadulás utáni világunkban gyökeresen új jelenség a Rádió, az újságok panaszcsoportjai, a felsőbb szervek panasznapjai, és mincs idegenkedés ettől az új jelenségtől, sőt előfordul, hogy „van papír, van tinta!” felkiáltással vissza is élnek a rendszer teremtette lehetőséggel.

. . . Hanem azért nem igaz teljesen ez a mondás, mert a nyíltság és őszinteség önmagában nem minden: igaztalan ügyet képviselők szoktak néha túl harsányak lenni.

Új szólásmondások keletkeztek az utóbbi húsz évben: „Az a világ már elmúlt!” „Elvégre demokrácia van.” A választójog, a munkához, pihenéshez, tanuláshoz való jog nem csupán írásos malaszt, hanem annyira kiterjedt és csak gyér kivételekkel rendelkező gyakorlat, hogy mint elemi jogot sokszor már el is felejtjük az eredmé-

nyek között felsorolni. De az is eredmény, mégpedig nem is akármilyen, hogy míg azelőtt a jegyző naphosszat piszkálhatta a körmét, mert az emberek alig-alig mertek beökölni hozzá, addig ma a tanácsapparátus gyakran alig jut a munkájához, mert állandó a kilincselés! Fiatal és öreg, férfi és nő egyenes derékkal, nyílt tekintettel lép be a tanácsitkár irodájába, és ha a tisztviselő nem egészen kedvükre szól, akkor gyakran hangzik fel egy-egy cifra mondás, vagy legalábbis felcsattan a hang.

A sűrű tanácsra járásnak persze van egy másik oka is. Ez pedig, hogy az állam — a múlt apróbb-nagyobb maradványainak felerősödését megakadályozandó — egyenlőre túl sok helyi szokásba nyúl bele rendeletileg, iniciatívákkal.

S itt van a nagy demokrácia, a generális szabadság helyi, gyakorlati megvalósításának egyik korlátja: nem az apróbb ügyeket szabályozó rendeletekben, hanem amiért azokat meg kellett hozni . . . Köztudott dolog, hogy mindig olyan dolgokat szabályoznak, amiket nem minden polgár tart be: ha valami szokást mindenki eleve betart, arra fölösleges törvényt alkotni. A felszabadulás után az általános törvények — lopás, rablás, verekedés, örökösödés stb. — mellé, egy csomó elavult kitörlése után, újakat is hoztak, melyek főként a szocialista együttélést, a kizsákmányolás-mentességet, az üzletelés elfojtását célozzák.

Ha ezeket a szabályokat egy-egy falu lakói betartanák — vagy ha a választott testületek, a községi tanácsok be tudnák tartatni — akkor saját hatáskörükben rendezni tudnák a felmerülő problémákat. Vagy ha a falu, úgy ahogy van, a tanácselnöktől az első elemistáig, mindig pontosan tudná, hogy az új, szocialista életelvek sze-

rint az egyes adott esetekben mit is kell tenni, akkor nem lenne szükség az ezer apró miniszteri és egyéb rendeletre, és nem kellene annyit kilincselniök a polgároknak a tanácsházán.

Te hát: amilyen mértékben erősödnek majd az emberekben a szocialista élet szabályai, olyan mértékben válik egyre biztatóbbá bennük a demokrácia, a szabadság érzete — s olyan mértékben csökken majd ismét az állam helyi szervének látogatása.

S olyan mértékben csökken tovább és tűnik el a sunyiság. Mert még van. Vegyünk egy példát: X faluban járda kell, és portalanított közút. A helyi tanács a társadalmi munkára apellál. Az utca háromnegyed része megjelenik. Nagy János távol marad, mert éppen valamit maszokol. Egy tanácsstag megkérdezi miért nem ment el? Nagy János sunyít: nem azt mondja, hogy aznap éppen négyszáz forintot keresett üzleteléssel, hanem azt hazudja, hogy beteg volt a kislfia, vagy meghalt a nagynénje a hetedik faluban.

Másik esetben Kis Péter felháborodottan bemegy a tanácsházára, hogy tegnap beküldte a fiát, miért nem adták ki neki az őstermelői igazolványt?! Mire a tanácselnök megmondja, hogy mert Kis Péter tavaly is visszaélt ezzel az igazolással, ráadásul a téészenben nem dolgozta le a százhusz napját. Mire Kis Péter sunyin megjegyzi, hogy minek dolgozom a téészenben, mikor tavaly is keveset fizettek egy munkaegységre? Erre a tanácselnök lecsihad, mert mint állami ember felelősséget érez a szocialista szektorért. S mostmár ketten sunyítanak, s a vége rendszerint az, hogy Kis Péter megkapja az őstermelőit.

Boldogok lennének persze, ha csak ilyen precedensek váltanának ki hazugságot. Előfordulhatnak még ma is meg-

alázások, igazságtalanságok egyes vezetők részéről, amit elviselni csakis az ősi sunyiság segítségével lehet.

Van azonban egy másik faktor: sok esetben jószolgálatot tesz az apáktól örökölt sunyiság akkor is, mikor a palóc ugyan nem úgy érez, nem úgy gondolkodik, ahogy azt ma tőle a társadalom elvárja, ahogy ma illik, de konformista akar lenni.

Például: „A téész és annak tagjai akkor gyarapszanak, ha minden dolgozó legjobb tudása szerint, becsületesen dolgozik.” Ez az elv, ez az össztársadalmi elvárás. Vannak azonban téész-parasztok, akik ezt a világért sem veszik komolyan. Vagy mert nem értik, vagy mert nem érzik. Hangosan viszont nem mondják ki, és lapftanak, sunyítanak, úgy tesznek, mintha minden erejükkel a közös gyarapodásán lennének.

Más: A templomba járást, az egyházi esküvőt, a gyerekek hittanra iratását senki sem tiltja Magyarországon. A párt és állami szervek gondosan vigyáznak, nehogy egyes túlbuzgó vezetők egyéni akciókban túlkapaszkodásokat kövessenek el. Megyészerte egyetlen példát sem tudott senki, hogy az utóbbi tíz évben a vallásos hitből, annak gyakorlásából valakinek is baja, hátránya származott volna. Mégis: a palóc tudja, érzi a társadalmi fejlődés irányát. Ezért gyakran előfordul, hogy gyermekeiket nem iratják be hittanra, vagy beleegyeznek, hogy ne esküdjének templomban, mert akkor szabályosabb állampolgároknak néznek ki. Különösen akkor áll ez, ha a gyerek már ott-hagyja szülei foglalkozását.

Ilyen esetekben a parasztembernek nem kellett új reflexeket kialakítania magában. Egyszerűen elővette a régi sunyiságot. Mert ő szabályos állampolgár akar lenni . . . Tudja, hogy akkor

is megél, sőt jól él, ha az ilyen pluszokat nem prezentálja, hogy senki még csak szemrehányást sem tenne neki akkor sem, ha a gyereke hittanra járna, mégsem iratja be . . . Ilyen értelemben tehát az új társadalom építésében, kiteljesítésében pillanatnyilag segítségünkre van ez az ősi paraszti tulajdonság, de egy percig sem lehet vitás, hogy az igazi eredmény az lesz, ha a paraszt nem számításból, kényelemből csinálja ezeket a pluszokat. **S** itt van a minőségi különbség a régi sunyiság, és a ma még előforduló számítás között: az úri Magyarországon ez életforma volt, egyszerűen a létezés föltétele, míg ma csupán a nagyobb kényelmet, gyermekeik vagy maguk jobb boldogulását várják tőle.

D) Tekintélytisztelet.

A szó köznapi használatában tekintélyes lehet minden. Nemcsak ami nagy, terjedelmes és hatalmas, hanem egy egészen apró és esetleg csúf emberke is, ha esze, tudása van. A magyar paraszt számára viszont még húsz évvel ezelőtt is az volt a tekintélyes, akinek hatalma vagy vagyona volt. A kettő azonban rendszerint együtt járt. A földjén kapálógató palóc tehát nem a bricskán elfurikázó szolgabíró: süvegelte meg, hanem a hatalmát, a mögötte láthatatlanul is ott cicázó csendőrtollakat. A hatalom személyes és személytelen volt egyszerre. Kiszámítható és kiszámíthatatlan. Ilyen értelemben leginkább az istenhez vagy az időjáráshoz hasonlított, s ha annyival rosszabb volt, hogy tőle mindig csak rosszat lehetett várni, akkor annyival viszont elviselhetőbb, hogy néha ki lehetett játszani (olykor az istent is, az időjárást azonban a legritkábban).

Emlékszem, mikor gyermekkoromban a felnőttek egymás után sorolták az ismert urak bűneit, hibáit, butaságait,

sőt elmebeli korlátait. Így utólag nézve az volt a csoda, hogy falum paraszt-sága nem kelt föl, és azt a pár urat nem tanította móresre. Mert majdnem kivétel nélkül gyűlölték, utálták és megvetették őket. Persze ők már akkor is tudták, hogy a dolog nem ilyen egyszerű. Tudták, de inkább érezték: Idegeikben ott rezgett őseik lázadása és megcsúfolása. A tekintélytiszteletet hosszú emberöltőkön át verték bele a magyar parasztba — szó legszorosabb értelmében . . . Így és ezért misztifikálódott a hatalom, így és ezért furi-kázhatott teljes biztonságban a testileg-lelkileg nyiszlett főszolgabíró át a földeken, így és ezért süvegelték sorra a kaszát-kapát markoló emberek.

S ettől a lidércnyomásos misztikumtól szabadultak meg negyvenöt után, szinte egycsapásra.

A jegyzőt még egydarabig jegyzőnek hívták — és esetleg személyében sem változott —, de a legön tudatlanabb palóc is érezte, hogy felszabadulás előtti hatalmának vége: a falvak minden lakója látta, hogy az ember valamilyen módon — mégpedig igen közvetlenül — tőle is függ már. (Azelőtt is függött persze, de igen sok áttételen keresztül, úgy, hogy rendszerint nemcsak a paraszt, hanem az úr sem vette észre az ilyen kontaktust.) Aztán tanácstikárnak hívták, és legtöbb esetben személyében is megváltozott, a hatalma nőtt, de még a személyi kultusz éveiben is számos tanácsi vezetőt váltottak le, ha a falu népe egységesen elítélte.

S még ma is előfordulhat persze, hogy egy-egy tévútra futott vezető ügyét különböző okokból elkenik, és az illetőt legfeljebb áthelyezik, de általában az figyelhető meg, hogy a járási, megyei vezető szervek állandóan és élénken figyelik, hogy a lakosság meg van-e elégedve a vezetőivel. Ilyenformán ma a főprobléma az, hogy a ma-

gyar paraszt — és köztük a nógrádi — nagyobb része ma a kívánatosnál is kevésbé tiszteli a tekintélyt.

Jól emlékszem: 1949-ben fiatal — nagyon is fiatal — ifjúsági vezető voltam. Jegyzői értekezlet volt Szirákon, ahol jelen volt Gyarmatról az alispán is. Valamiért be kellett mennem. Az eszemmel nagyon jól tudtam, hogy ezek az emberek többségükben — és az alispán feltétlenül — a népidemokrácia hívei. Címeik azonban nagyonis gyűlöletesek voltak előttem, s tudat alatt. Ösztöneimmel ezért utasítottam el őket . . . Nem vettem le a sapkámat. Az alispán figyelmeztetett. Akkor pedig már a világ minden kincséért sem vettem volna le.

Ez semmiképpen sem egyedi eset. Így volt ezzel a nép többsége, és bár groteszk, de természetes folyamat, hogy eddig lefojtott indulataik egy része azokra zúdult, akik éppen semmit sem tehettek a régi rendszer bűneiről. Természetes folyamat, meggyőző szóval küzdünk ellene, de magától is lecsitul.

Végleges elmúlását az segíti elő, ha minéi több olyan helyi, járási, megyei és országos vezetőnk nő ki a nép közül, akiknek nem a hivatallal adományozódik az ész, hanem valóságos emberi jótulajdonságaik alapján kerülnek oda, tehát rátermett vezetők. Mert a paraszt a múltban annál inkább szerette az itt-ott előbukkanó emberséges urait, minél ritkább jelenség volt. S ahogyan világszerte megfigyelhető, hogy a vagyon, a hatalom egyre kevésbé forrása az igazi tekintélynek, úgy nálunk ma a rendszer, a rendszer természete ad meg minden előnyt az új tekintélytisztelet kialakulásának, abszolúttá válásának.

E) Hagyománytisztelet.

Hagyomány az, amit apáinktól, szép-apáinktól lényegében változatlanul vet-

tünk át, és mi is ugyanolyan céllal és haszonnal (vagy haszontalansággal) csináljuk. A forrását legtöbbször nagyon nehéz lenne megállapítani — egy más rendszerű felosztás viszont kézenfekvőnek látszik:

Mi alakította ki öseinkkel és mi tartotta meg vagy hagyatta el velük az egyes hagyományokat, szokásokat, babonákat?

Több alapvető hagyományról, szokásról esett már szó, mint a földszeregetet, földéhség, sunyiság, tekintélytisztelet, melyek eredetéről és mostani változásairól bőven szóltunk. Az igénytelenséghez még pár adalékot.

Hollókon a falu közepét népi építészeti rezervátummá nyilvánították, a házakat tilos lebontani, tulajdonosaitkat kötelezik a jó állag megőrzésére. Az épületek megtekintése ritka művészi élvezetet nyújt. Az utcára szolgáló pincelejárát, a körbefutó, faoszlopos tornác, a jellegzetes tető- és ereszmegoldás, s mindenütt a faragás. S ha ezekben kellőleg kigyönyörködtük magunkat, akkor már nyugodtan észrevehetünk egy jellemző vonást, amelyik közös minden háznál, és amelyik a palócház összes többi ismertető-jegyét uralja: ezek az épületek apróak. És miniatűr rajtuk minden kívül-belül: az oszlopok, a tető, a falak, az ablakok, az ajtók, a helyiségek méretei. Az aprótermetű palócnépnek ez megfelelt: évszázadokon keresztül miniatűr élet folyt ezekben a miniatűr, szépen kicicomázott kálitkáiban. S pár száz méterrel odább, az új falurészben már szabályos méretű, nagyablakos, téglafalás házak állanak és épülnek sorra. A rezervátum látogatói közül sokan dühösen és nyugtalanul tekingetnek arra: mi lesz, ha az új falu teljesen elnyeli a régit? Hiszen már ma is fojtogató a szorítása; körülfojlyák ezt a

pár házat az öreg falu közepén, sőt betörnek az üres telkekre, nem tekintve semmi tradíciót, semmi népművészt, dőlyfősen emelkednek az apró házak fölé, nem egy lepípálja magasságban a templomot, mely valóban a legcsodálatosabb látvány az egész Hollókón, méltán tarthat számot országos és nemzetközi hírne.

A miniatűr parasztok miniatűr életükért magukkészítette miniatűr templomcskáiban adtak hálát az Úrnak, s az Úr hallgatott. Az Úr most is hallgat. Beismerte végre ezer éve érlelődő vereségét? . . . Ha konzekvens, akkor ez kellett történjen.

A szegénység, a nyomor által kialakított legendás igénytelenség a mindenkori öregekben tombolt leginkább. A nagyapák, nagymamák tíz és száz ezrei, akik dolgozni még tudtak, s ha nem, akkor is mozogtak, tettek-vettek valamit a ház körül, de enni naponta csak annyit elettek, amittől egy hároméves gyerek is angolkört kapott volna. Parasztromantikus leírásokban szívesen olvasunk a tölgyfagatyás, hosszú fehérhajú, nagybajszú vénekről, kik nap-hosszat kint sütkéreznek a kispadon, és a falu népe tisztelettel süvegeli őket, gyermekeik, unokáik pedig féltő gondal, szeretettel veszik őket körül . . . Volt ilyen is, kétségtelen. De hogy az esetek többségében a vének csak megtűrt, kicsúfolt, megvetett és naponta megszidott haszontalan kacatok voltak, még az én gyermekkoromban is minden kétséget kizáróan meg lehet állapítani. — A mai falvakat járva viszont azt láthatjuk, hogy a mostani öregek túlnyomó többsége nyugodt, vagy nyugodtabb kort él, mint apáik; nem szidalmazták őket esetről esetre, mikor „rossz fát tesznek a tűzre”.

S ennek nem csupán az az oka, hogy ritka kivételtől eltekintve mind nyug-

díjat, öregségit vagy legalábbis téessz-járadékot kap, hanem az is, hogy senki elől nem eszik el az ételt, mert van elég. Ha mondanak, javasolnak valamit, ha ebbe-abba beleszólnak, azt persze a gyermekek rendszerint elhárítják. Esetleg még mosolyognak is hozzá, de ma már ritka esetben támadnak rájuk durván. E jelenség magyarázója a falusi verekedések, késelesek megszűnésének okával fakad egy töről, nincs létbizonytalanság, nincs tehát állandó ideg feszítettség sem, nem ingerültek az emberek.

Mind az eddig tárgyalt hagyományok és szokások a fenti két adalékkal együtt a nyomor, a gazdasági kiszolgáltatottság által teremtett elferdült érzésekből keletkeztek.

Más kategóriát kell adnunk a babonáknak, a babonas és vallási eredetű szokásoknak, népi gyógymódoknak. Ez utóbbi egy része igen megbízható, empirikus tapasztalatokon alapuló hatásos eljárásokból áll, melyek közül sokat a modern gyógyszerészet is átvett (gyógyfűvek felhasználása), más része azonban az összes többi babonával és olyan jellegű szokásokkal egyetemben az anyag- és jogi kiszolgáltatottsággal járó lelki kiszolgáltatottság és védtelenség következménye.

. . . Ha a tehén véreset tejel, akkor először is valaki megrontotta, másodszor pedig faszénre szórt cickafarkat kell a tőgye alá füstölni; ha haragosunkat meg akarjuk bosszulni, akkor egy marék babot kellő ráolvasás után el kell ásní ott, ahol jární szokott; fekélyek lesznek a lábán; ha jégeső esik, a baltát élével fölfelé a küszöbre kell tenni, attól elmúlik; Luca éjszakáján az ajtó kilincset foghagymával kell bekenni, akkor a rossz nem jön be; a menyecskének a lakodalom napján az udvaron rakott tüzet át kell ugornia.

attól minden rossz tulajdonság kiszáll belőle — és így tovább, a Nógrád falvaiban hallott és gyűjtött babonák száza, melyeket most nem elemezzük, hiszen elég gazdag irodalma van. Az is köztudott, hogy például a rontások elleni hatásos védekezések nem csupán falvanként, hanem falurészenként is változnak.

Most egy más vonatkozást: Nagybatonyban három helyen gyűjtöttem babonákat, hiedelmeket, gyógymódokat. A cigányok között, az öregfaluban és a bányavárosban. A három helyen az egyes babonákat más és másképpen tudták, mondták. Ugyanakkor eltérés volt abban is, hogy hol milyen babonát mondtak el; a cigányok a rossebes rontásokról, vajákos öregasszonyokról és villámlás idején az udvaron szaladgáló kisördögökről, lidércekről beszéltek, az ófalusi parasztnénik a keresztútról, Luca-napról és legényfogásról, míg a bányavárosiak a farsangi, szüreti szokásokról beszéltek szívesen. A legjelentősebbnek azonban azt találtam, ahogyan a cigányok, a parasztek és a bányászok mondták mindezeket. A cigányok félve, félig akarva félig kikényszerítve, gyakran suttogva, egy szóval mély hittel és félelemmel. A parasztasszonyok szégyenlős mosollyal, közben sűrű megjegyzésekkel, hogy hát így mondták a régi öregek, ki tudja, igaz-e vagy sem. Itt-ott azonban ki lehetett ugratni, hogy lelkük mélyén még több dologban hisznek vagy legalábbis bizonytalanok abban, hogy igaz-e vagy sem. A bányavárosi asszonyok kedvteli nevetéssel emlékeztek ezekre a dolgokra, látszott és érzett rajtuk, hogy inkább csak a játékos vonatkozások foglalkoztatják őket — pedig nem egy közülük csak tíz, tizenöt éve került el faluról.

Ennyi idő tehát elég volt nekik arra, hogy — az eredeti, meghatározó kör-

nyezetből egy egészen más környezetbe kerülvén — lerázzanak magukról minden régi, misztikusan-érthetlent. Új létfeltételeik között haszontalannak ítélték ezeket a dolgokat, mert valójában már semmi látszólagos vagy valóságos hasznát nem vették. Tehén nincs, nem ronthatja meg semmi: a háztetőn villámhárító van, és szükségtelen a küszöbön a kisbaita, a Luca-napi kilincs-fokhagymázásnál pedig szemmel láthatóan többre értékelték egy jó Wertheim zárat.

A parasztnénik az újságok, a rádió, a televízió korában már szégyenlik azt mondani, hogy igenis, ezek a babonák igazak. Még azokról sem szívesen nyilatkoznak így, amelyekben igazán hisznek. Ugyanakkor számos létfeltételük nekik is megváltozott. Az első és alapvető, hogy eltűnt a létbizonytalanság, az elnyomás, ami lelki védtelenséget támaszt. A többi már gyakorlati kérdés; háztáji tehén nincs, ha van, akkor is azt látják, hogy baj esetén a téesz istállóba azonnal állatorvost hívnak, és számtalanszor tapasztalták, hogy az jobban segít minden ráóvásánál. Számtalan régi szerszám — kenderitiloló, guzsaly, rokka — ment ki a divatból, s a hozzájuk fűződő babonák, szokások értelmüket veszítik. A legényfogás persze nem ment ki a divatból ma sem, de a fiatalok már csak nevetnek, mikor a fiú hajszájának ide meg oda dugdosásáról esik szó: ezek a mai lányok ebből a szempontból jóval többre tartanak egy modern frizurát vagy egy jólfeszülő pulóvert — s ki tudja, talán még igazuk is van.

A cigányok közül sok fiatal férfi dolgozik a bányában. Az asszonyok azonban, különösen az idősebbek, még ma is a hagyományos foglalkozásokat úzik: kártyát vetnek, rongyot szednek, jósolgatnak, itt-ott gyógyítanak — de a legdöntőbb tényező, hogy bár társa-

dalmi megbecsülésből elég sok jut nekik, de még nagyjából mindig a régi, zsúfolt építésű és zsúfoltan lakott kalyibákban laknak.

Itt föltétlenül megjegyzendő, hogy a bányavárosba beköltözött számos cigánycsalád közül azok, akik egymás mellé kerültek, még mindig igen zajosak, rendetlenkedők, szertelenek, míg akik egyesével kerültek egy-egy nagy bérház más lakói közé, azok gyorsabban változnak, és pár év múltán csak bőrük és jellegzetes arcvonásaik alapján különböznek.

Nyilvánvaló tehát, hogy a különböző társadalmi helyzet, életmód, kultúr-szint, civilizációs fok különféleképpen modulálja őseinktől kapott hagyományainkat, babonás szokásainkat, s még azok a parasztok is viharos gyorsasággal szabadulnak meg tőlük, akik a földnél maradtak. Mert megváltozott az anyagi alap, a termelőeszközökhöz való viszony, mert van anyagi lehetőség. Erre még egy példa:

Egy új házasságban a férj a munkarejét, a havifizetését vagy a megmunkálható földet vitte, míg a feleség a kelengyét, a bútort, vagyis a megkezdett életközösség kereteit. A szegények természetesen semmit sem vittek, illetve mindegyik azt, ami volt. Nógrádban nem hallottam, de az Alföldön, Szeged környékén ebből is hagyomány keletkezett, amelyik negyvenötven évvel ezelőtt még érvényben is volt: a menyasszony vitte a kelengyét, a konyhabútort, míg a vőlegény a szobabútort, és munkaeszközöket (ásó, kapa, villa, kubikus talicska) szóval, amelyek a summás vagy kubikus élethez szükségesek voltak. Ma Nógrádban több helyen beszélnek, hogy a szülők fiúgyermekük számára is megvásárolják a hozományt, ami kelengyét persze nem jelent, de teljes bútortozatot igen!

Az anyagi jómód így teremt merőben új szokásokat, mégpedig olyanokat, melyek harminc évvel ezelőtt abszolút képtelenségeknek számítottak volna — a mai szemmel nézve viszont a harminc évvel ezelőtti szokások tűnnek hihetetleneknek, s gyakran még azok is rázzák a fejüket, akik már abban a korban is felnőttek voltak . . .

Ismét más csoportba tartoznak azok a szokások, melyek a vallási, családi ünnepekkel függenek össze. Nyilvánvaló, hogy ezekre is minden korban hatottak a fennálló társadalmi viszonyok, hat a mára megváltozott helyzet is, de ezek változtak és változnak a legkevésbé, mert nem deformált emberi érzésekhez és tudathoz kapcsolódnak, hanem az örömhöz, az ünnepélyességhez, a szerelemhez, a családhoz, a gyermekneveléshez, melyeket a legvadabb társadalmi rendszer vagy kor is csak befolyásolhat, de meg nem változtathat, meg nem szüntethet.

Ilyenformán a búcsúbeli, a Szent István-napi, pünkösdi, karácsonyi, farsangi vendégeskedések semmit sem veszítettek jelentőségükből, sőt. Ma már mindenki vendégségbe megy vagy látogatót vár ilyen alkalmakkor. S míg azelőtt a szegényebb családok igen megéreztek egy-egy búcsút, addig ma ritka az a ház, ahol egy nagyobb vendégeskedés komoly anyagi problémát jelent.

A megállapításból — hogy a falusiak egzisztenciális biztonsága folytán lelki kiszolgáltatottságuk csökkent — egyenesen következik, hogy gyengült a vallás, az egyház, a pap hatalma. S nem csupán úgy, hogy ma már észrevehetően kevesebben vagy kevesebbszer járnak templomba, hanem úgy is, hogy az emberek nem hisznek annyira, olyan vakon. Egyes vallási ünnepek látogatottsága azonban nem

csörkent. Ilyen például a búcsú, Boldogasszony napja, vagy Pünkösöd. Ezek társadalmi események falun — de van egy másik vallási szertartás, a búzaszentelés, amit még mindig nagy tömegek látogatnak.

A pap megszenteli a téesz búzáját, az állam hagyja, hogy a füstölőt meglobálják a szocialista szektor vetései fölött, s ezen egy cseppet sem bosszankodunk, még csak nem is mosolygunk, mert komoly haszonnal jár. Nem úgy persze, ahogyan az egyház mondja; hanem úgy, hogy a téesz tagok egy része ma még komolyan hisz ennek a szertartásnak a hatóerejében, más részük pedig úgy gondolja, hogy mit lehessen tudni . . . Gyárba pár éve bekerült embereket kérdeztem végig, mit szólnának hozzá, ha az üzem időnként megszentelné a pap. Nagy többségük nevetve mondta, hogy ez teljesen fölösleges. Mikor azonban a búzaszentelésre tértem ki, akkor elkomolyodott az arcuk — feleségük otthon a téeszben dolgozik — és kijelentették, hogy az semmiesetre sem ártalmas, mert a mezőgazdaság nagyon függ a természettől, az időjárástól . . . Világos tehát, hogy életünknek azokon a területein hatnak még a vallási szokások, ahol nagy a bizonytalansági tényező.

Ezért hatnak még az erkölcsi életben is.

A zsidó Jehovából lett nemzetközi keresztény Isten a magyar paraszt szemében elsősorban nem jószágos, nem adományozó, hanem verő és vészjósító hatalom. Ha az Úr valamiben megrövidítette a palócot, és az nem bírta megvenni rajta, akkor mit csinált? Rábizta az istenre, hogy verje meg. Ha a szomszéd leütötte az átcsámborgó szárnyasokat, ha a legény azt a lányt akarta elvenni, akit nem illett volna,

és már sem szép szó, sem erőszak nem használt, akkor mit csinált a palóc asszony? Rábizta őket az istenre, hogy verje meg. „Te is jóra bízod!” — szól az újkeletű mondás. Ám ezt régen is érezték az emberek (esetleg csak kimondani nem illett), amit mi sem bizonyít jobban, minthogy ha teheték, megverték ők maguk, nem bízták másra.

Két éve lefolytatott faluszociológiai felmérés elemzéséből kiderül, hogy 74 megkérdezett harminc éven felüli téesz tagból 56 a gyermekneveléshez szükségessé tartja az isten és a vallás fogalmát. Közülük 39 a miért kérdésre lényegében ezt válaszolta: „Mit mondanak neki, hogy ezt vagy azt miért nem szabad?” Mikor pedig kifejtette nekik az ember, hogy a becsülettel, a társadalmi játékszabályokkal, a szocialista (vagy egyszerűen az emberi) együttélés követelményeivel érveljenek, akkor bólogattak, de minden meggyőződés nélkül.

Az lenne a megdöbbentő, ha ezen most megdöbbenénk. E fejezet harmadik pontjában, a kényszerű sunyiság tárgyalásakor bőven volt szó arról, hogy az úri Magyarországon életforma, létezési forma volt a hazugság, a csalás, a lopás. Szinte mindenki ezt csinálta: a gazdag azért, mert attól lett még gazdagabb, a szegény azért, hogy éhen ne haljon . . . Csodálhatjuk-e hát, hogy az idősebb nógrádi parasztok fakképpal bólogatnak az erkölcsi normák emlegetésekor? Hisz erről nekik igen élénk tapasztalataik és emlékeik vannak. S a lelki berögződések közül éppen a morálisak azok, amelyek a leglassabban változnak.

Ugyanakkor érezték és érzik, tudták és tudják, hogy mércékre, normákra szükség van. S nem csupán azért, mert illik ilyeneket látszólag betartani, és

fennen hangoztatni, hanem azért is, mert az életnek egy csomó területén nem hazudtak, nem csaltak, nem lop-tak akkor sem; hiszen általában jó és áldozatkész családapák, feleségek vagy gyermekek voltak, jó és segítőkész barátok, vendéglátók, bajtársak a bajban. Csak ott rúgták föl — titokban — a látszatnormákat, ahol a társadalmi viszonyok rájukényszerítették — ezért maradtak becsületesek, de ugyanezért sokan közülük ma még nem tudják eldobni az istenhitet gyermekeik nevelésében.

A fajfenntartás az életösztön része, alapvető emberi érzés, melyhez számos érzelmi és értelmi motívum járul, s melynek az élet minden részével kapcsolata, kölcsönhatása van. A fajfenntartással kapcsolatban kialakult ősrégi szokások nagy része az írott törvények közé is bekerült, nem csupán nálunk, hanem minden civilizált nép-nél: a vérfertőzés, a vérrokonok közötti házasság tilalma, a gyermeknevelés kötelezettsége például ősí szabály. A monogám házasságot a keresztény pa-pok cipelték be hozzánk, de az udvarlás, a lánykéres számos szokása még a pogány időkből származik. Így mind-járt a két szó, hogy vevő legény, meg menyasszony; így az egyes helyeken még ma is meglévő jelképes lányszök-tetés, ami korábban szabályos rablás volt. Továbbá a májusfa állítás, és a főbbi — a kiskapuban állás azonban nem annyira régi szokás, mindenesetre jóval fiatalabb, mint a kiskapu divatja. Nógrádban nem mindenütt dívott. Szá-mos községben — a sértődéseket el-kerülendő, most hagyjuk a neveket — a lány a hátsó szobában a kamrában aludt, a legény odajárt hozzá udva-rolni, miközben a szülők a legtelje-sebb lelki nyugalommal pihentek az első szobában. S ebben semmi erkölcs-

telenség nem volt. Mert először is fel-idézzük, hogy Bajorországban, Svédor-száiban de másutt is népi szokás a próbaházasság: másodszor pedig a pa-lóc nagyon jól tudta, hogy a lány végül-is férjhez megy, csak egészen kivételes esetekben nem, mégpedig az a lány nem, aki nemcsak egy, hanem több legénnyel szemben nem tudja megvé-deni az erkölcsait.

Tudták ezt a lányok is. Hiába tud-ták azonban olyan községekben, ahol urizálások vagy nemesi származás mi-att teret hódított az álszent magatartás. Ilyen helyeken a szerelmesek óraszám a kiskapuban álltak, mert bent nem illik csókolózni, patakpartra nem illik kísértálni; s bár a kapuban sem illik állni sokáig, de hát azért a szülők is tudták, hogy csókolózni is csak kell, mert különben mi a fenéért jönné el a következő lányos estén is az a legény — s ha az utcán jön valaki, akkor gyorsan szétugranak, és mondhatják, hogy éppen csak megálltak egy szóra. A kiskapubar.

Ezen a lehetetlen, álszent és haszon-talan szokáson a rádió elterjedése sem segített. Azt a kiskapuból is lehet hall-gatni, ha jól felerősítik, bár amennyi belőle a haszon, annyi a kár, mert igaz ugyan, hogy a meghitt suttogások és csókok zaját elnyeli, de ugyanakkor az utcán (vagy a konyha felől) köze-ledő lépteket sem lehet tőle meghal-lani . . . Ebbe a felemás helyzetbe szőtt bele megfellebbezhetetlen hatalmi szó-val a tévé. Az áldott tévé, amit nem lehet a kiskapuból nézni, s ha be van kapcsolva, akkor nem éghet a villany. Bár égni ugyan éghet, de akkor nem lehet eléggé élvezni a műsort.

S most minden a legnagyobb rend-ben van, a fiatalok nem kujtorognak sehová, esőben, fagyban nem kell nekik a kiskapuban ácsorogni, ugyanak-

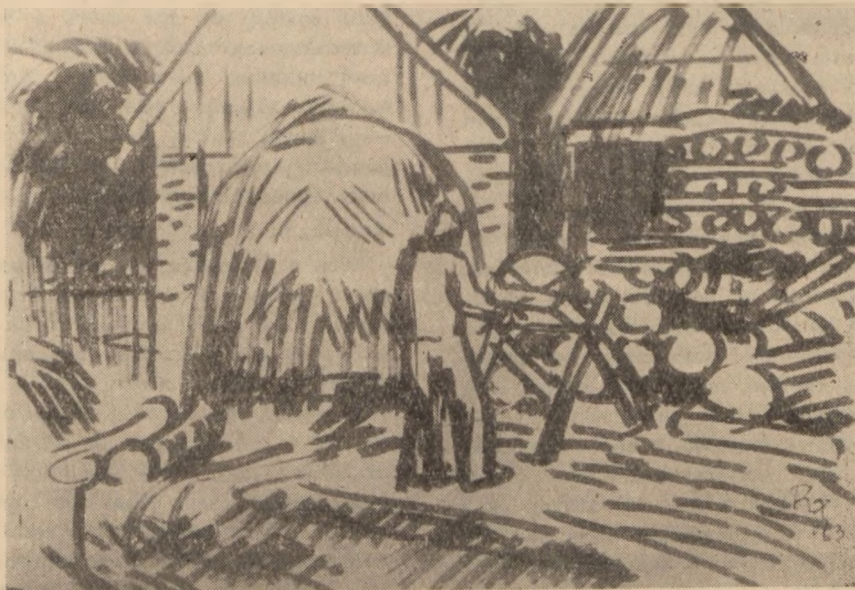
kör a család körében vannak, tehát nem esett semmi illetlenség... No persze, a tréfán túl az is tényező, hogy ma már az udvarló előtt nincs szégyelni való a ház belső szegénységén, és a kínálás sem olyan nagy probléma.

Mindenesetre, több faluban számszerű adatok igazolják, hogy a tévéknek kétharmada mindig a lányos házaknál van.

A fonóház, a tengerihántás, a fosztóka a felszabadulás után ment ki a divatból. Elavult munkafolyamatok lettek, amelyeket az olcsó ipari termékek,

vagy a faluba bevonult gépek, az új munkamódszerek szorítottak ki. S a fiatalságnak a kultúrházon, mozin és kocsmán vagy presszón kívül maradt volna az alszent kiskapu, ha nem jön a tévé. — A megfogalmazás tréfás, a mondandó igen komoly, hiszen közvetlen példa arra, hogy a civilizáció, technika hogyan tör be a falura, hogyan szől bele az eddig áthághatatlan hagyományok formálásába vagy megszüntetésébe.

Kunszabó Ferenc

RÉTI ZOLTÁN: Fűrészelő

Barna Tibor

A mi színházunk

A mindennapok számtalan, nyilván izgalmasabb eseményekben elszaladtunk egy évforduló mellett, amely pedig fontos dátum a felszabadulást követő nagy művészetpolitikai változásokban. Tizenöt éves az Állami Déryné Színház, pontosabban, lényegét tekintve és korábbi nevén: Állami Faluszínház. Tizenöt esztendő és ennek a másfél évtizednek augusztus 20-án volt napra is pontos jubileuma.

Nemzeti színháztörténetünkben nem ismeretlen a falujáró színész fogalma. A „dali” színészé, a potyvavacsorákra pályázóé, az éhkoppon élőé. Azoké, akik előtt néhai jó Vas Gereben a Nemzet napszámosai címmel regényes korrajzban tisztelgett.

Bántó anekdoták célpontja volt ez a társadalom a színhazi világban; kevés művészi és emberi becsülettel bíró — tisztelet a kivételeknek, mert hisz Thalia istenasszony papnői és papjai között olyan neveket tartunk számon, mint a fényes emelkedű Déryné ifiasszony, Megyery, Szentpéteri, Prielle Kornélia.

A nevek hosszú sorát adhatnánk róluk, egész a felszabadulásig. Nem egy közülük ma előkelő színházak becsült művészei. A nevek hosszú hídjá mégsem ahhoz a kezdeményezéshez ível, ahonnan a Faluszínház, a Déryné Színház létét mérjük. Ez az újkori falujáró társulás kezdeti percétől más célokat tűzött maga elé, más feladatokat vállalt. A célok olyan igényességét, a hivatás gyakorlásának olyan emelt szintjét szabta elérendőnek, ami példátlan minden korábbi falujáró színészetünkben.

Persze a szándék és a valóság nem váltak mindjárt egységgé az új színház életében sem. Kísérleti évekre volt szükség a sajátos arculat, a különleges játszási feltételek, a műsorgerinc, a játékmód, a színpadtechnikai gyakorlat kialakítására. Ezek a kívánalmak létfeltételt jelentettek az együttesnek s kimunkálásukban Mátray Józsefnek, a színház első igazgatójának és a művészeti tanácsadó-dramaturg Ascher Oszkárnak elévülhetetlenek az érdemei.

Hogyan is kezdődött? Pillantsunk vissza a tizenöt év előtti mozzanatokra.

1951. augusztus 20. Dunapentele. Történelmi nap a Faluszínház életében. Az első előadás napja.

„Dunapentele nagyközség, 3950 lakossal. Propellerállomás. Gőzmalma, vasútja, postája és távirója van” — olvashatjuk a korabeli lexikonban.

Itt kezdett hát a Faluszínház, de a régi falu már ekkor óriássá növekedés jezeit hordozta.

A krónikás így emlékezik a nevezetes eseményre:

„Három viponkocsi, kis karavánra emlékeztetően, egymást követve gördül az országúton. Jó félórája már, hogy eltűnt mögöttünk a főváros csodálatos látképe.

A hegyek, a dunántúli hegyek nyulványai kartávolságnyira húzódnak az út mentén. Balról a csendes morajló Duna. Tükrében a felhőtlenül tiszta égbolt fűrösztli nyugtatóan két színt.

Dunapenteleig az út 32 kilométer. Az elágazásnál megkopott tábla jelzi, hogy van még idő tréfára, dalra. A három vaponban ugyanis afféle mozgó főpróba folyik. A harmonikás fúrge ujjai háromszor-négyszer végigszaladnak a billentyűkön. Két színésznő a nagyszerű szovjet film csasztuskázó kettősét utánozva a csipős-vidám strófákat ismétli; az első gépkocsi vezetője pedig talán gondolatban már színház-avató előadás közönségének zsongását hallja.

De hát milyen is lesz az első? . . . Ebben az izgalomfűtötte hangulatban szinte percenként kérdezik egymástól ezek a modern tháliások. S a dunapentelei előadással egy időben még három helyütt mutatkozik be ma az Állami Faluszínház: Határgárdoson, Mindszenten és Künhegyesen. Itt egy bűvész, a másik társulatnál zsonglőr meg harmonikaművész egészíti ki az együttést.

A vaponok elérik Dunapentele határát. Régi, nagyon régi dunántúli falu ez. Az apró kockakövekkel kirakott út két oldalán vakolatlan kis házikók sorakoznak. Az iskolaudvaron a nyersdeszkából rögtönzött piros-fehér-zöld és egyszínű vörös zászlókkal díszített szabadtéri színpad köré vagy ötszázan sereglettek össze . . . Ascher Oszkár szaval . . . tréfiás jelenet, következik . . . vers . . . énekszám . . .

Él, lélegzik egy új színház.”

Aztán egy újabb bejegyzés a krónikában:

„Budapest. Madách-tér. Próbátábla. Moliere.”

A tizenöt év nem töretlen út, de megtorpanások után újból és mindig felfelé ívelő. Számos élményes est bizonyítja Nógrádban is, apró falvaink egész sorában. A kezdet óta eltelt másfél évtizedben Dunapenteleiből, az apró falucskából város nőtt, Dunaújváros, a művészeti vállalkozás Déryné nevét vette fel. A színház társulatai a másfél évtized útjain 12 millió kilométert tettek — elméletben tizenötször oda-vissza a Föld és a Hold közötti távot —, előadásaik számával jóval túlléptek a harmincezrediken és kilenc millió nézőt szórakoztattak, gyönyörködtek. És milyen szerzőkkel! . . . Sophokles, Shakespeare, Ben Johnson, Moliere, Lope de Vega, Goldoni, Machiavelli, Schiller, Beaumarchais, Balzac, Dosztojevszkij, Shaw — hogy csak legnagyobbakat soroljuk. Őt művet játszottak Shakespeare-től — 584 előadásban (s most a hatodikat, az Otthellót), Molieretől egyedül a Tartuffe-öt 697-szer, 160 ezer néző előtt. És a többiek? . . . Lehár dalműve, a Vándordiak 660 előadást ért meg, 200 ezer nézőt vonzott, a János vitéz 540 előadását ugyancsak 200 ezer ember nézte. A nagy sikerek között tartja számon a színház, 461 előadással a Csárdáskirálynőt, 550 színrehozással a Liliomfit, 400-szor játszotta az Aranyembert. — a Tavaszirügyek, a Dankó Pista 330, a Kőszívű ember fiai 260 alkalommal került színpadra s egyikük nézőszáma sem maradt alatta a 150 ezernek. A Déryné Színház tehát igazán népszínházzá lett kulturális életünkben. Olyan szolgálatok a fentebb soroltak, amelyenről egyetlen magyar színház sem adhat számot, — nemhogy egyedenként, de együttesen sem. És ezt a szolgálatot olyan helyeken teljesítették a művészek, ahová előttük egyáltalán nem, vagy csak véletlenül jutott el színház.

S a magyar és világirodalmi remekék mellett bátor új bemutatók vállalkozásai jelzik a tizenöt éves út eredményeit. Egész sereg ősbemutató, amit számontartanak — olyan szerzők nevével is, mint Illyés Gyula, (Bolhabál), Németh László (Kleist:

Az eltört korsó), vagy a fiatal írónemzedékből Örsy Ferenc. De nem lebecsülendők azok a törekvések sem, melyek klasszikusaink javát Jókai, Mikszáth regényeit állították színpadra.

Üttörő jellegét mutatja a színháznak alaprendeltetése, a fatu szolgálata mellett tehát az, hogy a 15 év 194 bemutatójából 74 művet ősbemutatóként jelölhetett, elsőnek játszott színházaink közül.

Honnan a mérhetetlen energia, mely a művészeket, a műszaki munkásokat, a színház irányítóit lüti? Elsősorban a missziós hivatottság tudata. És csakis ez döntő módon, mert nincsenek sztárfizetések itt és hiányzik sokminden az emberek életéből, ami egyébként természetes és jogos igénye az életnek. A családi fészeknek csak alkalmi élvezői a Dérynések, a film, a televízió, a rádió nyilvánossága ritka alkalom. De annál több a fárasztó út, a hideg, vagy a hőség, a fullasztó por, avagy a feneketlen sár.

Hogy hősöknek mondjuk őket, önérzettel elutasítják. Hogy szeressük és becsüljük őket: jogos igényük. A becsülésnek, szeretetnek másfél évtized az alapja. Az igazgatásban rendkívüli érdemű Ascher Oszkár vallotta — s vallja most utóda, Szalai Vilmos is:

— A lényeg: a produktum, és nem az: milyen körülmények között jön létre. Annak örülünk, ha előadásainkkal foglalkoznak s nem az utazások viszontagságával.

Persze, a kettő mégsem különíthető egészen el. Mert van abban valami meghatóan romantikus, ahogy egy-egy produkció születik. Maguk emlegetik például az egyik nógrádi falucskát, ahol úgy játszották a Sirály harmadik felvonását, hogy a közönség hozott világító szerszámokat; gyertyákat, lámpákat, mert az áramfény cserben hagyta az előadást. Melyik pesti, vagy vidéki „köszínház” dicsekedhet hasonlóval. S tizenöt évnek száz meg száz ilyen élménye, emléke, mely nyomot hagyott bennük. Ezért látjuk kicsit a színjátszás romantikusainak, Déryné utódainak a dérynéseket, — de persze, modern unokáinak, akik az echós kocsit Ikaruszra váltották, a játszó lészert művelődési otthonra, a szénapadlós-szállást színészotthonra.

Arra büszkék, hogy létszámban az ország legnagyobb színháza ők, hogy éves előadásszámukkal színházaink összesége sem vetekedhet. Működésük az ország 17 megyéjét, mintegy 400 helységét érinti közvetlen-közélről. — a visszatekintés után tehát a színház jelene és jövője sem érdektelen.

Az igény, a várakozás sokrétű feladatokat szab. Műfajilag — divatos szóval — komplex teljesítményt: a klasszikusok megismertetésén, a vígoperákon át egész a könnyű műfajig. Ilyen kívánalmak közepette a Déryné Színház valóságos specialistája lett a méretben is legnagyobb világirodalmi művek kisszínpadi játszásának (Antigone, Hamlet, Hány János, Bánk Bán, Othello), pedig nem könnyű vállalkozás ez 10—14 napos turnék közötti három-négy napos pihenőkkel, kedvezőtlen színpadi feltételek között.

Egyre nyilvánvalóbb azonban, hogy a színház csak úgy tehet eleget a fokozódó követelményeknek, ha a vendéglátó helyek is rendre teljesítik a minimális kívánalmakat. Hogy mik azok, azt Pados István gazdasági igazgató így vázolja:

— Elsősorban megfelelő méretű legalább háromszor-ötször-hét méteres színpad. A színházi épületben, a színpad közelében, de mindenesetre a nézőtérrel kívül megközelíthető női és férfi öltöző, mosdó, legalább 30 Amperos villanyóra, fényszabályozó, fűtési feltétel a nézőtérrel, a színpadon és az öltözőkben egyaránt.

Sajnos, még ezek sem mindenütt elérhető óhajok. Indokolt törekvés hát a színvonalasabb játszására alkalmas körzeti központok képzése. Ebben nagy segítséget adhatnak az érdekelt megyék és jársaik s elsősorban Nógrádnak sem közömbös: milyen hatásfokú művészi élményt kaphatnak az itt élők, akik nagyobbára csak a Déryné szolgálatára számíthatnak.

A nagy, fővárosi és vidéki társulatokhoz mérten az Állami Déryné Színház kicsiny, kamarajellegű, és előadásai zömében vidéki, falusi rendeltetésű intézmény. Ennek ellenére, ha olyan tényeket nézünk, hogy évi előadásszáma 2100, hogy évente 14—16 bemutatót tart, — bármely színház teljesítményét meghaladja. Ilyen alapon viszont nyugodtan az ország legnagyobb színházának mondhatjuk. Furcsa ellentmondásnak hat ezzel szemben anyagi lehetősége, mely gyakran korlátokat szab színvonalbeli törekvéseinek. Az tudniillik, hogy valamennyi színházunk közül a legalacsonyabb állami támogatással gazdálkodik, a legkedvezőtlenebb bérezési adottságai vannak, noha tagjai sorában — ha nem is nagy számmal — Kossuth-, Jászai-díjas és érdemes művészeket is találunk.

A gondok ellenére, ebben az évben minőségi fejlődés érzik a Déryné legtöbb produkcióján s a színvonalasabbra törekvés az évad terveiből is kiténik.

Sikerült megoldanunk — mondta még a nyár elején Szalai igazgató —, hogy jóval a feladatok kezdete előtt nemcsak teljes műsortervünket elkészítettük szezonunkra, de az egyes darabok szereposztását, jelmeztervezőit, scenikusait, dramaturgjait és rendezőit is kijelöltük. Művészeink egész évre tudják a rájuk váró teendőket, módjuk van a nyugodt felkészülésre, az egyes produkciók lehető legjobb kivitelezésére.

Az új évad műsorában a hagyományokhoz híven több ősbemutató is helyet kapott. Így Mikszáth: Mácsik, a nagyerejű című kedves történetének színpadi változata, Tóth Miklós: Fejések című társadalmi vígjátéka, ősbemutatonak számít Strauss: Cigánybáró című daljátéka, — mely Jókai eredeti története alapján Bondy Ede új szöveggel kerül a közönség elé. Magyarországi ősbemutató lesz Gressicker, Hauptmann-díjas nyugati szerzőnek VIII. Henrik hat felesége című vígjátéka, melyet Európa-szerle, sőt a tengeren túl is hatalmas sikerrel játszanak. Az évad műsorán szerepel még Szinetár: Egyik a kettő közül címmel készülő vígjátéka, Gyárfásnak a Déryné Színház számára készülő darabja és szó van Sarkadi Imre híres filmje, a **Körhinta színpadi változatának** bemutatásáról.

Ezeket túlmenően is figyelmet érdemlők a műsorterv darabjai. Helyet kapott a programban Vass István és Illés Endre közös költői műve, a Trisztán és Izolda, a Pygmalion után láthatjuk a mű világsikerű musical-változatát, a My Fair Ladyt. Lehetne továbbsorolni az érdekességeket, de talán ennyi is keresztmetszetet ad a törekvésekből.

A jó törekvésekre jellemző, hogy az igazgatóság Ascher-díjat alapított, melyet évente legszebben beszélő művészeinek ítélte oda, tehát tagjai szakmai ambícióit is ösztönzi a színház.

A tizenöt éves múlt során lehettek és lehetnek ma is nézetkülönbözőségek közöttünk és a Déryné Színház között a művészetpolitikai feladatok betöltését illetően. Ezekről vita-kozhatunk egymással. Az azonban bizonyos, hogy a Déryné Színház a mi színházunk, az az intézmény, melynek szolgálataira leginkább és legkészségebben számíthatunk és számíthatunk. Ezt a készséget ösztönözni szép kötelességünk és felelősségünk; a színház további eredményeinek elengedhetetlen feltétele.

Szocialista községpolitikánk néhány kultúrális vonatkozása

Nógrád megye lakosságának jelentős része községekben él. A megye települési sajátossága, hogy a 236 000 főnyi lakos közül 189 000 él falun, a lakosság 79,5 %-a az országos 57,2 %-ai szemben.

Ugyancsak sajátos vonása a községek fejlődésének, hogy igen sok a kistelepülés, egy községre jutó lakosok átlaga 1383, az országos 1872-vel szemben. A falusi lakosság összetétele — megyénk kettős jellegéből adódóan — eléggé vegyes. Mintegy 59 000 ember él a megyében bérből és fizetésből, ennek mintegy 50 %-a községekből jár be, nagyjából Salgótarjánba, kisebb részben más ipari centrumokba. Különösen jelentős a bányüzemekben, vasiparban, építőiparban dolgozó bejáró munkások száma. A rétsági, és balassagyarmati járásból mintegy 6000 ember jár be Budapestre, illetve Vácra.

Megyénkben 1961-ben befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése. A földterület 95,5 %-a, a termelőeszközök többsége szocialista tulajdonba került. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, az összlakossághoz képest 25 %-os, az 1961-es állapothoz viszonyítva (35,6 %) erősen csökkenő tendenciájú.

A megye községeiben élők anyagi helyzete javult az elmúlt időszakban. A reáljövedelem és a reálbérek növekedése mellett számottevő az állami támogatás mértékének növekedése. Csupán az elmúlt 5 év alatt 181 millió forint értékben kaptak községeink támogatást, állami beruházásból, községfejlesztési alapból, felújításból.

Különösen erőteljes a fejlődés a kultúrális ágazatban. A második 5 éves terv időszaka alatt 78 205 000 forintot ruháztunk be művelődési intézmények építésébe, 37 281 000 forint volt a kőfa felhasználása, 39 024 000 forint pedig a felújítások összege.

A fenti sajátosságok, nagyarányú változások meghatározzák a községekben végzett ellenőrző, irányító munkánkat, indokolttá teszik a községek lakói életkörülményeivel, szociális — kultúrális igényeivel, társadalmi tevékenységükkel való aktívabb foglalkozásunkat, ugyanakkor nagyobb lehetőségeket kell biztosítanunk a községeknek öntevékenységük kibontakoztatására.

I.

1. Az elmúlt 5 év alatt igen jelentős mértékben fejlődött megyénkben a művelődésügy. A számszerű fejlődést részleteiben az alábbi táblázat mutatja:

Iskolák száma	1960-ban	194	1965-ben	186
Tantermek száma	1960-ban	741	1965-ben	806
Szakképz. tanárok által leadott órák %-a	1960-ban	42,1	1965-ben	47,0
Napközivel rendelkező iskolák száma	1960-ban	29	1965-ben	42
Tanítók száma	1960-ban	1376	1965-ben	1482
Ebből a szakos nev. %-a	1960-ban	29,5	1965-ben	30,6
Általános iskolai tanulók száma	1960-ban	32 534	1965-ben	33 876
Középiskolai tanulók száma	1960-ban	2 556	1965-ben	4 608

Művelődési Otthonnal rendelkező községek,

az összes községek $\%$ -ában	1960-ban	71,1	1965-ben	90,1
Művelődési intézmények száma	1960-ban	96	1965-ben	119
Könyvtárak száma	1960-ban	183	1965-ben	165
Könyvtári kötetek száma	1960-ban	161,056	1965-ben	330.000
Beiratkozott olvasók száma	1960-ban	21,133	1965-ben	42.390
Kölcsönözött kötetek száma	1960-ban	397.755	1965-ben	908.179
Rádióelőfizetők száma	1960-ban	49,996	1965-ben	53.276
TV előfizetők száma	1960-ban	1.008	1965-ben	15.661

Fenti tények is mutatják, hogy 1960 óta jelentős eredményeket értünk el az iskolázottsági szint növelésében, a népművelésben azonban néhány vonatkozásban lemaradással kell számolnunk. Szükséges a helyzet alaposabb megismerése miatt az iskolapolitika különböző részterületének néhány vonatkozását bemutatni, elsősorban a községek vonatkozásában.

a) A legszembetűnőbb jelenségek az általános iskolák fejlődésében mutatkoznak. Megyénk 134 községéből 132 községben működik általános iskola. A nevelőállomány javítására irányuló törekvéseink eredményesek voltak. Gyakorlatilag a pedagógus ellátottság községeinkben megfelelővé vált, az országos 25-tel egyezően megyénkben szintén 25 gyermekre jut egy pedagógus. A második 5 éves terv időszakában közel 10 $\%$ -kal javítottuk a szakos tanárok által leadott órák arányát. A jelenlegi 51,5 $\%$ -os megyei átlag még így is elmarad az országos átlagtól. Külön gond, hogy a **községek szakos nevelői ellátása sokkal lassúbb, mint a városé.** Szembetűnő a fejlődés a salgótarjáni, rétsági járásokban, de még mindig jelentős gondjaink vannak a rehezzen megközelíthető pásztói és balassagyarmati járás községeiben a szakos nevelői ellátottság javításában.

A pásztói járásban még ebben az évben is 11 képesítés nélküli pedagógust kellett alkalmazni 1 éves szerződéssel. A képesítés nélküli nevelők időközbeni főiskolai beiskolázásával a szakos ellátottság javulni fog. A szakrendszerű oktatás feltételeinek biztosításában jelentős szerepet szántunk a körzetesítésnek. E téren az eredményeinket befolyásolta az, hogy a körzeti központokban a tárgyi és személyi feltételek lassan javultak. A tartalmi munka nem mindig megfelelő színvonala mellett a közlekedési lehetőségek sem alakultak megfelelően. Ennek következménye a viszonylag lassúbb fejlesztés a szécsényi, pásztói, balassagyarmati járásokban. Néhány esetben a nem elég tervszerűen előkészített körzetesítést, nem lehet megvalósítani.

Kis településeink, elsősorban a puszták, telepek általános iskolai szakrendszerű oktatása a létszám és tárgyi feltételek hiánya miatt nehézségekbe ütközik. Szükség lenne járásonként bentlakásos kis internátus létrehozása. Célszerű az e célra már korábban kiemelt Mátraverebélyben és Bercelen ilyen internátus létrehozása, a feltételek megteremtése, és a szülők meggyőzése az elképzelés fontosságáról.

Jelentős gondjaink vannak az — 5 év alatt elért 6 $\%$ -os fejlődés ellenére is — a 8 osztályt végzők körének szélesítésében. A jelenlegi megyei arány: 75 $\%$, nagyjából az országos községi átlagnak felel meg csupán. A lemorzsolódásban jelentős szerepet töltenek be a rendezetlen családi életű szülők, továbbá a cigányszülők gyermekei. A néhány községünkben meghonosodott óvodai előkészítők, az évközi szervezett foglalkozások még lassan hozzák meg gyümölcsüket. Az esti és levelező

oktatásban résztvevők aránya is nőtt, bár a fejlődés különösen az általános iskolai vonatkozásban erősen megtorpant. Az országos 57 %-kal szemben megyénk községeinek 41,7 százalékában van levelező oktatás. A középfokú iskoláztatás növelésében, — az országos fejlődésnél bizonyos fokig erőteljesebben — jelentős szerepet szántunk — az általános iskolára épülő gimnáziumoknak. Megyénkben Zagyvarónán, Karancslapujtón, Nagybátonyban, Kisterenyén, Szécsényben, Bercelen, Romhányban hoztunk létre közös igazgatású intézményeket.

Zagyvarónát, Kisterenyét az új gimnázium belépésével tehermentesítettük. További szétválasztást hajtottunk végre ez évben Nagybátonyban, Szécsényben is. Mindkét helyen középiskola építését tervezzük. A nagy középiskoláktól távolabb eső vidékekeken a kis gimnáziumok fontos kultúrmissziós szerepet töltenek be. Továbbfejlesztésük, illetve visszafejlesztésük, működési körük, felvevő helyük bővülésétől függ. Szécsényben, Pásztón az általános iskolákban, Nagybátonyban önálló intézményként működik szakmunkásképző intézet. Szerepük, súlyuk az elkövetkezendő időszakban növekszik. Kár, hogy fenti két községben nem szabadulnak fel általános iskolai tantermek, hogy azokat a szakmunkásképzésben tudnánk hasznosítani.

Az egy osztályra jutó tanulók száma 42 fő, az országosnál valamivel kedvezőbb. (44,6) Az épült tanteremből 20 állami beruházásból, 51 vegyes fedezeti erőforrásból és 30 helyi erőforrásból létesült. Az építkezés mellett az iskolák felújítására, korszerűsítésére is gondot fordítottunk. Öt év alatt erre a célra 19 408 000 forintot használtunk fel. Az iskolák felszereltségi szintje is fejlődött, de még nem kielégítő. Jelenleg az általános iskolák 66,1 %-a van ellátva rádióval, 42,1 %-a TV-vel, 6 %-a filmvetítővel, 36,5 %-a magnetofonnal. A községi iskolák — még a körzeti középiskolákban is — a fenti szint alatt vannak sok vonatkozásban. Az ötéves tervidőszak alatt épült műhelyek közül 4 állami beruházásból, 24 vegyes fedezeti erőforrásból, 14 helyi erőből épült.

A körzeti iskolák fejlesztése a lasúbb ütemű tanteremépítés és a közlekedés eszközök biztosításának hiánya miatt nem teljesen az általunk beütemezett terv szerint történt. Bár a tervidőszak alatt 45 tanterem körzeti központban épült, a felsőtagozatos tanulók számának emelkedése következtében az egy tanteremre eső tanulók száma rosszabb a megyei átlagnál. 1965-ben az egy tanteremre jutó tanulók száma megyei átlagban 42, a körzeti iskolák vonatkozásában viszont 45,2.

2. Megyénkben a községi művelődési otthonok hálózatának kiépítése általában megfelelő ütemű.

Ellátottságunk ugyan 94,4 %-os, azonban azok szóródása járásonként nem egyenletes. Az intézmények 72,5 %-ában csak egy nagyterem található. Két járási székhely még mindig nem rendelkezik megfelelő járási művelődési házzal. A körzeti művelődési hálózat kiépítése — a beruházás, valamint a különböző erőforrások szétforgácsolttsága miatt — lassú ütemű. A 30 körzeti központból 18 körzet rendelkezik megfelelő művelődési házzal.

A művelődési otthonok felszereltsége javult — főleg televízió, rádió, magnetofonnal való ellátottság területén. Nem megfelelő továbbra sem a klubrendezéssel és az ismeretterjesztési szemléltető eszközökkel való ellátottság. Az ellátottságnál még gyengébb egyes felszerelések kihasználtsága (pl. televízióknak a népművelési munkába való szerves bekapcsolása). A kultúrotthonok pénzgazdálkodása általában az államilag biztosított keretek között mozog.

Még mindig nem kielégítő a helyi erőforrások és az egyéb pénzüsszegek jobb, összefogottabb felhasználása. A működési bevételek nem növekedtek megfelelően. Ennek okai az öntevékeny színjátszás megtorpanásában, a TV térhódításában, a színházak gyengébb műsorpolitikájában, jónéhány művelődési otthon elhanyagoltságában keresendők.

A községi művelődési otthonok személyi állományának összetétele iskolai végzettség szempontjából általában kielégítő. Munkájukat károsan befolyásolja a nagymértékű fluktuáció, a mozgalmi tapasztalatok hiánya, több esetben a társszervekkel, intézményekkel való együttműködés hiánya, továbbá, hogy nem kapnak elegendő helyszíni segítséget a járási művelődésügyi osztályoktól, a megyei — járási művelődési háztól.

A művelődési otthonok jelentős lépést tettek a falu különböző rétegeinek bekapcsolására, 35 tanácsi klub működik megyénk területén. Programjuk általában alkalmas a nevelésre, szórakozásra egyaránt. A megye területén működő szakkörök jól kapcsolódnak a községi feladatokhoz. Kár, hogy kevés a mezőgazdasági, technikai szakkör. Igen eredményesen működnek a művészeti szakkörök. A művelődési otthonok színházi tevékenysége stagnálást mutat.

III.

A kulturális községpolitikai tevékenység fenti megállapításai igen nagy feladatokat rónak a megyei és járási művelődésügyi irányító szervekre. Mindenekelőtt a megyei szakigazgatásnak az általános irányító munkájában nagyobb helyet, szerepet kell biztosítani a községek kulturális irányításának. A rendelkezésre álló anyagi erőforrások — elsősorban a költségvetési, felújítási keretek — a községi gazdasági egységek kulturális alapjainak célszerűbb felhasználásával az anyagi feltételeket — a fontosabb témáknál fokozatosan országos szintre kell emelni. Javítani kell eszközeink jobb kihasználását, az országos kulturális szolgáltatások hatékonysági fokát. Igen fontos feladat a megye elmaradt községeinek — megfelelő szintre hozása. A művelődésügyi személyi feltételei megteremtésében a helyes káderpolitika mellett céltudatosabb tevékenységet kell folytatnunk a szakos nevelői ellátottság állandó fokozatos javítása, a szaktanári ellátás arányosítása, a körzeti központok folyamatos erősítése terén. Külön feladat az igazgatók stabilizálása, továbbképzéseinek biztosítása. Mind a megyei — mind a járási szakosztályoknak növelniük kell a segítő — ellenőrző látogatások számát, hatékonyságát, emelniük az alsóbb tanácsok, művelődési intézmények beszámoltatásainak színvonalát, a helyszíni segítségadást. Szükséges a községi vb. vezetők rendszeres tájékoztatása, továbbképzésük megszervezése, a művelődésügyi tartalmi feladatával való megismertetése.

A községi államhatalmi helyi szervek szerepét — felelősségét — tovább kell növelnünk — a községpolitikai tevékenység valamennyi vonatkozásában. Erőfeszítéseiket — amelyek eredményeit elsősorban az óvoda, iskola — művelődési ház, valamint a könyvtár és filmszínház otthonosabbá tétele, az intézmények tárgyi és személyi feltételei javítására hoztak — tovább kell folytatniuk. Több kezdeményezést és alaposabb segítséget várunk nevelési feladataink megvalósításában a községi tanácsoktól. Az oktató-nevelő munka a népművelési tevékenység társadalmi háttére, bázisa jobb megszervezésén túl, többet várunk a pedagógusok és népművelők erkölcsi megbecsülése, az iskolai és népművelődési ház munkaterve összeállításában,

azok menetközbeni ellenőrzésében. Bátrabban és következetesebben számoltassák be az iskola igazgatóját testületi ülésen, a nevelés különböző területéről is. Jobban éljenek együtt a pedagógusok — népművelők gondjaival, foglalkozzanak ügyes-bajos dolgaival.

E cikk keretei nem alkalmasak a szocialista községpolitika kulturális vonatkozására, feladatai alapos taglására, arra azonban igen, hogy a megyei, járási szervek figyelmét a fő feladatok megoldására fordítsuk. Ugyanakkor néhány vonatkozásban a községi vezetés szerepét próbáltuk felvázolni. A feladatok megoldásában sokat várunk a községek lakóitól, a társadalmi szervektől is.

MOLNÁR PÁL

PATAKI JÓZSEF: Falusi udvar

Számvetés két felvonás között

„Az ember természeténél fogva művész. Mindenben arra törekszik, hogy valamilyen képp szépséget vigyen életébe.”

GORKIJ

Salgótarján, az égbetörő gyárkémények, az izzó, lüktető munka városa 1966. október 1 és november 12 között jelentős kulturális esemény színhelye volt: szeretettel tárta ki kapuit az I. Országos Vasas-Munkás Színjátéskör Fesztivál résztvevői előtt. A Vasas Szakszervezet Országos Elnökségének megbízásából az Acélárugyári Művelődési Házban adtak randevút egymásnak az ország legjobb öntevékeny vasas színjátéskörök, hogy bebizonyítsák: a hétköznapi munkája mellett eredményesen hódolnak nemes szenvedélyüknek, sikerrel teljesítik népművelői hivatásukat, és a tisztacsengésű, igaz, szocialista kultúránk méltó követői.

HAGYOMÁNYOK — ELŐZMÉNYEK

A színjáték történetében a műkedvelés kezdete a középkorra nyúlik vissza — ekkor már élesen megkülönböztetjük a humoros és ördögszerepeket játszó komédiásokat, a biblikus történetek egyéb figuráit alakító papoktól, céhlegényektől. A folklorisztikus művészetek kifejlődése is erre az időre tehető, melegágya a hűbéri viszonyok között nyomorgó faluközösség. A korai kapitalizmus cehei fenntartják ezt az állapotot, a szervezett közösséget, amely talaja a csoportos, nem hivatásos művészkedésnek, illetve művészi versengésnek. A műkedvelés következő nagy virágkorai más célokra szervezett közösségek megjelenésével — az iskolák elterjedésével és a munkásmozgalom kialakulásával — függnek össze.

A mai műkedvelő művészeti mozgalom gyökerei tehát a magyarországi munkásmozgalom kialakulásának időszakába nyúlnak vissza. A 19. század közepétől egyre sűrűbben megalakuló munkásegyletek, munkásolvastörzsek programjában többek között az önképzés, a kulturális fejlődést célzó tevékenység is szerepelt. A salgótarjáni műkedvelő csoportok is szinte egyidősek a város jellegét meghatározó ipar megjelenésével. Az acélárugyári színjátéskör története különösképpen tanulságos. A mai Acélárugyár őse a Salgótarjáni Vasfinomító Társulat a szén feltárása után, 1871-ben kezdte meg működését. Vertich Józsefnek, a csoport egyik rendezőjének 1962-ben megjelent tanulmányából tudjuk, hogy az üzemben 1870—1880 közötti évtizedben jöttek életre az első művelődő csoportok „Leseferein” és „Kegelstatt Comité” elnevezéssel. A mai művelődési ház elődje 1878-ban létesült. Keretei között fusionált a

fenti két csoport és felvette az Olvasóegylet nevet. Ezt, a ránk maradt, eleinte német nyelven vezetett jegyzőkönyv dokumentálja. Az 1887. április 2-án keltezett oldalon a következő feljegyzést találjuk: „Indítvány tételük aziránt, miszerint az Olvasóegylet kebelében egy műkedvelő társulat alakitassék” és mellette a határozat. „Az indítvány egyhangúlag elfogadotván, tudomásul vétetik s egyúttal a színikönyvtárra 15 forintig terjedő összeg folyóvá tételük.” Az első bemutatóra szabadterén került sor. 1887. június 19-én Csányi József rendezésben Gerő Károly: Vadgalamb című népszínművét mutatták be. Néhány évi hallgatás után a második neki-rugaszkodás 1896. szeptember 12-én történt. Abonyi Lajos: A betyár kendője című népszínművét Honti Lajos rendezte. Ezzel a bemutatóval végérvényesen gyökeret vert a színjátszás az Acélárugyárban és egyben a városban.

Új, sodró lendületet a színjátszó mozgalom a felszabadulás után kapott. Az új életre ébredő országban szinte gombamód szaporodtak az együttesek, amelyek sokszor a politikai öntudat élesztői is voltak. Az addig kismizmizett tömegek a műkedvelésben tanulták meg becsülni önmagukat, saját értékeiket. Az öntevékeny színjátszás hőskora volt a felszabadulást követő évtized. A lefojtott vágyak, a mélyben szunnyadó tehetségek felszínre kerülésének időszaka.

Az acélárugyáriak 1946-ban hallattak először magukról. 1946-ban a centenáriumi ünnepek alkalmából a szakosztály a „Petőfi” nevet vette fel. Következetes munka fokozódó színvonal jellemezte tevékenységüket, amelynek eredményeképpen 1955-ben elnyerték a „Szocialista Kultúraért” kitüntetését, 1962-ben pedig a „Kiváló Színjátszó Együttes” címet. 1965-ben az üzemi színjátszók fesztiválján Székesfehérvárott Robert Merle: Sisyphus és a halál című egyfelvonásosával a legjobb vidéki csoport minősítést kaptak. Tevékenységüknek nem kis szerepe van abban, hogy az Acélárugyári Művelődési Ház 1958-ban és 1960-ban a kohász színjátszó fesztivál, 1964-ben pedig az Észak-magyarországi Színjátszó Fesztivál megrendezési jogát megkapta.

Hasonlóan gazdag és sikeres múlttal rendelkezik az idei fesztiválon vendégként fellépett Öblösüveggyári „Kossuth” Művelődési Otthon színjátszó szakköre, amelynek őse az 1906. március 15-én alakult Salgótarjáni Palackgyári Munkások Társas Egylete.

A FESZTIVÁL MÉRLEGE:

13 estén át, kilenc versenyző vasas együttes és négy vendégként szereplő csoport mutarta be tudását. 7 város (Borsodnádásd, Budapest, Gyöngyös, Ózd, Sopron, Szeged és Salgótarján) képviseltette magát összesen mintegy félezer közreműködővel. Az előadásokat, — amelyek közül három a József Attila Művelődési Házban került megrendezésre — Moliere, Csehov, Garcia Lorca, Bródy Sándor, Max Frisch, Arthur Miller, Faulkner műveit több mint ötezren látták. A jó szervezés eredményeként, a közönség által pártfogásba vett jelentős eseménysorozat nagy mértékben járult hozzá a nógrádi megyeszékhely kulturális fejlődéséhez, szervesen illeszkedett be a kultúrcentrumra vonatkozó koncepcióba, és minden valószínűség szerint egy hagyománnyá fejlődő ünnepi seregszemle alapjait vetette meg. Hasznos volt e nagy tömeget mozgató fesztivál a csoportok szempontjából is, mert rendszeres munkára ösztönözte őket, célt jelentett, értékmérő volt, élményt nyújtott és sok vonatkozásban körvonalazta az öntevékeny színjátszás jövőjét is.

Az idei seregszemle nemcsak országos jellegével különbözött a megelőzőktől, hanem abban is, hogy a résztvevő csoportok versenyszerűen mutatták be produk-

cióikat. Az öttagú zsűribizottság döntése értelmében a most alapított vándorújjat és az I. helyezettnek járó ezüst serleget a Salgótarjáni Acélárugyári Művelődési Ház „Petőfi” Színjátszó Szakosztálya nyerte el elsősorban Faulkner—Camus: Rekvium egy apácáért című drámájának kitűnő megjelenítéséért, illetve Eisemann—Szilágyi—Baróti: Zsákbamacska című zenés vígjátékának bemutatásáért. A csoportok közötti további sorrend a következő: Szegedi Délmagyarországi Aramszolgáltatás Vállalat (Boccaccio—Füsy: A certaldói vásár), Ózdi „Liszt Ferenc” Művelődési Ház (Huszka—Martos—Kardos: Gül Baba), Soproni Vasas Művészegyüttes (Priestley: Veszélyes forduló). A legjobb rendező címet megosztva Vertich Józsefnek (Salgótarján—Rekvium . . .) és Gaál Sándornak (Szeged — A certaldói . . .), a legjobb női főszereplő címet Putnok Évának (Salgótarján — Zsákbamacska: Kovács Sári), a legjobb férfi főszereplő címet pedig szintén megosztva Teszak Sándornak (Ikarus Művelődési Ház — Molière: Scapin furfangjai; Scapin) illetve Csics Györgynek (Salgótarján — Rekvium . . . ; Gavin Stevens) ítélte a zsűri.

Mint a fenti felsorolásból is kitűnik az acélárugyári színjátszók ezúttal is bizonyítottak. Előadásuk magasan a műkedvelő színjátszás átlagos színvonala felett állt, sőt olykor, egyes jelenetekben, megoldásokban már-már elérte a hivatásos színházi produkciók szintjét. Izgalmas, Magyarországon alig ismert dráma színpadra állítása és élményt nyújtó megjelenítése elsősorban a rendező Vertich József érdeme. A mi társadalmunktól ugyan idegen milliőben játszódó, olykor egzisztencialista beütésű darabot rutinos, igényes, ugyanakkor mértéktartó rendezésben láthattuk. A mondanivaló érvényre juttatásában a rendezőt a szereplők közül legjobban Csics György segítette. Benső tartása, alakformálásának eszköztelensége, beszéd- és mozgáskultúrája nagy élményt jelentett a nézők számára. Az együttes sikerében nagy érdeme van a hiteles, atmoszférateremtő díszleteknek, és a technikai berendezéseknek, amelyek Brunczel Tibort dicsérik.

A többi csoport bemutatójáról az egyenkénti elcmzés helyett — ez a kiértékelő konferencián megtörtént — általános érvényű megállapításokat kívánunk tenni

Az előadások átlagos színvonala az előző, fájjellegű fesztiválokhoz viszonyítva emelkedett. A komoly mondanivalót hordozó drámák, illetve a zenés vígjátékok közötti helyes arány megválasztása a fesztivál intézőbizottságának nagyon jól sikerült. Kellemes meglepetés volt a csoportok zenei kultúrájának magas fejlettségi szintje (Ózd, Szeged, Salgótarján). A bemutatott prózai művek nagy százaléka polgári írók alkotása volt. Több mai magyar drámát, társadalmunk, valóságunk problémáival foglalkozó darabot vártunk a munkásszínjátszás eszmeiségének megfelelően. A legsikerültebb előadásokat a kísérletező kedv jellemezte. Kevésbé sikerültek azok a produkciók, amelyek közismertek, és az emlékezetes alakítások alapot adtak az összehasonlításra, növelték a csoportok felelősségét. Jó példa erre a Gyöngyösi Egyesült Izzó színjátszóinak bemutatója (Bródy: A tanítónő), amely a nemes igyekezet ellenére sem hozta meg a kívánt hatást. A drámai remek túléli a korokat, viszont színpadra vitelénél a rendezőnek, mint újraalkotónak, éppen olyan szenvedélyesen kell törekednie a mai értelemben vett korszerű értelmezésre, amilyen mályen kora gyermeke, szellemének kifejezője volt minden remekíró. Ez nem sikerült — ritkán is sikerülhet — az amatőr rendezőknek.

A tapasztalat azt mutatja, hogy ha a csoportok vezetői a tagok egyéniségéhez, képességeihez választanak darabot (Ózd — Gül Baba; Salgótarján — Zsákbamacska) sokkal inkább biztosítva van az eredményes szereplés, mint ellenkező esetben, ha a

választott darabhoz keresnek — legtöbbször nem is találnak megfelelőt — szereplőt. (Gyöngyösi Váltó és Kitérőgyár — Max Frisch: És a holtak újra énekeltek) Hasonlóképpen a darabválasztásnak esett áldozatul a borsodnádasdi csoport (Hámori Ottó: Megmérrettél.)

A Népművelési Intézet által néhány évvel ezelőtt közreadott „Irányelvek” három alapvető feladatot jelöltek meg a műkedvelő művészeti mozgalom számára: a belső nevelőmunka javítását, a giccs elleni harcot, és a szórakozás, a szabadidő kultúrált felhasználásának jobb irányítását.

Az öntevékeny színjátszás, amint ezt a fesztivál is bebizonyította, teljes mértékben teljesíti ezt a hármas funkciót. A művészetekkel való foglalkozás az ember érzelme- és képzeletvilágát gazdagítja, formálja az ízlést, fejleszti az esztétikai érzéket és felkelti a művészetek iránti igényt, jobb esetben igényességre nevel. Megtanít viselkedni, mozogni, nyilvánosság előtt kultúráltan beszélni. A közvetlen és a közvetett ráhatás alakítja ki aztán a minden iránt érdeklődő, sokoldalúan művelt, marxista világnézetű embertípust, amely József Attila szavaival szólva a mindenség-gel mérheti magát.

Alig volt a fesztiválon kirívóan gyenge, dilettáns, a giccs malmára vizet hajtó előadás, ami azt bizonyítja, hogy a fesztivál a közizlés fejlesztése terén is eleget tett a kívánalmaknak.

A kultúrált életformának szerves része az igényes szórakozás, a szabadidő helyes felhasználása. Népművelő feladat, hogy erre megtanítsuk az embereket, felkeltsük az igényesebb időtöltés vágyát. A fesztiválon résztvevő csoportok munkája a bizonyíték arra, hogy a próbára és a felkészülésre szánt idő nem volt haszontalan, kellemes, tartalmas szórakozás az amatőr színjátszás.

A JÖVŐ ÚTJAI

A legizgalmasabb probléma, amely a fesztivál értékelésével kapcsolatban felmerülhet az kétségtelenül az öntevékeny színjátszás jövőjére vonatkozik.

A műkedvelő művészeti mozgalom társadalmi, művészeti funkciói az elmúlt években jelentősen módosultak. Csökkent a hivatásos művészetek produkcióit helyettesítő szerepük, mivel a lakosság jelentős része — a mozi, a rádió, a magnetofon és elsősorban a televízió révén — hozzájuthat a művészi alkotásokhoz. Hivatalos fórumokon és a műkedvelők körében egyaránt felmerült a „hamleti kérdés”: van-e célja és értelme a további munkának, hiszen annak nyilvánvalóan nem lehetnek olyan eredményei, amelyeket a hivatásos színház előadásaival el tud érni. A válasz sok helyen visszakozban nyilvánult meg, ami, mint utólag kiderült csak használt az öntevékeny színjátszás színvonalának, hiszen ahol vállalták a „konkurrenciát” a televízióval, ott arra voltak kényszerítve, hogy emeljék tevékenységük színvonalát. Az úgynevezett gépi kultúra passzív művelőzetre kényszeríti az embert. De csupán az ismeretbefogadás legtöbb ember számára nem elegendő, ezért van ma is nagy tábor a tanulás mellett az önkifejezést, a cselekvést, a játékot biztosító mozgalomnak.

Az Országos Népművelési Tanács Irányelvek a népművelés 5 éves tervezéséhez című kiadványa a fejlődés útját az alábbiakban határozza meg: „A következőkben a fejlődés intenzív, a résztvevőket fokozottabban aktivizáló kiscsoportos formái kerülnek előtérbe. E fokozat lényeges népművelési formái a klubok, a művészeti baráti körök, vitaestek, író—olvasó, általában művész—közönség találkozók. Itt a

résztevők megnyilatkozásaira építve a befogadó oldaláról történő műtételés magasabb szintjét biztosítják. A művészeti nevelés sajátos válfaját képviseli a műkedvelő mozgalom, amely az együttesekben, csoportokban való munkával eljuttatja a résztvevőket az alkotó tevékenységig. A produkcióra való felkészítést segítő belső nevelő munkával már nemcsak a befogadó, hanem az alkotó és reprodukáló oldaláról biztosítja a műalkotás tudatos feldolgozását.”

A csoportvezetés pedagógia és művészi feladatainak együttese, magas színvonalú megvalósítása a siker titka, s egyben a mozgalom jövőjének a záloga. A produkciós szemlélet végleges felszámolásához megfelelő számú és felkészültségű szakemberre van szükség. A megújított, korszerű műkedvelő színjátszásának van létjogosultsága. Az együtteseknek szinte művészeti körökké kell válniuk a „szép” önálló létrehozása céljából. A játékos, szórakoztatva művelődő, nevelő társas foglalkozások kerülnek előtérbe a jövőben. Nagyobb szerepet kapnak az elmélyült, önművelést biztosító szakkörök, ahol a résztvevők társadalmi aktivitása, művészi, technikai és bizonyos értelemben vett tudományos alkotóképessége is leginkább kibontakozhat — irodalmi színpad, társastáncklub, fotó és filmkör stb. —, ez azonban nem jelenti azt, hogy gátat kell szabni az emberekben buzgó szereplési váagnak. Ősi vágy megnyilatkozása ez, elfojtása vagy korlátozása az ember sokoldalúságának, egyinéségének fejlődését is akadályozná. Semmilyen ágazatot nem szabad lebecsülni. Amire a csoportot képessége predestinálja azt csinálja, csak természetesen megfelelő színvonalon, a közönség elmélyült, differenciálódott érdeklődési körét is nagy mértékben figyelembe véve. És egyébként is más a műkedvelés szerepe a fővárosban, a színházak gyűrűjében (a MOM színjátszói pl. évről-évre ősbemutatókkal jelentkezők) mint pl. Borsodnádason.

Ami a műkedvelő színjátszó fesztiválok jövőjét illeti az ideai tanulságok alapján azt mondhatjuk érdemes csinálni, bizonyos módosításokkal. Alkalmat kell például biztosítani az egyes csoportoknak, vagy legalább vezetőiknek, hogy egymás produkcióinak a zömét láthassák, mert csak így válik a fesztivál egyben tapasztalatcserévé, baráti találkozóvá. Segíteni kell a csoportoknak az előadásra szánt darabok kiválasztásában, ajánló bibliográfiákat, konkrét témaköröket kell adni. Országos szinten nem elképzelhetetlen pályázat meghirdetése, amely felszólítaná rangos drámaíróinkat, hogy gondoljanak az öntevékeny mozgalomra is — a kevesebb anyagi dotáció ellenére — írjanak mai témájú, általuk kivitelezhető darabokat. A produkciók elbírálásának realitását könnyítené meg az azonos műfajokban rendezett vetélkedés, esetleg más-más városban A fesztivál színvonalának biztosítása érdekében feltétlenül fontos az úgynevezett előzsűrik biztosítása és a felkészülés közben a központi irányítású módszertani, szakmai segítség. Mindezek ugyanis termékenyítőleg járulnának hozzá az elkövetkezendő, hasonló jellegű seregszemlék sikeréhez, színvonalának további emeléséhez.

CSONGRÁDY BÉLA

LÓRÁNT JÁNOS: Reggel

MODERN IRODALMI TÖREKVÉSEK — A PSZICHOLÓGIA TÜKRÉBEN

A modern prózában jelentkező valóság- és emberábrázolási tendenciák pszichológiai elemzése a művészetlélektan egyik legfontosabb feladata. Nem csak a napjainkban, nálunk, egyes „problematikus” művek körül fel-fellángoló viták teszik aktuálissá ezt a feladatot, nem is az irodalomtörténeti közelmúlt bizonyos jelenségei közti eligazodás nehézségei, jelentős alkotók, pl. Kafka vagy Hemingway életművének még ma sem teljesen tisztázott jelentéstartalma. Bizonyos értelemben többről van szó; a modern prózában néhány olyan alapvető, a prózai mű egész struktúráját s az emberábrázolás leglényegesebb mozzanatait érintő tendencia tapasztalható, amelyek teljes megértéséhez az irodalomtörténeti, esztétikai és ismeretelméleti elemzés mellett feltétlenül szükség van a pszichológiai vizsgálódásokra is. Ez nem csupán e tendenciák értelmezését és értékelését, de az irodalom továbbfejlődését szolgáló szemléleti és módszertani tisztázást is megkönnyítheti. E tendenciák közül próbálunk most néhányat körvonalazni s a bennük rejlő ábrázolási problémákat jelzésszerűen érinteni.

A KÜLVILÁG ÉS AZ ÉN VILÁGA

A regény és novellaírásnak az a fejlődésvonala, amelynek csúcspontját a XIX. századi nagy realizmus jelenti — kialakította a prózai mű egy sajátos pszichológiai struktúráját; ennek gerincét a „cselekmény” — vagyis valamely, a külvilágban végbemenő történés alkotja. E történés keretében bontakozik ki az objektív és szubjektív mozzanatok kölcsönhatása, megy végbe a hősök jellemfejlődése, tárulnak fel cselekvéseik belső mozgatórugói, nyerünk betekintést lelkifolyamataikba, ismerjük meg belső életük tartalmait.

E struktúrán belül az objektív és szubjektív elemek, az ábrázolás által közvetlenül megragadott környezet s az ebben a környezetben, mint külső térben, mozgó szereplők belső életének élményszerű mozzanatai világosan elhatárolódnak s szembenállnak egymással. Az objektív és a szubjektív mint két minőségileg különböző szféra a mű két pólusát alkotja s a köztük levő feszültség alkotja a mű dinamikáját. Ott, ahol az objektív és szubjektív szféra bizonyos mértékig egymásbamosódik, pl. álmokban, víziókban, az író mindig világosan utal e jelenség rendkívüliségére és időleges voltára.

E polarizációból következik, hogy bár a tárgyi világ történései élményszerűen visszatükröződnek a szereplők lelki folyamataiban — az élmény forrásai sohasem

oldódnak fel az élményben, a visszatükrözött objektív mozzanatok mindig jól megkülönböztethetők a hozzájuk kapcsolódó érzelmi és gondolati reflexióktól.

Természetesen a pikareszk regénytől a naturalizmusig a stílusok és ábrázolásmódok váltakozása bizonyos eltolódásokat eredményezett e struktúrában belül s egyes művek — pl. Hoffmann fantasztikus novellái — szinte-szinte e struktúra széttöréséig jutnak el. E kísérletek azonban sohasem válnak az irodalom fejlődését meghatározó tendenciává; a szentimentális regény minden érzelmi túlaradása, a német romantika álomtájakon és sejtelem-szférákban folyó groteszk történéseiben testet öltő képzeleti lángolás sem ulvasztja szét e struktúra kereteit.

A huszadik századi prózában jelenik meg határozott tendenciaként a prózai mű pszichológiai struktúráváltozása, melynek lényege a külvilág és a belső történések világos elhatárolásának feloldása, a kettő bizonyos mértékű egymásbamosása. A lélek tájai és a valóság tájai felcserélhetőkké válnak; szubjektív tartalmak vetítődnek ki a külvilágba s az objektív történésekkel gyakran csak belső vetületeik, az általuk kiváltott élmények útján ismerkedünk meg.

E tendencia a századunkban jelentkező irodalmi irányzatok, az „izmusok” egész soránál kimutatható legintenzívebben talán az expresszionizmusban és a szürrealizmusban. Nem célunk az egyes irányzatok elemzésén keresztül mutatni be e tendencia megnyilvánulásait, inkább néhány általánosabb pszichológiai jelenség feltárásán keresztül próbálunk eljutni a bennünket elsősorban érdeklő problémához; milyen konzekvenciákkal jár e pszichológiai struktúráváltozás a korszerű ábrázolás szempontjából.

Az első ilyen jelenséget úgy jellemezhetnénk, hogy a mű struktúrális elemeinek megoszlásában egyre nagyobb arányban szerepel az emlékeanyag a közvetlen benyomásokkal szemben. Szélsőséges esetekben — mint pl. a prousti műben — az egész történet az objektív térből a szubjektív tér egy körülhatárolt szférájába, az emlékezés színpadára toódik át. Vegyük szemügyre kissé alaposabban a prousti regényfolyam pszichológiai alapstruktúráját. A leglényegesebb itt az, hogy a valóságos folyamatok az emlékek önmozgásának közvetítésével jelennek meg; a teába mártott keksz íze felidéz egy kötetre való múltbeli élményt. Megvan ennek a pszichológiai realitása? Feltétlenül; az emlékezési folyamat, az asszociációk láncán át bizonyos szuverenitásra tehet szert, az emlékek élménytartalma reprodukálhatja a valóságot. Ám ezt a valóságot — éppen mivel a szubjektumban s szubjektív elemekből épül fel — elsősorban szubjektív faktorok szervezik, struktúrálják, a folyamatok közvetlen mozgatója nem a realitás dinamikája, hanem az asszociáció pszichomechanizmusa. Az objektum és a szubjektum kölcsönhatása általában a szubjektum és élménytartalmainak kölcsönhatásává, olyan folyamattá, melyben a testhelyzet változásai, az íz és szagérzékelés kelt életre élményeket s meríti el ismét a feledésbe.

Az emlékekben megjelenő élmények forrása természetesen itt is az objektív valóság — azonban az emlékezeti folyamat közbeiktatása révén az objektum csak közvetve és áttételes módon tükröződik vissza a műben, mint az eltűnt idő nyomában járó reprodukatív képzetet alkotása, mint a szubjektumban és a szubjektum által rekonstruált valóság. Ez a rekonstrukció egyszersmind szubjektívalást is jelent; a valóság énesítését, internalizációját. Az énbe való bevetítés, az én szubjektív tartal-

maként való átélés szükségszerűen az objektum bizonyos mérvű átrendezéséhez, az én világához való hasonulásához vezet. Míg a klasszikus regény világa az egyetemes, mindenki számára adott valóság, addig az elsősorban internalizált tartalmakból építkező modern regény specifikus, a szereplők szemén át szemlélt világot alkot, amely valami módon különbözik minden más személy „világától.”

Az objektív valóságnak az egyéni átélés szférájában való sajátos átalakulása, az „én világának” specifikus jellege — a modern regény pszichológiai struktúrájának egyik lényeges mozzanata. A marxista irodalomtörténeti és esztétikai kutatások feltárták és sokoldalúan elemezték, hogy e struktúrávaltozás létrejöttében milyen történelmi-társadalmi tényezők, s milyen filozófiai hatások játszottak szerepet: itt csak annak hangsúlyozására korlátozódunk, hogy e tényezők mellett a valóság mélyebb és hitelesebb megismerésének és differenciáltabb ábrázolásának igénye is közrejátszott — s bizonyos szempontból az internalizált élménytartalmakból építkező mű mélyebben és differenciáltabban képes is tükrözni a valóságnak egy meghatározott szféráját, ti. azt a szférát, melyet a szubjektum és objektum kölcsönhatási körének nevezhetnénk. Másszóval; az internalizált tartalmakon keresztül mélyebben, differenciáltabban tekinthetjük át a személyiség belső fejlődéstörténetét, az abban megnyilvánuló szubjektív tendenciákat, a szubjektum belső viszonyát a valósághoz, s azt a sajátos szelektivitást amellyel a szubjektum mintegy kimetszi a valóság egy meghatározott darabját s azt élménytartalomként dolgozza fel.

Ugyanakkor azonban az internalizált tartalmakból való építkezés — s most már nemcsak a prousti műről, nem is csak e mű hatásáról, hanem az expresszionizmuson és a szürrealizmuson át egész napjaink prózájáig elérő fejlődésvonalról beszélünk — több szempontból is súlyos problémákkal terhes. E problémák akkor jelentkeznek, amikor azt vizsgáljuk; hogyan viszonyul az a specifikus, internalizált valóság, mely az adott műben a szereplők belső átéléseiből összeáll — magához az objektumhoz, illetve az objektumhoz ahhoz a szférájához, amely közvetlen formában ugyan nem, vagy csak töredékesen tükröződik vissza az adott műben, de amely mégis az adott történés szinterét alkotja. A szubjektumban felépülő világ — szükségszerűen csak töredéke a valóságnak, olyan rész, amely azonban befolyásolja az egészről alkotott elképzelésünket. Épp ezért minden olyan mű, amely egy vagy több személy specifikus valóságglátását, a valósághoz fűződő szubjektív viszonyát fejezi ki s ezen keresztül az egyén igazát védi vagy az egyén ítéletét fogalmazza meg — szükségszerűen veti fel a kérdést: hogyan viszonyul e specifikus valóságglátás a valóság hű tükrözéséhez, hol torz, egyoldalú az egyén szemlélete, hol egyezik s hol tér el egyéni viszonyulásmódja attól a normarendszertől amellyel az adott művet megközelítjük, végül: hogy viszonylik a mű igazsága az igazsághoz, mennyire tartalmazza az igazság abszolút s milyen mértékben annak relatív mozzanatait.

E problémák persze már a klasszikus regény és novella vonatkozásában felmerülnek. Itt azonban a választ az író többé-kevésbé közvetlen eszközökkel sugalmazza; vagy azáltal, hogy közvetlenül kommentálja hősei élményeit és cselekvéseit, vagy úgy, hogy az objektív szituációk során át mutatja be az egyéni átélés és az objektum valóságos viszonyát, leplezi le az egyén illúzióit, hamis viszonyulásait, téves cselekvéseit. Az olvasónak állandóan módja van összemérni a szereplők szub-

jektív tartalmait az objektív történésekkel — az író végkövetkeztetései pedig rendszerint egyértelmű objektív szituációkban fogalmazódnak meg. Az internalizált elemekből való építkezés ezt az eligazodást rendkívül megnehezíti — részben épp azért, hogy elmélyíti és többrétűen ábrázolja a szubjektív viszonyokat, részben egyszerűen azért, mert nem nyújt tájékozódási lehetőséget. Az olvasó egy meghatározott vonatkozási rendszer kellős közepében találja magát, megrohanják és magukkal ragadják egy meghatározott irányba motivált belső történés hullámai s mindig nem tudja eldönteni hova is rakja a hőst, hogy illessze be fogalmaink rendszerébe az adott történés fogalmi lényegét, milyen konklúziókat vonjon le belőle.

A középkori irodalom naívan explicit konklúzióival szemben a XIX. századi regény és novella eljutott az implicit konklúziókhoz — a modern regényre és novellára viszont rendszerint a rejtett s gyakran elrejtett konklúziók a jellemzők. Az implicit konklúziók felismeréséhez csupán a mű ismerete s némi józan ész szükséges; a rejtett konklúziók feltáráshoz többnyire bizonyos filozófiai iskolázottságra s mindenekelőtt arra van szükség, hogy ne várjuk az írótól, hogy művében didaktikai szempontokat érvényesítsen; az olvasónak magának kell „feldolgoznia” a mű gondolati tartalmát s azt elhelyezni saját gondolatainak s világnézetének rendszerében.

A PROJEKCIÓ ÉS A JELENTÉSTARTALOM TÖBBÉRTELMŰSÉGE

A külső történések emlékezeti anyagból történő rekonstrukciója — az internalizáció — azonban csak egyik pszichológiai sajátossága a modern regénystruktúrának. A másik, jóval bonyolultabb s problematikus sajátosság akkor jelentkezik, ha a specifikus külvilág-élmény, mely az internalizáció folyamán létrejön a szubjektumban. — ismét objektiválódik s mint a valóság kritériuma jelenik meg.

Az externalizáció eddig tárgyalt folyamatában az író választott hősenek — vagy a prousti író-hősnek — emlékményéből építi fel a mű világát. Ebben az esetben a mű vagy világosan kifejezi, vagy legalábbis érzékelteti, hogy ez a világ egyedi jellegű s nyitva hagyja a lehetőséget arra, hogy az olvasó értelmezze, vagyis elhelyezze ezt az egyedi valóságot az objektív összefüggések nagyobb rendszerében. Az objektum fokozódó szubjektiválódásának tendenciája viszont szükségszerűen a totalizáció igényével jár együtt: a mű világát alkotó valóság-élmény leveti magáról az egyediség burkát s mint az általános megjelenési formája realizálódik. Más szóval: az író saját valóság élménye többé nem hősenek lelkiéletében s e lelkiélet közvetítésével ábrázolt objektív mozzanatokban ölt testet, hanem mint a valóság, mint a műben megrajzolt objektív környezet jelenik meg. E jelenség végeredményben továbbfolytatása s ugyanakkor bizonyos mértékig ellentéte az internalizációnak: az internalizált valóság egyetemes. — hogy ne mondjuk; kozmikus — valóság-élménnyé totalizálódik, majd pedig kivetül, s mint maga az objektum jelenik meg a műben.

E jelenség ellentmondásossága abban áll, hogy látszólag visszatérést jelent a klasszikus objektivitáshoz; a hős ismét a külső, reális térben mozog, a történés ismét externalizált környezetben folyik — ugyanakkor azonban e környezet nem más mint a szubjektivitás sűrítője, szurrogátuma.

A projekció totalizálódásának legjellemzőbb megnyilvánulása talán Kafka művészetében található meg. Kafkánál a szorongató valóság-élmény fantasztikus és lidérces látomásokban jelenik meg, e látomások keletkezésének pszichomechanizmusait Mátrai László elemezte behatóan a Kortárs lapjain — melyek a szigorúan naturalisztikus eszközökkel való megjelenítés révén a reális tárgyi környezet képét öltik fel. E realitás azonban lépten-nyomon képtelenségekkel keveredik, melyek részben az adott világ groteskségét jelenítik meg, részint bizonyos szimbolikus tartalomnak hordozói. De maguk a realitások is többértelműek; egyszerre több vonatkoztatási rendszerben van funkciójuk, mint ahogy maga a mű egésze is többértelmű, vagy legalábbis többféle vonatkozásban értelmezhető.

A szubjektív valóságélmény projekciója nyomán kialakuló tárgyi környezet tehát bizonyos szempontból mindig látszat-realitás. Ez mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy a környezet elemei önkényesen, eleve megkonstruált gondolati séma szerint illeszkednek össze; eleve úgy vannak összeválogatva, hogy valóságos, tárgyi jelentésükön kívül más, közvetett, szimbolikus jelentéstartalmakat is kifejezzenek. Gondoljunk csak Kafka vagy Dürrenmatt novelláinak tárgyi szituációira; a szituáció immanens tartalma mindig csak kifejezője egy, a szituáció mögött rejlő eszmei szituációnak, mely viszont az író valóság-élményének szurrogátuma.

Itt ismét felmerül a kérdés, hogyan viszonylik e projekciós alapon kialakuló valóságkép a klasszikus regény vagy novella realitás-ábrázolásához? Hisz azokban is kifejeződik az író valóság-élménye, a szituációk ott is általánosabb tartalmaknak a kifejezői! A különbség mégis többrendbeli; először is ott az egyedi eset mindig annak a jelenségkörnek tipikus sajátosságait fejezi ki, melyben az adott eset is beletartozik — viszont a projekció merőben különböző jelenségkörök tartalmát vetíti bele egy jelenségbe, amely egyidejűleg több vonatkozásban szerepelhet szimbólumként. Másodsorban a klasszikus regény és novella szituációi általában egyértelműek — szemben a projekció révén kialakult szituációk gyakran megfigyelhető többértelműségével. Végül a projekció révén létrehozott szituációkban többnyire fantasztikus mozzanatok keverednek a realitással.

A klasszikus prózáiró általában a valóság megfigyeléséből indul ki, a megfigyelt jelenségeket valamilyen módon általánosítja. Az általa teremtett figurák elsősorban a valóságra vonatkozó tudását rögzítik az írói alkotás sajátos eszközeivel. Természetesen ez a tudás nem mentes érzelmi mozzanatoktól — de ezek csak színezik, élményszerűvé teszik e tudást. A projekció alapját viszont elsősorban az író diffúz, érzelmi elemekkel s filozófiai mozzanatokkal telített valóság-élménye alkotja, melyhez a tárgyi adatok csak hozzájárulnak s mintegy illusztrációként szolgálnak. Végül soron; a klasszikus próza magát a realitást, az objektív valóságot a maga természetes tagoltságában próbálta a maga sajátos eszközeivel — tipikus szituációk és tipikus jellemek ábrázolásával — visszatükrözni — amíg a projekció fantasztikus elemekkel átszótt vagy pedig többértelművé változtatott valóság-elemek segítségével próbálja az objektív valóság természetes tagoltsága mögött rejlő lényegét feltárni.

Persze, a legdöntőbb ismeretelméleti kérdés itt az, hogy a valóság-élmény mennyire tükrözi magát a realitást, mennyire tükrözi vissza annak lényegi mozzanatait? S itt megint egy nagyon fontos különbségre bukkanunk; a klasszikus próza első-

sorban az emberek életének közvetlen ábrázolásán át próbálta az adott kor „lelkét”, vagyis életérzését és eszméit kifejezni. Az objektum szubjektívizálási tendenciájában viszont az fejeződik ki, hogy az író elsődleges célja egy meghatározott életérzés kifejezése, valóságélményében elsősorban ez az életérzés fejeződik ki, ez vetül ki a tárgyábrázolásba, amely nem más mint ennek az életérzésnek objektivációja. Az életérzés objektivációja az a tárgyiasító tendencia, mely alakokat és situációkat teremt s alkotja meg a valóság szubjektívizált képét.

Más kérdés, hogy ez a kép mennyire igaz, mennyire hiteles, mennyire tükröz híven egy meghatározott relációt s az mennyire általános érvényű. Vagy inkább: mit reprezentál a situáció, a hős, a mű atmoszférája s a tulajdonképpen színfalként funkcionáló tárgyi mozzanatok, mit reprezentál a mű saját külön világa? A reprezentáció kérdése szorosan összefügg a mű jelentéstartalmának problémájával: a XIX. századi klasszikus prózai művek jelentéstartalma mindig egyértelmű s néhány kivételtől eltekintve — mint pl. Dosztojevszkij egyes művei — igen könnyen megfejthető. A XX. század irodalmában sok mű jelentéstartalmának kibogozása legalábbis olyan problémát jelent mint az orfikus szövegek vagy a késő hellén allegorikus művek jelképrendszerének megfejtése. Itt ismét elég ha Kafka nevét említjük — az 1963-as prágai Kafka-szimposium jól mutatta, hogy milyen különböző s ellentétes értelmezést fűzhetünk e mű többértelmű és ellentmondásos jelentéstartalmához.

A reprezentáció problémája elsősorban a mű saját világának „terjedelmét” érinti; az objektum milyen s mekkora szféráját jeleníti meg, vagy törekszik megjeleníteni az író a műben; illetve az objektum milyen szféráit identifikálhatjuk a mű alapján, a valóság milyen szférái „ismerhetnek önmagukra” a mű tükrében? (Gondoljunk a Kafka problémának arra a vonatkozására, hogy vajon a művek az Osztrák—Magyar monarchia sajátos viszonyait, az imperializmus világát ábrázolják-e, vagy a fasizmust sejtetik, vagy pedig a világ egészét jelenítik meg az elidegenedett és a társadalmilag kiszolgáltatott ember nézőpontjából?) A jelentéstartalom viszont a műben kifejeződő problémalátást, problémafelvetést s — ha erről egyáltalán lehet beszélni — problémamegoldás jellegét érintő kérdés. (Ismét a Kafka problémához nyúlva; vajon a kiszolgáltatottság kozmikussá totalizálását jelenti a művek ember- és situációformálása, vajon a küzdelmet vagy a megadást sugallják e víziók?)

A situációk többértelműsége kifejeződhet a jelentéstartalom többértelműségében. A többféle jelentéstartalom egymást kiegészítheti — ez tapasztalható az olyan klasszikus művekben mint pl. a Faust — de ellent is mondhat egymásnak; a jelentéstartalom ellentmondásossága éppúgy megtalálható Kafkánál mint pl. Camus Pestisében; a humánus cselekvés igenlésének emberi attitűdje ellentmond a reménytelenség filozófiai attitűdjének. A filozófiai és esztétikai viták legfőbb forrásai abból táplálkoznak, hogy az ellentmondásos jelentéstartalmak közül az egyik egybeeszenhet a marxizmus világnézeti álláspontjával vagy legalábbis megközelíti azt — a másik viszont esetleg az egzisztencialista felfogással rokonítható (Camusnál a rokonság persze eszmei azonosulást jelent az egzisztencializmussal).

A jelentéstartalom problematikájához tartozik az is, hogy az adott műben megtestesülő eszmei-gondolati tartalom mennyire extrapolálható a történelmi-társadalmi fejlődés egészére; mennyire tekinthető „egyetemes”, „örök”, „általános emberi” tar-

talomnak. A modern polgári irodalom egyik jellemző tendenciája — Kafkától Dürrenmattig sokaknál kimutatható s pl. Becketnél sokszor önmaga paródiájáig torzul ez a törekvés —, hogy a konkrét történelmi-társadalmi meghatározottságot mellőzik, s különböző pszichológiai fogásokkal — pl. fantasztikus elemek beiktatásával, szárdékos anakronizmusokkal, az alakok és szituációk sajátos „lebegtetésével” az egyedi és az általános között — örökérvényűnek tüntetik fel a műben megtestesülő rész-igazságokat. A marxista kritika egyik fontos feladata éppen az, hogy a téves extrapolációkat kimutatva, feltárja, hogy valójában mit és milyen érvényességi körben tükröz az adott mű — vagyis mit reprezentál és milyen jelentéstartalommal. Ehhez viszont feltétlenül szükséges azoknak a projekciós mechanizmusoknak ismerete, melyek egy-egy mű sajátos világának felépítésében közrehatnak. S ehhez a társadalompszichológia közreműködése épp oly nélkülözhetetlen mint az egyénlélektani vizsgálatok sajátos, művészetpszichológiai alkalmazása.

A TUDAT VILÁGÁNAK REKONSTRUKCIÓJA

Míg a modern irodalom előbb jellemzett tendenciái az objektív valóságnak a szubjektum közvetítésével történő ábrázolására irányulva, odavezettek, hogy a valóság áttételesen, bizonyos mértékig antropomorfizáltan, mindenesetre közvettebben jelenik meg mint a korábbi művekben — addig e tendenciákkal együtt olyanok is kimutathatók, melyek a tudat világát viszont teljes közvetlenséggel, mintegy a szubjektumba behelyezkedve ábrázolják.

A lelki jelenségek ábrázolásában a hagyományos megközelítést főként két sajátosság jellemzi. Az első az, hogy az író a lelki jelenségeket legtöbbször egy, az ábrázolt jelenségtől független nézőpontból szemlélve mutatja be. Az ábrázolás keretét nem tölti ki teljesen az ábrázolt jelenség, hanem abban mindig kimutatható bizonyos interpretáció is; az ábrázolás nem esik egybe az ábrázolt jelenséggel. A lelki folyamatokat az író vagy a harmadik személyben történő ábrázolás eszközeivel mutatja be (a hős ezt látta, hallotta, érezte az adott pillanatban) — s ezzel a szubjektív folyamat tárgyyszerű ábrázolásának lehetősége eleve adva van, vagy pedig — ha az ábrázolt lelki folyamatot első személyben írja le — a retrospektív, visszatekintő szemlélet és előadásmód biztosítja az objektiváció lehetőségét, azt, hogy az adott lelki folyamatot mintegy kívülről és felülről közelítse meg, bizonyos perspektívából szemlélve azt. (Ez a kívülről és felülről való látás a nagy klasszikus alkotások közül legpregnansabban a Háború és békében érvényesül; gondoljunk csak arra a jelenetre, amikor Andrej Bolkonszkij az austerlitz-i csataterén sebesülten heverve feltekint az égre s közben élete egyik nagy katharziséban esik át; az író a jelenetet mintha valahonnan felülről, a csatater felett átvonuló felhők egyikéről szemlélné — persze röntgenszemekkel).

Az objektivizáló és retrospektív szemlélet következménye, hogy a hagyományos ábrázolásban az elbeszélés és az ábrázolt lelki történés lefolyása nem esik egybe az elbeszélés ideje mindig követi a lelki történést.

A hagyományos ábrázolás másik jellemzője az, hogy a lelki folyamatokat lényegében alárendelik az ábrázolt személy cselekvéseinek, csak annyiban mutatják be a folyamatokat amennyiben a cselekvések belső rugóinak feltáráshoz szükséges.

Ez a megszorítás még az olyan minuciózus lélekábrázolásra is jellemző, amilyennel pl. az *Érzelme*k iskolájában találkoztunk. Az író általában nem egy bizonyos lelki szituáció rekonstruálásában látja az ábrázolás elsődleges célját, hanem az objektív szituáció pszichikai vetületének feltárásában. A hősök gondolatait és érzelmhullámzásait objektív aspektusból mutatják be még az olyan par excellence lélekábrázoló művek is mint a Werther, vagy az Új Héloise.

A huszadik századi prózának egyik jellemző — s a regény pszichológiai struktúraváltozásával együtt jelentkező — tendenciája az, hogy a lelki jelenség gyakran teljesen betölti az ábrázolás egész terét. Megszűnik az elbeszélő és az elbeszélőt relatív különvalósága: az író nem kívülről és retrospektíve, hanem belülről és egyidejűleg próbálja megragadni és ábrázolni a belső folyamatot.

Ebből következik, hogy az elbeszélés és az elbeszélő lelki történés ideje sokszor egybeesik; az ami történik, most történik és csak az történik. Az író az objektíváció és retrospekció talajáról ellendülve mintegy beleveti magát a lelki történés kellős közepébe s körülhullámozzák az egymást váltó lelkitalmak. Az ábrázolás ezen a szinten a teljes azonosulást jelenti az ábrázolt lelkitalommal.

E tendencia szélsőséges formában először Joycenál jelentkezik. Nála figyelhető meg a közvetlen lélekábrázolásban rejlő súlyos alternatíva felbukkanása is; míg egyfelől a lelkifolyamat pusztá rekonstrukciójára való törekvés — ha egyoldalúvá válik — a tulajdonképpeni művészi ábrázolás csődjéhez vezet — addig másfelől a közvetlen lélekábrázolás a személyiség s annak története feltárásában egészen újszerű megoldásokat tehet lehetővé.

A lelki folyamat teljes rekonstrukciójára irányuló törekvés nem jelent mást mint azt, hogy az író az idő egy viszonylag kis szakaszában lehetőleg maradéktalanul próbálja visszaadni a lelki tartalmak és történések összességét; így nő pl. két három kötetre egyetlen ember egyetlen napjának története. A történés végtelen belső monológga alakul át, melyben olykor csupán az egyes érzetkvalitások egymásrakövetkezése jelenik meg; „most kék van, most zöld, most nyállalás a jobb sarkomban” — s e folyamatot sztereotip képzetek és betörő emlékképek szakítják meg időről-időre.

E módszer következetes alkalmazása — melyre Joyce éppúgy mint a későbbi szürrealisták csak helyvel közzel, munkáik egy-egy részletében mertek vállalkozni — az ábrázolást a látótéren átvonuló s a közelség miatt teljesen kontúraltanná vált lelki tartalmak pusztá regisztrációjává változtatja. (E kontúraltanságot tudatosan is hangsúlyozzák sokszor pl. úgy, hogy az egyes mondatok és mondatrészek közé nem rakják ki az írásjeleket — mint ezt már Joyce is teszi az *Ulysszesz* egyes részeiben).

A lelki folyamat ilyen rekonstrukciója abszolutizálja a lelki jelenséget: azáltal, hogy az ábrázolás terét teljesen kitöltik a belső tartalmak — az ábrázolásból szükségszerűen kiszorulnak a lelki szituációt meghatározó objektív elemek éppúgy, mint a lelki folyamat által meghatározott cselekvések. S épp ezáltal válik a rekonstrukció csonkává és pszichológiailag helytelenné. A pszichológia elsőszámú közhelyei közé tartozik ugyanis az az igazság, hogy a lelkijelenség alapfunkciója a cselekvés motivációja, kontrollja és irányítása. Az ember társadalmi tevékenysége pedig olyan cselekvésrendszert alkot, melynek lényege csak hosszabb intervallu-

mokban tárható fel, az ember életének, munkájának összefüggő és tagolt ábrázolása révén. (Más kérdés, hogy az összefüggéseket közvetlenül bemutatjuk vagy pl emlékek segítségével értékeljük.) Ha azonban csupán egy rövid intervallumot ragadunk ki, s csak az azt betöltő lelki tartalmakat igyekszünk minden szelekció nélkül rekonstruálni, akkor legfeljebb lélektani kuriózumokra bukkanhatunk — groteszk asszociációkra, az emlékezet és fantázia röpke villanásaira —, de emberábrázolásra alkalmas anyag alig.

A pusztá rekonstrukció azonban más megfontolások alapján sem válhat hiteles lélekrajzzá. Ugyanis azzal, hogy — bármilyen részletekben menően is — rekonstruáljuk és egymás mellé rakjuk a lelki folyamat szavakban reprezentálódó — tehát belső monológ útján egyáltalán megragadható — mozzanatait — egyáltalán nem merítettük még ki e folyamat szubjektivitását. Minden lelki történésnek megvannak a maga verbálisan nem regisztrálható mozzanatai, olyan mozzanatok melyeket az én tudatosan nem fog fel vagy pedig nem verbális tartalmakként éli át azokat. Így legfeljebb a tudati folyamat reprodukciójáról lehet beszélni — de még arról sem, hisz maga a tudatosság sem azonosítható valamely szüntelenül folyó belső monológgal.

Épp ezért a tudati jelenség irodalmi ábrázolása eleve feltételez bizonyos közvetítettséget, amely lehetővé teszi a verbálisan nem reprezentálódó pszichikus mozzanatok valamilyen módon történő érzékeltetését és ez csak a körülírás, jellemzés eszközeivel történhet — vagyis az írói közvetítés eszközeivel s ez szükségszerűvé teszi, hogy az ábrázolás ne tapadjon meg teljesen az ábrázolt jelenség felületén, ne szívja rá magát, ne törekedjék maradéktalanul felszívódni és eltűnni abban.

A narrációról és a dramatizálásról, az írói konstrukció eszközeiről való lemondás, a lelki tartalom közvetlen reprodukciójára való törekvés az irodalomban sajátos, történelmileg kialakult szemléletének és alpmódszereinek feladásához vezet — vagyis az ábrázolás önmegsemmisítését jelenti. Ez olyan egyértelmű következtetés, melyhez már a harmincas években sokan eljutottak — s a jelen pszichológiai vizsgálatai csak megerősítik ezt. Am a rekonstrukció problémája ma, — az avantgarde tendenciáinak keveredése s olykor hagyományos ábrázolási elemekkel elegyes felbukkanása idején — bonyolultabban és sokoldalúbban vetődik fel, mint korábban s olyan aspektusokat is tartalmaz, melyekben az újszerűbb és mélyebb emberábrázolás lehetőségei is felvillannak.

Már Joyce-nál is, de még inkább a későbbi, főként a szürrealista alkotásokban a pszichikus folyamat különböző mozzanatainak, így a szabadasszociációnak regisztrációjára irányuló törekvés a pusztá rekonstrukción túlmenve, más, pozitív írói kezdeményezést is kifejez. A regisztrált pszichikus mozzanatokot a személyiségre jellemző tényezők kifejeződésének, közvetett megnyilatkozásának tekintve, ezeket a mélyen rejlő tényezőket kívánják segítségükkel feltárni, illetve jellemző megnyilvánulási módjaikat bemutatni. Ez, önmagában feltétlenül az irodalmi ábrázolás elmélyítésére és differenciálására irányuló törekvés.

A megvalósulásban azonban bizonyos torzításhoz vezetett a mélylélektani szemlélet egyoldalú hatása. Közismert, hogy elsősorban a tudattalan s a benne lejátszódó folyamatok megnyilvánulási módjának feltárása izgatta az avantgarde kép-

viselőit s a szabadasszociációkat pl. közvetlenül freudi hatásra próbálták írni eszközként a tudattalan lelki folyamatok megközelítésében alkalmazni. Ugyanez a helyzet az álmok és a félig tudatos helyzetek rekonstrukciójával kapcsolatban.

Igaz, míg a mélylélektan elsősorban azt kutatta, hogy mit fejeznek ki a szabadasszociációk és az álmok, addig az irodalmat főleg az izgatta, hogy ezek hogyan válnak az ember jellemző sajátosságaivá hogyan lehet rajtuk keresztül az ábrázolás tárgyát jelentő konkrét személyiséget mélyebben ábrázolni. Ám a mélybe való leásás gyakran, — éppen a mélylélektani szemlélet hatására — ugyanannak a mitizált ösztön-konceptciónak illusztratív dokumentálásához vezetett, melynek virtuális jellegét a pszichológiai kutatás ma már lényegében bebizonyította. A gyermekkori traumatizáló élmények rekonstrukciója gyakran éppúgy ennek az anakronisztikus ösztönsémának irodalmi eszközökkel való „meglelkesítésére” irányultak mint a szabadasszociációk alkalmazása. Persze az igazi nagy művekben a személyiség valóságos fejlődéstörténetének kutatására irányuló törekvés mindig is úrrá lett az előregyártott sémákon — ebből következik, hogy pl. Stefan Zweignek, Werfelnek vagy Thomas Mann-nak még erősen mélylélektani hatásokat tükröző művei is valóságos merényletek az orthodox freudi formulák ellen! — mégis, a modern irodalom egyik, nemcsak az avantgarde-ra jellemző tendenciájának kell tekinteni a személyiségnek az ösztönök irányából való megközelítését s azt, hogy a tudatfolyamat részelemeinek rekonstrukciójában is elsősorban a személyiség ösztönszerkezetének megnyilvánulásait próbálták megragadni.

Az írói — elsősorban a polgári írók körében megnyilvánuló — érdeklődésnek az ösztönszféra felé fordulása természetesen igen bonyolult történelmi-társadalmi tényezők következménye — s a pszichoanalízis nagy hatása is e következmények egyike. Anélkül, hogy ennek a marxista filozófiai csztétika által sokoldalúan vizsgált jelenségnek akárcsak vázlatos érintésére tett kísérletet tennénk, egyetlen pszichológiai problémát kívánunk hangsúlyozni; azt, hogy a személyiségnek az ösztönszféra felől történő megközelítése ugyan bizonyos oldalról elmélyítheti a pszichikumról alkotott képet, de ugyanakkor óhatatlanul azzal a veszéllyel jár, hogy elszűrkíti és egyoldalúvá teszi az emberi magatartás — mely mégis csak az irodalom elsődleges tárgya — ábrázolását. A mélylélektani szemléletnek is az az egyik főhibája, hogy a magatartás ösztönös determinációjának elsődlegességét hirdetvén, figyelmen kívül hagyja vagy végtelenül leegyszerűsíti az emberi magatartás társadalmi determinációját, az emberi természetet alapvetően aszociálisnak és amorálisnak tekinti, a kultúrát pedig egyoldalúan ösztönkorlátozásként értékeli. S ennek a szemléletnek irodalmi vetülete, — még ha olyan magasrendű művészi szinten is jelenik meg mint pl. Goldingnál *A legyek urá-ban* — az ember alapvető magatartásmódjainak legalábbis egyoldalú értelmezését jelenti.

Természetesen a mélylélektan hatása csak egyik mozzanatát jelenti annak a problematikának melyet a pszichikus mozzanatok rekonstrukciójának tendenciája magában rejt. A másik fontos kérdés a kifejezésmélet vonatkozásában merül fel. Közismert törekvése a modern irodalomnak, hogy meghatározott lelki helyzetek, sztereotíppá vált gondolati mechanizmusok, vissza-visszatérő emlékképek, álmok, olykor refrénszerűen ismétlődő asszociáció-sémák segítségével a személyiség bizo-

nyos állandó sajátosságait, meghatározott temperamentum és karaktervonásait is megragadni törekszik. Korábban ezt a célt elsősorban az ember külső megnyilvánulásainak jellemző sajátosságait megragadva próbálták elérni: egy-egy jellemző beszédfordulat, mozdulat, gesztus ábrázolásával. A modern irodalom elsősorban az ezek mögött rejlő pszichikus helyzet megragadásával kísérletezik: a jellemzőt nem annyira az ember külső megnyilvánulásaiban, hanem belső magatartásában a közvetlenül ábrázolt pszichikus tartalmakban és ezek sajátos mozgásában, a pszichikus mechanizmusban próbálja megtalálni. Képletesen; mintegy leemelve a koponya sisakját az ember agytekervényeiben végbemenő történést rekonstruálva próbál mélyebb és igazabb képet adni arról, amit a külső megnyilvánulások gyakran nem feltárnak, hanem álcáznak vagy elrejtenek.

Persze, ilyen törekvésekkel a hagyományos ábrázolás keretei között is bőven találkozunk — csak hogy azokra a pszichikus folyamat szemléletének imént érintett sajátosságai érvényesülnek s mint belső folyamat sohasem tárul fel olyan forró közvetlenséggel mint a modern művekben. Viszont éppen itt merül fel a kifejezéselméleti probléma; vajon mit tekinthetünk az adott emberre igazán jellemzőnek, mi fejezi ki leginkább a személyiség lényegi vonásait? A hagyományos ábrázolás maga szemléleti sajátosságaival, perspektivikus látásával, a megnyilvánulások nagyobb rendszereinek egybefogásával, a belső folyamatoknak a cselekvés aspektusából történő szemlélésével kialakította a szignifikancia egy meghatározott felfogását, azt, hogy mit tekinthetünk az egyénre valóban jellemzőnek. (Nem akarunk itt a tipikus értelmezésének bonyolult problémájába belebonyolódni s a jellemzőn csak egy meghatározott személyiség magatartásának jellemző sajátosságait értjük.) A modern ábrázolás, éppen a pszichikum mikrojelenségeinek rekonstrukciója révén bizonyos szempontból revízió alá veszi a jellemző kritériumait, s ugyanakkor egészen új szférában keresi ezeket a kritériumokat. Azt, hogy az egyénre jellemző, s hogy mikor jellemző az, hogyan köhint, hogyan köszön, vagy hogyan készül egy bizonyos eseményre — a hagyományos ábrázolás feltárta és részletesen elemelte. Azt viszont, hogy milyen asszociációk mikor és milyen körülmények között jellemzőek az egyénre, hogy a pszichikai mikrotörténekek milyen vonatkozásai mennyiben fejezik ki a személyiség állandóit — ez olyan probléma, mely a modern irodalom ábrázolási tendenciáiból következik s megoldásuk a művészetpszichológiai kutatás elé egészen új feladatokat tűz.

A LELKI ALAPHELYZET ÉS A CSELEKVÉSEK EGYÉRTELMESSÉGE

A pszichikus folyamat rekonstrukciójának szélsőséges formában először Joyce-nál megmutatózó s az expresszionizmus és a szürrealizmuson átívelő tendenciája míg egyrészt rendkívül bonyolulttá és sokoldalúvá tette a lélekábrázolást, másrészt a lényeges és lényegtelen, a mélyenrejlő és a felület, bizonyos összemorzsolódását eredményezte. E tendencia mellett s később erre való visszahatásként a modern irodalomban egyre határozottabb és ma nálunk talán a leghatásosabb tendenciaként jelentkezik a lelki és magatartásbeli alaphelyzetekre redukált ábrázolás. E különböző szemléleti alapokon kibontakozó tendenciának módszertanilag legpregnansabb képviselője Hemingway.

A hemingway-i ábrázolásmód sokszor emlegetett antiintellektualizmusa amelyet követőinél, sőt azoknál is felemlítenek, akiknek szemlélete merőben különbözik a Hemingway-étől s módszereik is csak bizonyos mértékig származtathatók le a hemingway-i alkotásmódból — végeredményben bizonyos szempontból visszatérési törekvés a hagyományos emberábrázolás látásmódjához, ahhoz a globális és perspektivikus látáshoz mely a klasszikusok tömör és lényegétlato emberábrázolását eredményezte. Míg azonban a klasszikusoknál e tömörség és összefoglaló jelleg a bonyolult valóság rendkívül sokoldalú visszatükrözését eredményezi, addig Hemingway-nál néhány lelki és magatartásbeli alaphelyzet konstruálásában merül ki. Persze a klasszikusoknál is kialakulnak lelki alaphelyzetek — Julien Sorel vagy Bovaryné azonkívül, hogy társadalmi típusok, meghatározott pszichikus beállítottságok megtestesítői is — azonban ezek elsősorban az ember társadalmi lényegének vetületei — a hemingway-i alaphelyzetek viszont lényegében a társadalmon kívülálló ember reagálásmódjait próbálják örökérvényű lélektani képletekben rögzíteni.

Megintcsak nem e pusztán néhány pszichológiai probléma körvonalazására hivatott áttekintés feladata annak vizsgálata, hogy mennyiben fejezi ki a hemingway-i lelki alaphelyzetek és magatartásformák társadalmonkívülisége azt a társadalmi létet, mely e formákat determinálja, mennyiben tekinthetők azok az elidegenedettség, a társadalommal szembefordulás dokumentumainak, s mennyiben fejezik ki az írónak az adott társadalommal szembeni kritikáját. Itt csupán az őket létrehozó ábrázolásmód néhány pszichológiai sajátosságára szeretnénk rámutatni, melyek ugyanakkor sajátos konvergenciát mutatnak a lélektanban is kimutatható bizonyos törekvésekkel. Így pl. nem véletlen, hogy a hemingway-i ábrázolásmód a behaviorizmus kibontakozását követi; a behaviorizmus néhány alapvető viselkedés-sémára próbálja lebontani az emberi magatartást s a cselekvések motivációját az ingerek és reakciók egyszerű kapcsolatára redukálja. (A purista behavioristák a pavlovi koncepciókat is túl bonyolultnak tekintik.) A behaviorizmus szimplifikáló emberszemlélete kétségtelenül bátorítónan hatott minden olyan irodalmi törekvésre is, mely az agyonbonyolított, mikromozzanatokat rekonstruáló, a lélek alvilágában kutató irodalmisággal szemben egy addig elképzelhetetlenül leegyszerűsített, szűkszavú, alaphelyzetekben gondolkodó, inkább az érzékeltetésre mint a részletes ábrázolásra építő alkotásmódszer kidolgozására irányult.

Az agyonbonyolítás elsősorban a lelki jelenségek szférájában lejátszódó folyamatok elemzésében nyilvánult meg — Hemingway tehát úgyszólván lekapcsolja ezt a szférát, radikálisan kiiktatja az ábrázolás köréből (ebből adódik az a persze túlzó jellemzés, mely szerint Hemingway decerebrált embereket mozgat bárjaiban, arénáin és halásztanyáin) — vagy legfeljebb igen szűkszavú utalásokra korlátozódik a lelki folyamat ábrázolása. Radikális tömörséggel leírt, többnyire rendkívül egyszerű s az életfenntartást vagy a szenvedélyeket kielégítő cselekvések, rövid kérdések s még rövidebb válaszok. A hemingway-i mű pszichológiai alapstruktúrája igen jól leírható a behaviorizmus fogalomkészletével.

Persze ezt az alapstruktúrát nem a behaviorizmus tanulmányozása hozta létre — sokkal kevésbé mint más műveket a freudi vagy a jungi pszichológia közvetlen hatásai — hanem a szinte kétségbeesett törekvés az egyértelműségre. Megpróbáltuk legalább érintésszerűen jellemezni azokat az ábrázolási sajátosságokat melyek a modern prózában az ábrázolás többértelműségében fejeződnek ki. E történelmileg determinált tendenciával szemben Hemingway az egyértelműség helyreállítására tö-

rekedett — s ugyancsak mélyen társadalmilag determinált az is, hogy e merőben ellentétes írói tendencia végeredményben azonos eredményhez vezetett: az ember elidegenedettségét egy merőben más módon megközelíthető, másként ábrázoló, de az elidegenedettség állapotát ugyancsak totalizáló szemlélethez.

Vagy mégsem egészen ugyanahhoz. Mert Hemingway ugyan a társadalmi ember egyértelmű cselekvéseit kutatva a pincéreknek adott utasításoknál s a vadkacsa és pisztrángvadászatra való felkészülés cselekvéseinél lyukad ki — ezek azok a cselekvések amelyek közben emberei igazi valójukra lelhetnek, amelyek közben átélhetik a barátság, bizalom, megértés olyan érzelmeit melyek más, produktívabb kiélési lehetőségeitől a társadalmi lét megfosztotta őket. De ugyanezek az emberek a természettel való harcban — s a természet jelenik meg a bika, az oroszlán és a „nagy hal” képében egyaránt — heroikus madasságokba emelkedhetnek s kiteljesítve mutatják be az emberi magatartás e vonatkozásban pozitív oldalait — az erőt, az elszántságot, a kitartást. És ez nem véletlen: azok a lélektani alaphelyzetek amelyeket Hemingway konstruált, egyértelmű és egyértelműen pozitív emberi magatartásban fejeződhetnek ki olyan reális vonatkozási rendszerekben melyekre objektíve is az egyértelműség jellemző; ilyen egyértelmű vonatkozási rendszer pedig — legalábbis a Hemingway által átfogott s megjelenített világban — csak az ivócimborák s a természettel küzdő vadászok és halászok relációiban alakulhat ki. Minden más reláció az emberi lényeg elsorvadását, elsvárosodását, végső soron az ember groteszk bukását zárja magában. (Gondoljunk csak Francis Macomber rövid boldogságára: lényének röpke s igazi kiteljesedése az a néhány pillanat mikor végre szembe mert nézni a közeledő vaddal s bukását nem a vad, hanem a feleségéhez fűződő velejég hazug kapcsolata okozza).

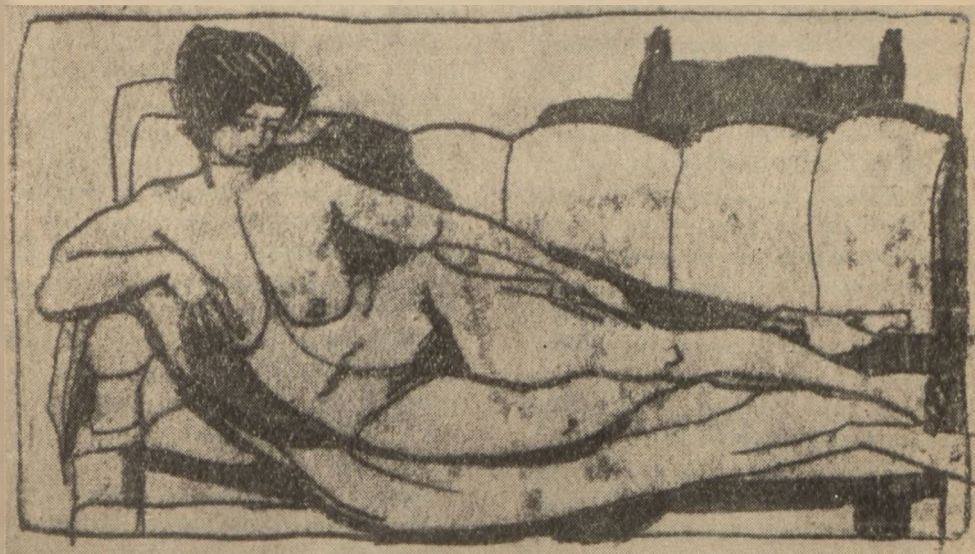
Hemingway mellett és után a lelki alapszituációk ábrázolása többféle társ-törekvéssel egyesülten jelentkezik a világirodalomban s nálunk is. Összefonódott részben a mikroszociológiai elemzéssel s ebben a vonatkozásban egyes művekben bizonyos társadalmi típusok tömör jellemzéséig jutott el. (Ebben a vonatkozásban a Rozsdatemetőt hoznánk fel példaként mely ugyan stílusjegyekben erősen különbözik a Hemingway tradíciótól, de alapvető ábrázolási tendenciájában rokonítható azzal, ugyanakkor az ellentmondások ábrázolásában túlhaladja.) Más művek a klasszikus tradíciókra erősebben támaszkodva s a hemmingway-inál haladóbb filozófiai alapokon az egyén és társadalom viszonyának dialektikáját képesek eddig ismeretlen tömörséggel visszatükrözni. (Gondoljunk pl. Szolzsenyicin kisregényére, mely ugyancsak egy pszichológiai alaphelyzet végtelenül tömör s egyértelmű ábrázolása.) Ismét más írói törekvések a társadalom ellentmondásos fejlődésének folyamatát olyan pszichológiai alaphelyzetekben próbálják összegezni, melyekben az emberi magatartás hatványozott intenzitással robbantja ki magából a köznapi szituációkban szükségszerűen halványabban mutatkozó érzelmi és gondolati tartalmait. (Ilyen feszített lélektani alaphelyzetet exponál különös pszichológia hitelességgel az újabban megjelent művek közül Somogyi Tóth Sándor *Próféta* voltál szíven c. kisregényében). Ismét mások a deheroizált pozitív hős lélektani alaphelyzetét körvonalazzák feszítetten ellentmondásos szituációkban. (Pl. Galambos Lajos a *Gonosz kátyúban*, vagy a *Készerű Lapuban*).

Azért hoztam fel több hazai példát, mert véleményem szerint a lélektani alaphelyzetek irodalmi keresése napjaink hazai — s talán mondhatnánk szocialista — irodalmának egyik alaptendenciája. Ez természetes következménye részben a társa-

dalom fejlődésének, mely az ellentmondások feloldása és az egyértelműség keresése felé irányítja az alkotók szemléleti-módszertani orientációját. Ezek az alaphelyzetek gyakran az ellentmondásosságot fejezik ki sűrített formában — de minden esetben határozott törekvést sugároznak az egyértelmű einberség vallására és vállalására — melyet Hemingway csak Az öreg halász és a tenger viszonyában tudott egyértelműen kifejezni.

Ismét hangsúlyozzuk; nem részletes elemzésre, csupán néhány lényeges és más oldalról már kimerítően elemzett ábrázolási tendencia pszichológiai jellemzésére törekedtünk. Meg kell állapítani, hogy ezzel korántsem akartuk a század irodalmának legnagyobb kérdéseit érinteni s még kevésbé törekedtünk valamiféle kimunkált válaszadásra abban a vonatkozásban, hogy a jelzett tendenciák hogyan s mi módon vehetnének részt a jövő irodalmának kialakításában. Végezetül csak egyre szeretnénk felhívni a figyelmet; a század eddigi legnagyobb irodalmi alkotásai — itt elsősorban Martin Du Gard, Gorkij, Solohov, Thomas Mann műveire gondolunk. — ezektől a tendenciáktól függetlenül s azokat legfeljebb részmozzanatonként magukba olvasztva jöttek létre. A jövő irodalma is csupán szelektíve válogat majd a tendenciák bizonyos mozzanatai között s azokat csak mint „megszűntlen megmaradót” tartalmazza majd. Abban azonban bízunk, hogy a jelen útkeresését elősegítheti e próbálkozászerű pszichológiai összegezés tárgyának további, elmélyültebb tanulmányozása.

MURÁNYI MIHÁLY

SOMOSKŐI ÖDÖN: Akt

Multunk figyelői

Reflexiók Dr. Belitzky János helytörténeti cikksorozatához

Az MSZMP Központi Bizottságának „Ideológiai Irányelvei” szocialista fejlődésünk egyik fő feltételeként jelöli meg az ideológiai munka javítását, színvonalának és hatékonyságának emelését, általában a tudatformálás meggyorsítását. Hatására az elmúlt két év alatt társadalmi életünk minden területén az ideológiai munkában jelentős élénkülés vette kezdetét, s már eddig is sok fontos kérdésben született helyes álláspont. A megélenkült ideológiai tevékenység további problémák fellelészére és megvitatására ösztönzi a szakemberek és érdeklődők népes táborát.

A tudatformáló munka megyénkben is rendszeresebbé vált, tartalmában és módszerében kiszélesedett, gazdagodott. Jól reprezentálja a fejlődést az önálló megyei kiadványok szaporodása. (Múzeumi füzetek, Nógrád c. könyv, stb.)

A kiadott művek száma és tartalmi változatosságuk jelzi egyrészt a tudományos alkotó munka megyei társadalmi, művelődési és tudományos feltételeinek létrejöttét, másrészt a megye régi és közelmúltjának megismerésére irányuló széleskörű igényt. A kialakult feltételeknek és e megerősödött igényeknek az egybeesése a következő évek egyik legfontosabb helyi tudományos feladatául tűzi ki megyénk történetének marxista—leninista feldolgozását, a megyetörténet megírását.

A történelmi múlt megismerése az általános műveltség egy bizonyos fokán az ember természetes igénye. Ezt a természetes igényt Nógrádban még külön erősítik a titkokat sejtető várromok, a

Tanácsköztársaság honvédó harcainól, ma is elhangzó történetek, a fasizmus elleni fegyveres partizánharc emléke. A múlt értékei iránti érdeklődés hazafias nevelésünk egyik eredménye.

Valószínű, hogy e fenti tényezőket vette figyelembe a Nógrád szerkesztősége, amikor publikálta a megyei történelem kiváló ismerőjének Dr. Belitzky Jánosnak „Történetek, históriák a régi Nógrádból” című cikksorozatát.

Pozitív törekvésnek kell tekintenünk a lapnak azt a szándékát, mely új formákat keresve a helytörténeti ismeretterjesztést nevelési célokkal köti össze. Ebben az összekapcsolásban meghatározó szerepet kell kapnia a nevelési célnak.

Szükségesnek tartjuk megyénk múltjának, küzdelmes történetének megismertetését a lap olvasóival, mert a megismerés kialakítja, illetve erősíti szűkebb pártjánkhoz való érzelmi viszonyunkat, erőfeszítéseink és eredményeink tényleges megbecsülését.

A Dr. Belitzky János által választott műfaj nem ismeretlen a magyar publicisztikában és tudományos szakirodalomban. Takáts Sándor, kiváló történettudósunk — akinek újból kiadott kötetei szinte napok alatt elfogytak — döntően nevelési céllal írta meg tudományos cikkeit, szembeszegülve a polgári történetírás szemléletével és gyakorlatával. Programként hirdette a század első évtizedeiben, hogy a tudománynak kötelessége feltárni „a köznap élet jelenségeit”, a tárgyalt kor dolgozó emberének társadalmi, művelődési viszonyait, életkörülményeit, si-

kereit, kudarcait. Műveinek középpontjában az adott történelmi, társadalmi viszonyok között cselekvő, dolgozó vagy éppen harcoló ember áll. Számára nem az esemény, hanem az ember a kutatás tárgya. Tanulmányai gazdagon és sokszínűen egészítik ki a tárgyalt korról szerzett általános ismereteinket. Életműve, az általa teremtett sajátos tudományos-publicisztikai műfaj méltó a folytatásra.

Szándékában ehhez a hagyományhoz kapcsolódik Dr. Belitzky János cikksorozata is. Olyan apró, érdekesség-számba menő epizódokat közöl megyénk múltjából, amelyek sokszor még szakemberek előtt is ismeretlenek, tehát nagy érdeklődésre tarthatnak számot. Az egyik probléma éppen ezzel kapcsolatban merül fel: Mivel a megye történelmének marxista szemléletű feldolgozása még nem történt meg, vitatható, hogy az ezrével átfogó, egymástól szinte független események, életrajzok, érdekességek közlése helyes volt-e, elérte-e célját? Úgy gondoljuk, szerencsésebb lett volna, ha a szerző egy korszakot választ ki, s azt mutatja be oly módon, hogy az egymás mellé illesztett adalékok a kor és a kor emberének sokoldalú megismerését eredményezzék.

Természetesen van létjogosultsága az egész történelmi folyamat vázlatos áttekintésének is, de ebben az esetben — a publikáció céljából következően — rendkívül nagy szerepe van a szelektálásnak. Olyan epizódokat kellett volna kiválogatni, amelyek jellemzően fejezik ki az egyes korszakokat, amelyekben tömören és erős plaszticitással sűrűsödnek a leglényegesebb vonások.

A nevelési cél elfogadása egyben a rendalkezésre álló tényanyag, dokumentáció célszerű szelektálását is jelenti. A kiválogatás tudatossága, a ne-

velési célok által determinált koncepciója nem érvényesült következetesen a sorozatban, tapasztalható a szelektálás ötletszerűsége is.

A másik — úgy véljük jogosan támasztható — követelmény az ilyen jellegű közlésekkel szemben, hogy ne csak a kor lényeges vonásait, konfliktusait érzékeltessék és jelezzék, hanem gazdagítsák az adott kor emberéről szerzett ismereteinket. Mindenkit érdekel, hogy a tömegek történelemformáló szerepe milyen körülmények között, milyen módon, milyen eszközökkel valósul meg, hogyan éltek akkor az emberek, mi foglalkoztatta őket s hogyan tudták pusztá létüket, fennmaradásukat biztosítani?

Ebből a szempontból a sorozat egyik legsikerültebb darabja a „Viszontagságok a XVII. században” című, amely kitűnően érzékelteti a szétdúlt ország társadalmi, gazdasági viszonyait, a dolgozók szolidaritását, a feudális anarchia önkényeskedéseit és ennek következményeit.

Művelődéstörténeli és irodalomtörténeli jelentőségűnek tartjuk „A toldi Toldi monda” című közlést. Szükséges lenne ennek lehető teljes felgyűjtése, kritikai elemzése; értékelése és a feldolgozott anyag közlése is.

Helyesnek és szükségesnek tartjuk a megyénk életében jelentős szerepet játszott személyiségek életrajzának, tevékenységének feldolgozását is. Az elődök elismerésében még mindig kissé elszegényítjük magunkat. Madách és Mikszáth öröksége kezd megyénkben ismertté válni, az évfordulókon rendezett ünnepek, az ismeretterjesztő előadások és a róluk szóló publikációk közkinccsé teszik életművüket. A Madách és Mikszáth örökség ápolása azonban koránt sem fejezi ki kulturális, művelődéstörténeli multunk egészéhez

való viszonyukat. Rajtuk kívül is vannak olyan nevezetes személyiségeink, akik a művészetben, tudományban, politikában, honvédő harcokban — országos mércével mérve is — jelentőset alkottak. Életművük feldolgozása, majd megismertetése a helytörténeti kutató munka fontos feladata.

Dr. Belitzky János cikksorozata erre a feladatra is ráirányítja a figyelmet (Katona István, Pulszky Ferenc, Madách Sándor munkásságáról írt cikkek).

A nevelési céllal írt tudományos publikációk sajátos közlési, feldolgozási módot mondhatnánk sajátos műfajt ítélnék. Három alapvető követelményt kell megvalósítani: a hitelességet, a tények elemzése alapján levont helyes következtetéseket, és fordultatos, a szépirodalmi megközelítő stílust.

Dr. Belitzky János a tudós alaposágával sorakoztatja fel, szinte halmozza a tényeket, adatokat, így a hitelesség követelményének messzemenően eleget tett. Úgy véljük azonban, hogy a felsorakoztatott eseményhalmaz gátolja az összefüggések feltárásában, az általánosítások, helyes következtetések levonásában.

Figyelembe kell venni, hogy ezek a cikkek nem szakfolyóiratokban, szakemberek számára jelennek meg, — akik felkészültségüknél fogva képesek a tények elemzésére, — hanem napilapban, újságolvasók tanítása és nevelése céljából. Ezért nem lehet mellőzni a clemzését, értékelését, a ma emberéhez szóló tartalmak hangsúlyozását.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a lap terjedelme eleve bizonyos mennyiségi határok közé szorítja a mondanivalót, s ezzel nagy feladat elé állítja a szerzőt. Nem biztosíthatnak helyet az oldottabb feldolgozásra, egy-egy jelenség sokoldalú, árnyaltabb kifejtésére. Gondolkozni kellene azon, hogy a jövőben

— amennyiben folytatják ezt a kezdeményezést — nem lenne-e helyesebb nagyobb teret biztosítani egy-egy téma számára.

Érezhető a szerzőnek az a törekvése, hogy mondanivalóját közérthetően fogalmazza meg. A közérthetőség azonban esetenként — részben az adatok zsúfolása, részben a kényszerű tömörítés miatt — szintelenséggel cserélődik fel. A nyelvi megformálásnak, a hangulatteremtésnek a lehetőségeit aránylag kevés helyen használja ki. Pedig ilyen irányú képességeit is jól bizonyítja a már említett „Viszontagságok a XVII. században” című írás. A szenvedélyesség, a korabeli stílus megidézése, a stílusban is kifejeződő állásfoglalás feltétlen követelménye ennek a műfajnak.

Megyéinkben az elmúlt években nagyot lépett előre a helytörténeti kutató munka: s ebben jelentős szerepe van a salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeumnak, személyszerint Dr. Belitzky Jánosnak és munkatársainak. A helytörténeti kutató munka további fejlődése szempontjából is jelentősnek tartjuk a cikksorozatot: ráirányítja a figyelmet arra, hogy az igazság feltárásában szerepe van minden eseménynek, minden adalék gazdagítja ismereteinket. A feldolgozás módja figyelmet a tények tiszteltbentartására, megbecsülésére. Az aprólékos gyűjtő és feltáró munka az alapja a megyei monográfia megírásának. Ennek gazdagítására, vagy kiegészítésére jól fel lehet használni a jellemző hétköznapi események leírását. Ezek az adalékok azonban nem helyettesíthetik a megye történetét. Bízunk abban, hogy az adalékok aprólékos feltárása, mennyiségi felhalmozása mielőbb a megye története megírását eredményezi.

CSÍK PÁL

SIMON IMRE: Udvaron

A múzeumi füzetekről

Három éve, 1963-ban jelent meg a Nógrád megyei Múzeumi Szervezet kiadványsorozatának első füzeté, amelyet azóta tizenhárom újabb tanulmány követett.*

A sorozat második száma fogalmazza meg azokat az olvasói és szerkesztői igényeket, amelyek a múzeumi füzetek sorozat megindítását szükségessé tették, illetve három éves útját meghatározták. „A Nógrád megyei Múzeumi Füzetek tudományos igénnyel és ismeretterjesztő céllal jelennek meg. A megye történeti, néprajzi, munkásmozgalmi, képző- és iparművészeti, műemléki és természettudományos kérdéseivel foglalkoznak.”

A sorozat eddig megjelent füzetéi bizonyítják a kezdeményezés életképességét, a nógrádi múzeumok mellett tevékenykedő kutatógárda számbeli növekedését, fejlődését.

A Múzeumi Füzetek szerves részévé váltak Nógrád megye kulturális életének. További tanulmányok megjelenetésének, a sorozat folytatásának szükségessége nem képezheti vita tárgyát. A helyes úton való továbbhaladáshoz azonban az eddigi eredmények, problémák számbavételével, finomítani kell a már gyermekkorból kinőtt tanulmánysorozat szerkesztési elveit, a füzetek témaválasztását. Csak alapos tisztázás, erőfelmérés után lehetséges a megye egyetlen múzeumi fórumának hatását továbbnövelni, olvasóinak számát gyarapítani, s ami tartalmi szempontból a legfontosabb: az egyes tanul-

mányok közötti színvonalbeli különbséget a követelmények emelésével megszüntetni.

A füzet sorozatban megjelent tanulmányok a megye hagyományainak, történetének egy-egy jelentős epizódját, rövidebb vagy hosszabb periódusát, irodalmi alakját, egy adott kor dokumentumait ismertetik, elemzik. Történelmi jellegű tanulmányt hét füzet tartalmaz, irodalmi, illetve dokumentum ismertetőt két-két füzet, néprajzi vonatkozású egy. Egy füzet a Megyei Múzeumi Szervezetet mutatja be. A formai jegyeket tovább vizsgálva a történelmi tanulmányok általában az újkori politikai viszonyokkal foglalkoznak. A XIX. század történelmét, illetve a XX. század munkásmozgalmi eredményeit két kiadvány, a szocialista átalakulás megyei történetét három tanulmány mutatja be. A munkásmozgalmi jellegű kiadványok száma örvedetesen magas: — hat tanulmány választotta témájául Nógrád megye forradalmi hagyományait. Az irodalmi tanulmányok a Madách-centenáriumhoz kapcsolódnak. Ugyancsak Madách Imre életét mutatja be az egyik dokumentumgyűjtemény is, míg a másik Nógrád megye térképeit tartalmazza.

A feldolgozás jellege megmutatja, hogy a szerzők legtöbb esetben önálló kutatások alapján dolgozzák fel az adott témát. Ha a feldolgozás színvonalát vizsgáljuk a kép örvedetes, mert az esetek nagy részében megfelelő tudományos igénnyel léptek fel önmagukkal és hasonló igényeket támasztottak az

A salgótarjáni új gimnáziumban
Koppány György felvétele

CZINKE FERENC: Zománckép

ID. SZABÓ ISTVÁN: Anyáálet

KELEMEN ISTVÁN: Hazafelé

olvasókkal szemben is. A történelmi kiadványok közül Belitzky János tanulmányai — egyébként ő a legtermékenyebb szerző — az adatfeldolgozások, elemzések terén kiemelkedtek. (Különösen érvényes ez a megállapítás a Nógrád megye közgyűlésének és sajtójának állásfoglalása munkásügyekben 1867—1890 c. kiadványa). Hasonlóan jelentősek a téma politikai és gazdasági szempontú jelentősége miatt Molnár Pál tanulmányai. A két dokumentumkötet (Gazdag László és Krizsán László munkája) kimagaslik a sorozatból. Miklós Róbert Madách tanulmánya szempontjaival újszerűen mutatja be a költő csesztvei életét és emberi, művészi magatartásának, tragikus sorsának motívumait.

Flórián Mária tartalmi vonatkozásban jelentős tanulmányából (Rimóc népviselete) nemcsak egy közösség viseletét ismerjük meg, hanem a tanulmány megismerteti az olvasóval a nógrádi viselet kialakulásának történelmi körülményeit is.

A felsorolás nem rangsorolás, azonban e tanulmányok mindegyike a sorozat reprezentása lehet.

Sajnálatos tény, hogy a balassagyarmati kórház történetét feldolgozó füzetnek sem a témája, sem a feldolgozásmódja nem alkot szerves egységet a sorozat többi tagjával.

Vizsgálódásunk során a füzeteket nem tudjuk megmenteni a történelmi feldolgozások túltengésének „vadjától”. Bár ez a vád nem okoz különösebb problémát, mert hiszen Nógrád megye történelmében sok a feltáratlan mozzanat, és a feltártak és ismertek is újabb korszerű, marxista szemléletű feldolgozást igényelnek. (Különösen érvényes ez a középkori történelemre.) Az viszont mar problémára, hogy e történelmi tanulmányokban igen sok az epikus, adomázó elem; az események, jelenségek ismer-

tetése mellett elsikkadt az elemző, értékelő oldal. Ezt az egyoldalúságot jól szemlélteti az a tény, hogy csupán az u. n. politikai történet az, ami a tanulmánykészítőket megragadta, a társadalmi-oksági összefüggések viszonylatában az alapvető és meghatározó jellegű gazdasági viszonyok alapos, mély elemzése sok esetben teljesen elmaradt és szinte minden esetben másodlagos szerepet kapott. Pedig e kérdések elemzése nélkül a politikai viszonyokra csak általános, esetleg hipotétikus következtetéseket vonhatunk le, míg az adott kérdés specifikus megválaszolása minden esetben elmarad. E hiba azonban egyáltalán nem kisebbíti az írók, szerkesztők érdemeit, hiszen a megye tudományos kutató munkájának megindítója, fóruma e sorozat. Annak a szempontnak a kiemelése egyáltalán nem másodlagos, hogy a tanulmányok szerzői minden esetben jelentős forrásokat tanulmányoztak át, adataik egy meghatározott történelmi körülményből származtak és az így feltártakat már csak újabbakkal kell kiegészíteni és a hiányos adatok következtében előállt történelmi képen módosítani.

II.

Bár a tanulmányok egyedi elemzésére nincs módunk, a sorozatból mégis ki kell emelnünk két olyan történelmi tárgyú füzetet, amelyek témájuk aktualitásánál, feldolgozásmódjuknál fogva ezt szükségessé teszik.

Az első a fentebb már említett Belitzky tanulmány, a másik pedig Molnár Pál nemzeti bizottságokkal foglalkozó tanulmánya.

Belitzky János dolgozata a kiegyezés utáni időszak munkáséletéhez szolgáltat jelentős adatokat és a spontán mozgalom jellemvonásait igen érdekesen, izgalmasan jellemzi. Adatainak jó részét új és e szempontból eddig ismeret-

len forrásokból meríti. Tanulmányában kitér az ellenpólus, a burzsoázia kialakulásának, fejlődésének, a köznevelés, kapitalizálódási mozzanatainak vizsgálatára is. Ehhez az általa bemutatott társadalmi helyzethez kívánok kapcsolódni. A tanulmány első szakaszában, a jelenlegi nógrádi iparmedence kialakulásával kapcsolatban fejti ki ama véleményét, hogy a salgótarjáni tőkés vállalkozások — különösen a Kőszénbánya R. T. — adták alapját egy magyar nemzeti burzsoázia kialakulásának, az osztrák tőkével szemben (14. old.). Ehhez kapcsolódik még az a véleménye miszerint Forgách Antal gróf és Forgách József főispán képviselték „... a megyei közgyűléseken nemcsak a spekuláció és a kizsákmányolás új formáit, hanem ... a haladó szellemű polgári magot is.” (5. old.).

Először vizsgáljuk meg az első problémát, vagyis az osztrák tőkével szemben kialakult magyar burzsoázia szerepét. Úgy vélem — és ebben a magyar marxista történetírás is megerősít, — hogy ez időszakban, vagyis a XIX. század második felében a burzsoázia egyre inkább elveszíti nemzeti jellegét és mint profitszerző kapitalista jelentkezik annak ellenére, hogy demagóg módon nemzeti érzésekre hivatkozik, távol áll tőle, hogy azt komolyan gondolja. Így inkább a szabadverseny szele az, ami megcsaphatta a megyei kapitalizáló nagy- és középbirtokosokat. Az erősebb osztrák tőkével vívott konkurencia harc következtében menekültek a szívesen hangoztatott nemzeti érzés mögé. Ez a „nemzeti burzsoázia” 48 után, de különösen a hatvanas években a társadalmi haladásért vívott pozitív tulajdonságait elveszítette és a profiton kívül vajmi kevés érdekelte. Ezt bizonyítják, a tanulmány további fejezetei, amelyekből a munkásság életkörülményeinek, harcainak bemutatását ismerjük meg, de konkrét választ kapunk a „haladó

Forgáchokkal” kapcsolatban is: a tanulmány 15. oldalán nemcsak a politikai és társadalmi haladástól való irtózást, hanem egyenesen retrográd reakciós jellegüket mutatja be a szerző. Forgách József főispán „... mindent megtett, hogy a régi nemesi kiváltságok még menthetőnek vélt romjait megőrizze és ne, vagy csak alig vegyen tudomást a haladásról”. Úgy érzem, hogy az idézett megállapítása — a Forgáchok 48-as magatartását ismerve — helyes és mindenképp a körülöttük csoportosult kapitalizáló elemekre is jellemző.

Molnár Pál tanulmánya a 45 utáni időszak jelentős demokratikus szerveivel: a nemzeti és üzemi bizottságok kialakulásával és tevékenységével foglalkozik. Az üzemi bizottságokkal kapcsolatos fejezet — bár megyei vonatkozású rugóit elnagyolta — elvileg és tartalmilag összefogottabb, így inkább a nemzeti bizottságokról szóló fejezetekről tennék néhány apró megjegyzést.

A nemzeti bizottságok megalakulásától kezdve fontos feladatuknak tartották a fasiszta elemek eltávolítását a politikai életből. E szempont Balázs Béla tanulmánya — Népmozgalom és a nemzeti bizottságok — kiemelkedőnek tartja, sőt arról is beszámol, hogy Salgótarjában is e szellemben cselekedtek. A múzeumi kiadványban e szempont halványabban jelentkezik, sőt a salgótarjáni nemzeti bizottság ilyen irányú állásfoglalásától is eltekint. (Balázs B. 79; 81 old.) A két szerző álláspontja eltérést mutat a nemzeti bizottságok közigazgatási funkcióinak periodizációjában is. Molnár Pál szerint 1945 júniusáig gyakorolták tevékenységüket, míg Balázs Béla szerint a salgótarjáni N. B. 1945 áprilisában hozta az a határozatot, hogy ezután nem foglalkozik közigazgatási, hanem csak politikai ügyekkel. (Balázs B. 56. old.). Az elsorvasztás kérdésében azt az álláspontot tartom el-

tozadhatóbbnak, mely szerint a nemzeti bizottságok tevékenységének megszűnésében a tisztázatlan hatáskör, valamint az a tény játszott döntő szerepet, hogy 1945 nyarára felvetődött a „hogyan tovább” kérdése és a demokratikus koalíció meglazult. (Balázs B. és Laczkó M. véleménye.) E szempontok figyelembevételével kell a szerző által bemutatott elorsvasztási politika gazdasági és társadalmi okaira rámutatni.

III.

Végezetül — bár a múzeumi kiadványokkal kapcsolatos tervet nem ismerem — a füzetsorozattal kapcsolatban rögzíték néhány javaslatot annak reményében, hogy segítséget adnak a további szerkesztéshez. Elsősorban az írásban megfogalmazott program megvalósítására kellene nagyobb gondot fordítani a sorozat szerkesztőinek, vagy még inkább e programot kellene pon-

tosabbá, szabatosabbá, konkrétábbá tenni. Egy sorozaton belül az ismeretterjesztő és tudományos jelleg nem valószínűsíthető meg, a további fejlődéshez a két szempontot — nem mereven — de külön kell választani. A füzeteknek a megyei monográfia előkészítőinek kell lenniük, így elsősorban a gazdasági, társadalmi „csomópontok” (1526, 1848, 1919, 1945) feldolgozására kell törekedni. A kutatói gárda szélesítésére, jó módszernek kínálkozna ha a helyismereti kiadványok íróit is bevonnák valamelyik sorozat alkotóinak sorába.

E problémák megoldásának nagyon fontos — a füzetek sorsának, fejlődésének lényeges összetevője az, hogy a kiadványokat nagyon gondosan, tudatosan kell szerkeszteni, mert az elért eredmények megtartása, továbbfejlesztése csak így lehetséges.

HORVÁTH ISTVÁN

* NÓGRÁD MEGYEI MÚZEUMI FÜZETEK

Szerkesztő bizottság tagjai:

Belitzky János, Horváth Istvánné, Kojnok Nándor

Szerkesztő: Zólyomi József

MEGJELENTEK:

1. Belitzky János: Adatok a salgóbányai munkásság életkörülményeihez. 1871—1888 és 1896.
2. Nógrád megye múzeumai
3. Jakab Sándor: A Magyar Kommunista Párt Nógrád megyei szervezeteinek megalakulásáról és kezdeti tevékenységükről.
4. Belitzky János: Schmidt bányaigazgató levelei 1918—1920.
5. Csukly László: Madách Imre élete és munkássága
6. Gazdag László: Nógrád megye térképei
7. Belitzky János: Nógrád megye közgyűlésének és sajtójának állásfoglalása munkásságokban 1867—1890.
8. Miklós Róbert: Madách Imre csesztvei évei
9. Krizsán László: Dokumentumok Madách Imre élettörténetéhez
10. Szomszéd Imre: Nógrádi partizánok
11. Molnár Pál: A salgótarjáni szénmedence munkásmozgalmai 1919—1932.
12. Kamarás J. — Dr. Kenessey A. — Dr. Bartha E.: A balassagyarmati kórház vázlatos története.
13. Flórián Mária: Rimóc népviselete
14. Molnár Pál: Adalékok a nemzeti és üzemi bizottságok Nógrád megyei tevékenységéről

Egy Mikszáth - emléktárgy dokumentumaiból

A nagy palóc író hagyatékában méltán örvend népszerűségnek Mikszáth tisztelői és a múzeumbarátok körében a „Kupaktanács” néven ismert ötalakos bronzszobor, Murányi Gyula szobrászművész alkotása. A minap, levéltári tallózás közben, olyan iratok fordultak meg a kezemen, amelyek megvilágítják a szobor keletkezésének pontos-hiteles történetét, és támpontot adnak helyes értelmezéséhez is.

Mint a levéltári adatokból kitűnik, 1909-ben már javában készülődött az ország Mikszáth negyven éves írói jubileumának megülsére, és ebből az ünnepvárásból a szűkebb pátria, Nógrád is kivette részét. A vármegye közgyűlése bizottságot küldött ki, hogy az országos nagybizottsággal és a Kisfaludy Társasággal együttműködve készítse elő a megemlékezést. A határozatok Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvébe az 18720/1909.1232. jkvi. sz. alatt kerültek be. A bejegyzés hét pontban összegezi a megemlékezés kitervelt módozatait; szerepel czck sorában ünnepi jegyzőkönyv, Mikszáth művei jubileumi díszkiadásának könyvtárak részére való adományozása, iskolai emlékünnepek rendezése, ösztöndíjak alapítása, delegáció küldése a budapesti ünnepekre és Szklabonya nevének Mikszáthfalvára változtatása. A 7. pont alatt a következőket olvashatjuk:

Kimondja a törvényhatóság, hogy a Mikszáth Kálmán műveiben szereplő népszerűbb alakokat feltüntető művészi kivitelű emléktárgyat készített, s azt örök emlékezetül az írónak adományozza.

Valószínűleg az ilyen megfogalmazás sugallotta azt az irodalomtörténeti felfogást, amelyet utoljára dr. Bisztray Gyula képviselt a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványában, hogy a szoborcsoport alakjaiban a Jó palócok nevezetes figuráit, kezdve a pogány Filcsiken s Vér Kláráig bezárólag, leljük fel.

Noha az alkotóművésszel kötött megyei szerződés nem maradt ránk, a közgyűlési jegyzőkönyv 21834/1909./1914. jkvi. sz. alatti bejegyzése meg lehetős részletességgel tájékoztat:

A törvényhatósági bizottság . . . az 1232/1909. jegyzőkönyvi közgyűlési határozattal megállapított művészi kivitelű emléktárgy elkészítésével Murányi Gyula budapesti szobrászművésszt bízza meg . . . a művészi emléktárgyat a szerződésben körülírt kivitelben és méretekben rendeli meg s azon a vármegye címerén kívül az alábbi ajánlás alkalmazását kívánja:

*„Nógrád vármegye közönsége
Mikszáth Kálmánnak
1869—1909*

*Sem idő, sem feledés hírnevét
el nem enyészti”*

A szóbanforgó művész, Murányi Gyula (1881—1920) ekkoriban már országos nevet szerzett magának, elsősorban emléklaplakettjeivel. Alkotói szemléletében kissé hasonlított is a nagy íróra: elismert, megrendelésekkel elhalmozott szobrász korában is megőrizte ösztönös realizmusát. Talán Mikszáth mindenkit felülmúló népszerűsége, talán a rokon alkotómódszer az oka de tény, hogy nemcsak ismerte, hanem maradéktalanul értette is a jubiléus író műveit. Tanúja ennek kétalakos kis kompozíciója, amely a Bode Anna tartozása című novella zárójelentét ábrázolja. (A „Kupaktanács”-hoz hasonlóan a balassagyarmati Palóc Múzeum őrzi.)

Murányi Gyula ezúttal is méltó maradt hírnevéhez. A Jó palócok kötetéből a Galandáné asszonyom című novellára esett a választása, innen emelte ki és öntötte bronzba a „nemes kupaktanács” alakjait. Az elbeszélés egyébként, mint Mikszáthné Visszaemlékezéseiből kiderül, az író egy gyermekkori szklabonyai élményén alapul. Mikszáth megtartotta a cselekmény magjául a fiatal lány képében szeretője sírján táncoló és kutyákkal viaskodó boszorkány éjféli látomását, csupán annyi változtatást eszközölt, hogy időpontul a novellában — a feszültséget fokozandó — Luca napjának éjszakáját választotta. A kupaktanács másnap reggel lép színre, hogy a temetőben helyezni szemlét tartson:

Elöl az öregbíró ő kegyelme ballagott, utána Bugó István uram poroszkált, nagy somfa-botjával döfködve az anyaföldet. Ott volt Suska Mihály is, ki váltig bizonykodott, hogy boszorkányok nincsenek e világon, hanem ez az egyetlen ez mégis kivétel lehet.

Íme a szoborcsoport három központi alakja. Hármasukat a temetői helyszí-

nelés közben látjuk. Középen az öregbíró, arca rendíthetetlen nyugalma azt mutatja, hogy fejében már fogalmazódnak a gondolatok, hogyan lehetne a kényes ügyet a szomszéd falu, a góznia nyakába varrni. Arcvonásait — dr. Bisztray Gyula helytálló megállapítása szerint — Mikszáthtól kölcsönözte; a szobrász szemlátomást ismerte Jelfy Gyulának a Vasárnapi Újságban 1905. őszén megjelent, az írot horpácsi birtokán ábrázoló felvételeit. Murányi a törvénybíró és a kisbíró alakjában is hű maradt a novella jellemzéséhez. Előbbi fontossága tudatát sugárzó elgondolkodó tartása a szöveget idézi, hasonlóképpen utóbbi előremutató képmozdulatának hevességében az iménti „váltig bizonykodás” is megörökítést nyert. (A kisbíró, Suska Mihály, aki Az a pogány Filcsik című novellában a szolgabíró hajdújaként szerepel — Mikszáth több hőiséhez hasonlóan — élő alak volt: a család kocsisa, aki az írónak gyermekkorában sok hasonló babonás történetet mesélt. Lám, a kései olvasó így érheti tetten az író alkotás közben!)

2629/1910./24. jkv. Mikszáth Kálmán 40 éves írói jubileuma alkalmából a törvényhatóság közönsége részéről felajánlott művészi kivitelű eredeti szoborcsoport három alak helyett az író műveiből merített öt népies alakot fog feltüntetni.

Minek folytán előállott 320 korona öntési több költségnek ugyancsak a milleneumi alap feleslegeiből leendő fedezetére a vármegye alispánja felhatalmaztatik.

Hogy a változtatás igénye melyik szerződő félnél merült fel, megfelelő adatok híján pontosan nem tudjuk. A szoborcsoport egységes kompozíciója és a levéltári bejegyzés megfogalmazása alapján feltehető, hogy a szerződés mó-

dosításának javaslata a művésztől származott. Így került bronzba még két figura, egy érdeklődő férfi és egy kandi menyecske, akiben az irodalomtörténet és a múzeumi hagyomány egyaránt a szép molnárnét, Vér Klárát látja. Az újabb alakok megmintázása egyébként nincs ellentétben a novella szövegével, Mikszáth ugyanis említi, hogy a helyszínelés alatt a falu népe összegyűlt a nem mindennapi esemény megszemlélésére.

A szobrász még egy változást is végrehajtott az eredeti szerződéssel szemben: a márványtalpazat középső, kiemelt részére Nógrád vármegye címere helyett — hírnevének megfelelően, amely elsősorban, mint művészi plakettek készítőjét tartotta számon — az író emléklakettjét illesztette, amely Mikszáthot profilban ábrázolja.

A szoborcsoport további történetére nézve Mikszáthné Visszaemlékezései adnak útmutatást:

Elközben (Mikszáth 1910. május 19. és 24. közötti mármarosszigeteki kortes-útjáról van szó — K.) Kálmánnak egy utasítása folytán kiszaladtam Horpácsra intézkedést tenni, hogy a követválasztás után a Nógrád vármegyei küldöttséget illően fogad hassuk. Kálmán igen nagy örömmel, szinte boldogan gondolt erre a napra. Az volt ugyanis tervbe véve, hogy a Jó palócok egy jelenetét ábrázoló hatalmas szoborcsoportot — melyet a jó nógrádi közönség a jubileum tiszteletére Murányi szobrászművész által készíttetett — küldöttségileg Horpácsra hozzák.

Mint köztudomású, a tervből már nem lett valóság: Mikszáth a választási utazás után már nem lépett többé a

nyilvánosság elé, horpácsi Wahnfriedjét sem láthatta viszont: betegen tért vissza és rövidesen meghalt.

Összegezve az elmondottakat: Murányi Gyula remekbepolított szoborcsoportja nem a Jó palócok tipikus alakjait örökítette meg, mint ahogyan azt a vármegye feladatául tűzte ki, hanem — Mikszáthné érvényes fogalmazása szerint — jelenetet ábrázol. Hozzátehetjük: jellemző és kitűnően megragadott jelenet. Jóllehet, a szobor nem volt tárgyi szereplője az írói jubileum ünnepeinek, és Mikszáth sem ismerte, jelentősége, művészi súlya mégis nagy: Mikszáth művészetének egyik legjobban megalkotott képzőművészeti megfelelőjét kell benne látnunk.

Az eddigiek során néhány dokumentum erejével igyekeztem rekonstruálni a „Kupaktanács” ábrázolatának történetét. Mindezt pedig tettem abban a reményben, hogy a fenti adatok kiegészítése, helyesbítése, újabb adalékok közlése mielőbb megtörténik, érdekes mozzanatokkal gazdagítva a nagy palóc íróról, művészetének kihatásairól alkotott összképünket.

Befejezésül pedig szeretnék köszönetet mondani dr. Iványi Józsefnek, a balassagyarmati Palóc Múzeum Mikszáth-emlékszobája gondozójának és öregek, aki gazdag tudásával és lelkes buzdításával ösztönzött e dokumentumok közzétételére még akkor is, ha azok nem korszakos jelentőségűek. Igaza van: minden újabb adalék téglalehet nemzeti nagyjaink helyesen méretezett Pantheonjához.

KERÉNYI FERENC

KIÁLLÍTÁSOKRÓL RÖVIDEN

Amit a tollforgató embernek kötelem megjelenése, a zenésznek és színésznek a nyilvános szereplés jelent, azt jelenti a képzőművész számára az önálló kiállítás, mely nemcsak rangot ad, megbecsülést szerez, hanem a közönnyel és a szakmabeliekkel való közvetlen érintkezés révén, mint pontos

szeizmográf megjelöli: hol tart a művész, merre, milyen irányban kell továbblépnie. A képzőművészeti kiállításokban az utóbbi időben oly gazdag Salgótarján, évente több alkalmat is biztosít a művészeknek ilyen jellegű számvetésre.

PATAKI JÓZSEF KIÁLLÍTÁSA SALGÓTARJÁBAN

Az idei őszi tárlatok sorát Pataki József festőművész kiállítása nyitotta meg. Nem bemutatkozás, nem pályakezdés, hanem kiforrott, tisztacsengésű művészet, egy jelentős oeuvre kibontakozásának voltunk tanúi ezen a kiállításon.

„Művészi törekvéseim egybeesnek emberi törekvéseimmel. Szemlélni a világot és egyszerűen, tömören kifejezni annak igazságait” — vallja ars poetica-jaként a művész.

Pataki szűkebb művésze szűkebb hazánk, a váltakozó karakterű, ezerarcú palócföld világából és a szülőváros, Salgótarján nyújtotta élményekből táplálkozik elsősorban. Művei hitelteljes képet nyújtanak napjainkról, életünkről, környezetünkről, közérdekű mondanivalót hordoznak. A sötét tónusú olajkép a kedvenc területe. A figurális kompozíciók (Köszörüs, Vasalónő) mellett képei zömét a csendéletek (Halas, Rákos és Szőlős csendélet) és tájképek (Építkezés, Sárga kapu, Víz-

parti fák, Vörösfalu ház) alkotják. Az előbbiekre a dekorativitás, az utóbbiakra az érzelmegzaltság a jellemző. Művésze az utóbbi időszakban nemcsak tematikailag gazdagodott, és tartalmilag mélyült el, hanem műfajilag is differenciálódott. Finom ívű filc és tusrajzai (Ülő nő, Tűzhelygár), színgazdag pasztelljei és akvarelljei (Üldögélők, Terv), linó- és fametszetei (Kompozíció, Konfliktus Tokajban) tanúskodnak erről. Érdekes, és hangulatilag uralkodó színfoltja volt a kiállításnak a legfrissebb, nagyméretű sgraffittó és gobelin terveket (Anyá gyermekekkel, Nyár, Pásztor) sorozatban tartalmazó falfelület.

Pataki József képeire a költészettel gazdagodó realista megjelenítés, a közérthetőség és a modern művészetfelfogás ötvöződése, a művészség a jellemző. Művészetének nagy erénye, hogy egyértelmű kapcsolatba tud kerülni a műélvezők széles tömegeivel, mert idegen tőle a spekulatív szerkesztés.

az elvont jelölések rendszere. Mesterségbeli tudásáról a kritika és a szakmabeliek is elismerőleg nyilatkoztak, a televízió jóvoltából pedig sok ezren ismerték meg nevét, néhány alkotását. Helyi népszerűségét mintegy igazolja,

hogy a nyitvatartás három hete alatt több mint háromezren tekintették meg tárlatát. Jelentős mérföldkő volt tehát Pataki József pályáján önálló kiállítása, s remélhetőleg ösztönzés, hogy az elkezdett úton haladjon tovább.

Csongrády Béla

RADICS ISTVÁN KIÁLLÍTÁSA SALGÓTARJÁBAN

Szeptember 23-án nyílt meg Radics István színvonalasan rendezett kiállítása a salgótarjáni Képcsarnok műszi berendezésű interieurjében.

Radics István festőművész nem első ízben állt ki, de önálló kiállítóként igen. Festő és grafikus egyszemélyben. Nógrádi születésű és művészi munkássága is szervesen a nógrádi talajhoz kötődik.

Bár tevékeny élete során állandóan befogadja a társadalmi és természeti jelenségeket hazai és külföldi vonatkozásban egyaránt, elsősorban a nógrádi táj és ember szeretete nyilvánul meg nála. Művészeti elve a valóság-szemléleten alapuló magasabb művészeti áttétei nyújtása. Alkotó törekvései a realizmus jegyében bontakoznak ki, és a grafika területét részesítik előnyben.

A kiállítás egy sor akverellt, néhány olajfestményt, tollrajzot ölelt fel. A művész adott lakó- és munkahelyi körülményei miatt inkább a kisméretű képfelületekre kényszerül. A grafikai technikát ugyanis jobban tudja alkalmazni mozgékony, aktív életstílusához. Utazásai, hivatalos járása-kelése közben készült tanulmányait otthonában szervezi, érleli át igényes alkotásokká.

E kiállítás a maga színvonalassága mellett sem tükrözi, nem is tükrözheti Radics István sokoldalú alkotói munkásságát. A kiállított művek sorában

hiányoztak a művészre annyira jellemző sokszorosító grafikai eljárásokkal készült munkái, amelyekkel oly méltóan szerepelt a miskolci Országos Grafikai biennálén.

Művei — mint pl. két kiállított olajfestménye — expresszív erejükkel szinte szétfeszítik a kereteket. Átértékelt, áttranszponált tájképein pompásan kiérlelt konstruktív elemeket láthattunk, amelyeket a festő racionális kompozícióvá szerkesztett. Csenedéletén a tárgyak szinte monumentális erővel, mélyre hangolt erőteljes színharmóniával jelentkeznek. Mélytűzű kolorizmusa egyébként jellemzője vízfestményeinek is. Itt a nógrádi vagy Balaton-környéki tájak, falurészletek és üdülőhelyek intenzív szín- és fényerővel, téri mélységükben ragyognak fel a sík felületen, jellemzőjük a hangulati elemek intenzivitása, de ugyanakkor intimizációja is. Bravuros tollrajzain a táji részletek intellektuális kiválogatásával, az egyszerűsége törekvés szinte végletes megjelenítésével találkozunk. A művész megtalálja a jelenség reális lényegét, magvát. Kevés vonalú akrokrojain az egyszerűsítésnek Matiss-ra emlékeztető kultúráltságát fedezhetjük fel.

Radics István önálló művész-egyéni-ség, aki mélyrehatóan megfigyel, tanul, összegez, közvetlen előképeket azonban nem követ, nem válik epigonná. Eddigi eredményeit — szerényen — kezdeti

lépéseknek tartja. Egy magasabbrendű művészi megnyilatkozás és kibontakozás érdekében állandóan előre tör.

Utalnunk kell illusztrátori működésére is. Különböző országos és helyi lapokban és folyóiratokban jelennek

meg rajzai. Műveli a reklámgrafikát is igen kultúrált szinten.

Radics István alkotó művész voltát kiegészíti művészpédagógus munkássága. Több mint egy évtizede irányítja az egész megye rajzoktatását, vizuális-esztétikai nevelését.

Dr Domonkos Endre

FARKAS ANDRÁS KIÁLLITÁSA BALASSAGYARMATON

1966. október 30-án, a Balassagyarmati Palóc Múzeumban bensőséges ünnepség keretében nyílt meg Farkas András balassagyarmati festőművész és rajztanár kiállítása, melyet Cs. Nagy Zsuzsa dr. művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria tudományos munkatársa nyitott meg.

Cs. Nagy Zsuzsa dr. először is a kiállító művész életét, eddigi munkásságát ismertette. Farkas András 1947-ben telepedett le Balassagyarmaton, azóta itt folytatja pedagógusi és művészi tevékenységét. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy mit jelent egy város, annak környéke szempontjából az, hogy egy művész oktatja a szépre, a művészetre a tanulói ifjúságot. Ezen a kiállításon nem a pedagógust, hanem a művészt szemléljük munkáin keresztül, de az előbb említett tényt meg nem említeni helytelen lenne.

Miért választotta éppen Balassagyarmatot?

Azért, mert a város és vidéke szülőföldjére emlékeztette, a szülőföldre, amely — mint majdnem mindenkinél — nála is meghatározó szerepet tölt be.

A szülőföld és a származás. Mert földműves szülők gyermekeként elejétől fogva elkötelezettje a parasztságnak: Műveiben szinte kizárólagosan parasztok szerepelnek.

Ez a kiállítás — kamarajellegénél fogva — kicsiny töredékét mutatja an-

nak az életműnek, melynek minden egyes darabja a hűség egy-egy megnyilatkozása osztálya mellett. Nem a városi ember rácsodálkozásával nézi a parasztot, hanem a bennfentes szemével, ezért érezzük olyan hitelesnek ezt az ábrázolást. Azon festők népes táborának szellemi leszármazottja, akik a földműves emberek életét figyelték, szerették és festették.

Műfajilag változatos a kép: filctoll, gouache, vízfestmény, monotípiák, és olajfestmény.

Olajképei összefogottak, szinte sikerűek, monumentális hatásúak. Alakjai, kompozíciói szétfeszítik a kis keretet, nagyobb felületre kíváncsognak. Színei visszatartottak, nincs semmi hivalkodó harsogás, de a visszafogott színskála egy bizonyos hangulatot és erőt sugároz.

Palántázók című képének három alakja a munka ritmusát érezteti. A Hordómosó érdekes kompozíciója a paraszti életnek egy kedves pillanata, az Este meghitt sárgás fényeiben a munkás nap végére tesz pontot a kaszáját letevő ember és a fejő asszony. A Buszra várók téli tájban három jellegzetes női figurája hiteles alakja a nőgrái tájnak.

Művei emberközpontúak; szinte elvétve találkozunk csak táj ábrázolással, de ez a táj is a tájból alig kilépett

ember kezemunkáját hirdeti, mint a rozskereszteket bemutató filctollal rajzolt képein láthatjuk.

Filctoillai erőteljesen szerkesztettek, határozott, leegyszerűsített formáikkal a látott világ lényegét igyekszik megmutatni.

Vízfestményei közül egy finoman, gyöngéd színekkel megfestett darabbal találkoztunk a kiállításon, ipolyi horgászokat ábrázol.

A krumpliszedőket megjelenítő gouache-a szép munkaábrázolás, a paraszti alakok frissen odavetett, erőteljes formáikkal beszél a mezei munka szépségéről, lendületéről.

A paraszti világ ábrázolási közben nem megy el behűnyt szemmel az ipari téma mellett sem, tisztelettel adózik az ottani munkának is, ezt mutatja Dunaujváros című monotípiája, valamint a Vasútállomás című képe.

A Palóc Múzeum rendezése semmi kívánni valót nem hagyott maga után, kiállítóterme, a képek gondos, izléses elrendezése, valamint a hangulatilag stílusosan a kiállítás egészébe beilleszkedő népi fazekasság nagyszerű darabjai mind-mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a látogatók számára emlékezetes maradjon Fazekas András kiállítása.

Réti Zoltán

IVÁNYI ÖDÖN KIÁLLÍTÁSA SALGÓTARJÁNBAN

Azt tartom a legfontosabbnak, hogy a művész mindenekelőtt legyen őszinte. Őszinte és megintcsak őszinte. S ha mégoly jól tudom is, hogy az őszinteség nem lehet egy műalkotás vagy egy életmű megítélésének kizárólagos kritériuma — hiszen egy üreslelkű lapos ember lehet akármilyen őszinte is, nem fog senkit lázba hozni, nem fog senkinek segítséget nyújtani a ma embere, a környező világ mélyebb megismerésében, megítélésében — mégis Iványi Ödön tárlatát végigjárva megfogalmazódik bennem az egyfogalomkörű sommás összegezés: Iványi az igazat mondja. Nemcsak a valót, a mindenki által érzékelhető felszínt, egytartalμού látványt; az igazat mondja. A dolgok, jelenségek leglényegét fogalmazza műalkotássá, mondhatni már művészetének tetőfokán, amikor a művészi látás már egy belső elhatározáson alapul, s mind a természet, mind az ember funkcióját egyaránt jogaihoz juttatja. Iványi közvetlenül éli át a dolgokat, élményei rendkívüli mélységűek,

ugyanakkor az alkotások nagynésze egyszerű. Olyan egyszerű, amilyenhez eljutni egy művésznek a legnehezebb. Erdekes, hogy sokan azt mondják róla, túl modern, néha már az érthetetlen-séglg az. Szeknek csak annyit: mindig ezt mondjátok, amikor az ember (az emberiség, a művész) a dolgok gyökeret megragadja, s a nagyerejű szorításban félelmetesre nő az ökle.

Az igazi realitást megteremtendő a dolgok értelmét tisztán, hamisítatlanul kell tükröznie a művésznek, minden áron. Iványi festészete nem felszínes érzéállapotok dekoratív, formalisztikus variálgatása; hittel és friss energiákkal sűrített tartalmak megragadó kifejezése. **Művészi állítás, mely a festő egyéniségéből kristályosodik ki, és feltétlen reagálásra, együttgondolkodásra, vagy ellentmondásra, készbeti a nézőt.** Iványi leginkább az expresszív ember kinyílt világával, formáival, hatalmas méreteivel dolgozik. Olajképei nagy többségén a szenvedélyes előadásmód mellett a hétköznapiak pátosza, nem ritkán ün-

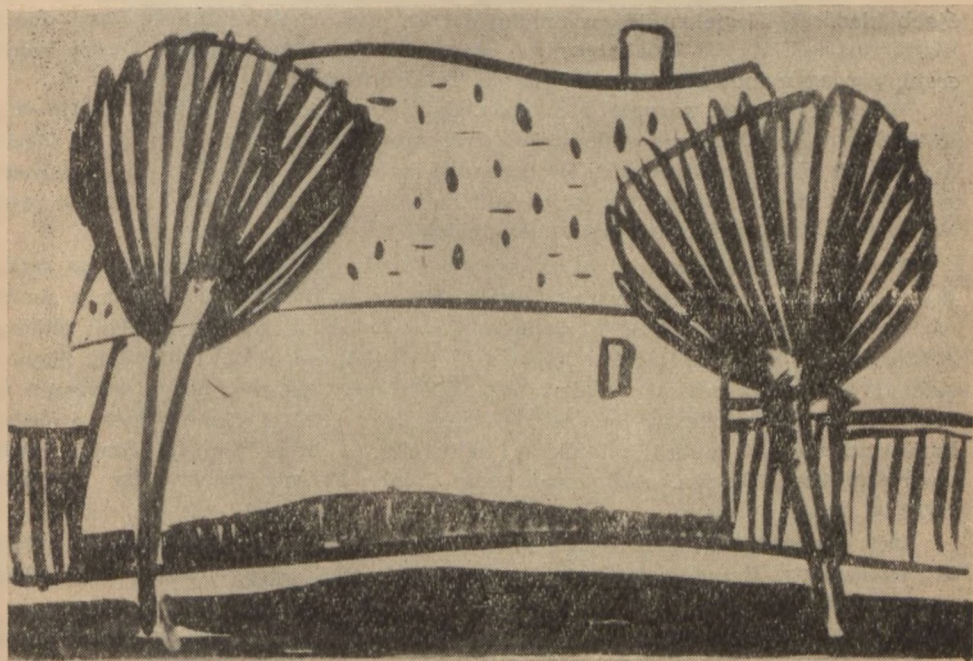
nepelyessége ragadja meg az embent.
(Esti Tarján, Kapálók, Játékkészítő).
Komplikált, zilált korunk megragadá-
sára eredeti, szuggesztív erejű szimból-
umokat teremt (Veszély, Régi lépcső).

Akvarelljeivel, gouche-aiban szinte
sajátságos rendszert épít, tónusok, ár-
nyalatok, egymás mellett alkalmazható
színek egyedi rendszerét. Itt fő téma a
táj. Iványi tájképei láttán úgy érzem,

nem itt vagy ott, benne élnek ezek a
lájak, s úgy teremődnek, formáodnak
látvánnyá. (Domboldal, Mező, Nyár,
Lila földek, Két part között)

Baranyi Judit művészettörténész kul-
túráltnan, lényegre mutató biztossá-
ggal rendezte intellektuális izgalmat
nyújtó tárlattá Iványi monumentális
anyagát.

Erdős István

PATAKI JÓZSEF: Ház fákkal

A Madách - emlékérmesekről

A közelmúlt eseményei mind meggyőzőbben bizonyítják, hogy a centenáriumi Madách ünnepségsorozat nem alkalmi tisztelgés volt csupán a halhatatlan költő emléke előtt, hanem csak kezdete, egyik mozzanata az egyre erősödő hazai és nemzetközi érdeklődésnek, a kibontakozó új Madách-kultusznak.

Az 1946-tól eltelt időben készült el Az ember tragédiájának orosz, szlovák és francia fordítása, olyan költők munkájaként mint Martinov, Stitniczky és Rousselot. Veszprémben az oly sokszor félretett Mózes c. dráma, Kassán Az ember tragédiájának szlovák nyelvű bemutatóját ünnepelték. Sőtér István Madáchról szóló tanulmánykötetet jelentetett meg Álom a történelemről címmel. Radó György többéves munkával gyűjtötte össze Madách főműve külföldi pályafutásának adatait. A Magyar Helikon Kass János kitűnő illusztrációival jelentette meg Az ember tragédiája legújabb kiadását. Megjelent Mózes önálló kiadása is amelyhez szintén Kass János készít rajzokat. Az Új Írás novemberi számában olvashattuk Juhász Ferenc nagyerejű, gazdag mondanivalójú alkotását: a Találkozások-at.

Megyénk is egyre nagyobb gondossággal, felelősséggel és szeretettel ápolja szülőltének emlékét. Múzeum, emlékszoba, emléktáblák és szobrok mutatják be, idézik fel Madách életét, munkásságát. Mindezen túl azonban ma már időszerű lenne megteremteni a lehetőségét, hogy nógrádi kutatók vagy kutatócsoportok is aktívan részt vegyenek a Madách életmű kutatásában, feldolgozásában.

A megyei Madách-kultusz egyik jelentős formája a Madách Emlékérem rendszeres kiosztása. A Nógrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1964-ben, a centenáriumi ünnepségek alkalmával alapította a Madách Emlékérmet, amelyet minden évben, a költő halálának évfordulóján, a Madách hagyományok ápolásában kiemelkedő tevékenységet végzett művészeknek, tudósoknak, illetve a megye művészeti és kulturális életének fejlesztésében jelentős eredményeket elért személyeknek, a megye történelmi múltját feltáró kutatóknak ítéli oda. A bronzérem ifj. Szabó István szobrászművész alkotása, a diplomát pedig Czinke Ferenc festőművész Madách-portréja díszíti.

1966. október 3-án harmadízben osztották ki az Emlékérmet a salgótarjáni Művészklubban. Hasznosnak tartjuk, ha ez alkalomból számbavesszük, hogy eddig kik részesültek ebben az elismerő tiszteletben.

1964-ben: Jean Rousselot, Roger Richard francia költő ill. Ctibor Stitniczky és Ladislav Hradzky szlovák költők, Karel Kreicsi cseh professzor, Toivo Lyy finn költő, Heinz Kindermann osztrák tudós, Darvas József az Írószövetség elnöke, Tamás Lajos, Sőtér István és Waldapfel József akadémikusok, Mihályfi Ernő az Elnöki Tanács tagja, megyei képviselő, Komlós Aladár az Irodalomtörténeti Társaság elnöke, Rátkai Ferenc a Művelődésügyi Minisztérium osztályvezetője, Pataki László a TIT országos irodalmi választmányának titkára, Jobbágy Károly József Attila díjas költő, Géczy János a megyei tanács vb. elnökhelyettese, Czinke Ferenc festőművész, Csukly László tanár, Barna Tibor újságíró.

1965-ben: Feledy Gyula Munkácsy díjas grafikusművész, Miklós Róbert irodalomtörténész, Paróczay Gergely költő-tanár, id. Szabó István Kossuth díjas szobrászművész, Vihar Béla József Attila díjas költő.

1966-ban: Keresztury Dezső költő, Lakos György újságíró, Pulgár István költő. Az európai költők budapesti találkozója alkalmával megyénk küldöttsége Budapesten adta át az Emlékérmét L. N. Martinov orosz költőnek, aki viszonzásul Az ember tragédiája orosz fordításának kéziratát a megyének ajándékozta.

Madách és hat. Már nem csupán a tudósok és művészek szűkebb körében hanem egyre inkább a nézők, az olvasók tömegei között is.

KOJNOK NÁNDOR

RETI ZOLTÁN: Régi házak

Martinovnál

A jól végzett feladat örömeivel és elégedettségével ballagunk lefelé a Szabolcs utcai kórház harmadik emeletéről. Néhány perce, hogy a harmincötös szoba kénytelen lakójának társaim illendő szavak tálcáján átnyújtották az ajándékot, mely Madách Imre arcának dombormását mutatja, s amellyel **Leonyid Martinov**, a szovjet költészeti élet egyik legnevesebbje és legjelesebbje, a magyar költészet egyik leg-szorgosabb orosz tolmácsolója, a Tragedia műfordítója Madách emléklapetteseink közé sorakozott.

A harmincötös kórterem nagy, közös szoba Budapesten a Szabolcs utcai kórházban. Fekszenek benne vagy huszonöten. Baleseti sérültek. A terem végéből nyílik Martinov szobája, delegációnk célja. Néhány pillanatot időznünk kell, mielőtt beléphetnénk. Nem állja senki utunkat, de meg kell torpannunk, nem beszéljük Martinov nyelvét s még nem tudjuk, ő vajon beszél-e a mienket?

A fiatal tanársegéd, akitől kérdezzük, fejét rázza: nem, Martinov sem, de biztat bennünket, hogy Kun doktor, az osztályos főorvos segítségünkre lesz a nyelvi találkozásban. Végül azonban a főorvosi szobából mosolygós hölgy társaságában jön vissza a tanársegéd. Vele lépjük át a különszoba küszöbét.

Eredetileg úgy terveztük, hogy Nógrád földjén köszöntjük a költőt, de számításunkat keresztül húzta az ostoba véletlen. Így betegágyánál tisztelegtünk.

Barna pléd alatt nyújtott, mozdulatlan lábakkal fekszik, de barátkozóan mosolyos szeme fűrgén járja be alkalmi vendégeit. Hidas Antal, a költő és műfordító tanyázik nála az alkonyba húzódó délutánon. Így egyszeriben két tolmácshoz is szerencsénk van.

Az első szavak — melyeket Hidas közvetítésével a plakett köszönetéül kapunk — mélyen illetődöttek:

— Örülök, hogy szerény munkám ily megbecsülésben részesül.

Forgatja Madách dombormását, az emléklap szövegét értelmezteti nyelvére högykisérőnkkel s hirtelen nem is tudja, mivel kedveskedjék. Asztalán keresztyél, cigarettát kínál, szétbont egy selyempapír csomagot: vegyünk a cukorhavú túrós-buktákból. Közben mentegetőzik:

— Itallal itt nem szolgálhatok.

S mert szabódunk a kínálgatásra, sértődöttet mutat. De ez csak bárányfelhő. A buktából fogyasztanunk kell.

Jövetelünk a Tragédia fordítójának szól, természetes, ha szavunk a műfordítás születéséről kérdez. Hogyan találkozott Madách költészetével, mi készítette oroszul megszólaltatni és milyen fordítói elveket követett?

Látni, hogy örömét leli a témában és szívesen beszél róla, a munka apró műhelytitkairól is:

— Azért fordítottam a Tragédiát, mert a világirodalom egyik nagyszerű alkotásának tartom. Ismertem már régi orosz prózai fordításból és úgy éreztem, szükséges, hogy az eredetit megközelítőbb hűséggel, verses alakban adjam a szovjet olvasók

kezébe. Az elhatározás szerencsés megvalósítást — és itt a velünk lévő hölgyre, szíves tolmácsunkra jelez — Kun Ágnes és — újabb jelzés — Hidas Antal segítségével és közreműködése tette lehetővé. Körülbelül négy évig dolgoztam a fordításon és igyekeztem összes ritmikus, finom árnyalatát megközelíteni, visszaadni nyelvünkön. Szóval: megcsináltam, amit megcsinálhattam.

Pillanatra Hidas Antal veszi át a szót:

-- Martinov vállalkozása nagyszerűen sikerült. Nem véletlenül, mert Madách filozófiai lírája nagyon közel áll hozzá. De sikerült megmutatnia a mű archaikusságát is, akár az egyiptomi, akár a római, párizsi, vagy londoni képet figyeljük.

— Itteni tartózkodásomat — folytatja megint Martinov — felhasználtam, hogy megnézzem Madách most színre került másik művét a Mózeset. A nyelvi megújítás, amit Keresztúry Dezső vállalt, nagyon tetszett. Szerintem fordítani is úgy kellett. Az ember tragédiáját, hogy a tizenkilencedik század nyelvét, vagy Fáraó, Danton Isten nyelvét akként adjam vissza, ahogyan azt a ma embere, a huszadik század embere „érzi”, elképzele. Nem volt könnyű mégsem a feladat. Madách formanyelve sajátosan magyaros, de filozófiai nyelve a tizennyolcadik-tizenkilencedik századé egészen világos, hogy kiket olvasott. Úgy kellett közelednem hozzá, hogy a fordítás egyben a ma nyelvén, modern nyelven is hangzódjék. Bizonyos értelemben át kellett szinkronizálnom úgy, hogy Danton, vagy Robespierre a ma emberének elképzeleése szerint beszéljen.

Ezt már tréfálkozva jegyzi meg:

— A legnehezebb számomra az eszkimó nyelv volt, mert arról fogalmam sincs. És ismét komolyra térve:

— Meg kell mondanom, hogy Madách jambusaiból minden igyekezetem ellenére egy orosz variáns lett, melyet nagyon óvatos archaizálással lehorgonyoztam a tizenkilencedik századhoz. Ebben egyébként szigorú szerkesztőm, Kun Ágnes nagyon vigyázott rám, semmi „úszást” nem engedett meg.

Martinov, a magyar költészet nagy barátja, kitűnő ismerője és avatott közvetítője. Fordításában szólalt meg oroszul Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, József Attila. Ki következik utánuk?

— Új terveim között Radnóti Miklós fordítása foglalkoztat most leghevesebben. A jövő évben nagy válogatást szeretnék adni tőle.

A barna plédről Radnóti kötetet emel fel; íme, itt is vele van — bizonyítja. Barátai: holtak és élők; magyar költők a betegágyánál is.

Kemény vágású arc Martinové. Nem olvasni róla, hogy fájások feszülnek az emberben. Nem adja tudunkra. És a szavak is másról beszélnek. Hogy a Cservinánál új kiadásra készítik elő Tragédia fordítását . . ., hogy küld a sajátjából néhány kötetet szíves ajándéknak Nógrádnak s, hogy nekünk adja fordítás kéziratait, melyekben Madách orosz nyelven szólal meg.

Ebben a pillanatában a találkozásnak már tisztán láttuk, hogy nem mi vittünk ajándékot Martinovnak.

Ő ajándékozott nekünk.

BARNA TIBOR

Olvadás közben...

Lenin azt tanította, hogy az irodalmat a társadalmi folyamat eleven jellemző részeként állandóan ható, felvilágosító és szervező erőnek fogjuk fel, amely a szocialista forradalom megvalósítása, maradéktalan történelmi realizálása, előrehaladásának **meggyorsítása érdekében munkálkodik**. Az irodalomtól is elvárta, hogy politikus legyen, nem kiszolgálója, hanem szolgálattevője a politikának azzal, hogy tudatosítson, lelkiismeretre ébresszen, hogy elgondolkoztassa az embereket önmaguk sorsáról és a világról. Minden műben elsősorban annak társadalmi hasznosságát, tudatosító értékét figyelte, az üres járatú „esztétikumot” pedig elvetette. Lenin gondolatai jutottak eszembe, amikor a Kossuth Könyvkiadó néhány kötetéről ismertető jegyzeteimet papírra vetem, azzal az **elismerő megjegyzéssel**, hogy ezek a kiadványok jól teljesítik a Lenin által eléjük szabott feladatokat.

ABA IVÁN: Honarúlok c. regénye 1965-ben jelent meg és az 1848-as forradalom és szabadságharc eseményeit örökíti meg. A regény főszereplője Tolnai Gáspár, Haynau börtönében ülve első személyben mondja el élete történetét. Apja és plébánosa akaratának engedelmességre pap lett és Hám János püspök, később esztergomi érsek mellett teljesített szolgálatot. A feltétlen engedelmesség és végtelen tisztelet vezénli minden tettében, amíg rá nem jön, hogy Hám püspök mellett minden ideálja bemocskolódik és becsületes szívvel nem védelmezheti tovább azt az ügyet, amelyet egyházi főnöke védelmez. A katolikus klerus ugyanis — és ezt a történelmi tények is igazolják — a Habsburgok leghűségesebb támogatójának bizonyult 1848-ban. Ahogy egy korabeli újságból olvashatjuk: „A pecsovic papok a forradalom alatt akkora kokárdát tűztek ki a bűnpalástra, mint egy hintókenék, színlelve szabadelvűséget, melyről fogalmuk sincs, örömet hirdetve az események felett, melyek lelkeket vérezték fel.” Amikor azonban kenyértörésre került a sor és a nemzet szabadságharcra kényszerült, a magyar főpapok egymással versengve árulták el a hazát, sokszor oly szemérmetlenül, hogy azt még egyes osztrák vezérek is megsokallták és óvatosságra intették őket. Érdeme a regénynek, hogy a történelmi események reális ábrázolásán túl jól érzékelteti azt a belső küzdelmet is, amely során Tolnai Gáspár visszatalál az igaz útra. Nem kis küzdelmet kell folytatnia, a jobbágyfelszabadítási, az egyházi tized és egyéb szolgáltatások eltörlését főnökei előtt isten ellen való vétkeknek kell mutatnia, de áruulásra, az ellenség kiszolgálására már semmiféle

paranccsal nem lehet rábírní A honáruó főpapok tevékenységén túl egy nagyon szép szerelem regénye is ez a könyv, amely Tolnai Gáspár a pap, és Zsuzsa a kis jobbágysorsból papi szolgálatba menekült cselédilány között szövődik és amelynek úgy érezzük, még a főhős halálos ítélete sem tud végetvetni. Aba Iván könyvét elsősorban klerikalizmus ellenessége miatt tartjuk hasznosnak, és ajánljuk mindazoknak, akik kedvelik a regényes korrajzokat.

KUN BÉLA: Válogatott írások és beszédek c. két kötetes munkája az MSZMP Párttörténeti Intézete gondozásában, Vass Henrik, Friss Istvánné és Szabó Éva gondos rendezésében jelent meg Kun Béla születésének 80. évfordulójára. A könyv, amellelt, hogy régi adósságot törleszt, egyúttal tisztelgés történelmünk egyik legdicsebb eseménye a Tanácsköztársaság és nagy vezére előtt. Dr. Műnich Ferenc a harcos-társ jellemezte talán legjobban ezeknek az írásoknak jelentőségét: „történelmi okmányok ezek, a magyar komunisták áldozatos küzdelmének dokumentumai, s természetsszerűleg visszatükrözöndnek bennük nemcsak a történelmi jelentőségű győzelmek és sikerek, hanem azok az ellentmondások is, amelyek az akkori nemzetközi viszonyok között, a magyar munkásosztály akkori helyzetében, s a Kommunista Magyarországi Pártjának és vezetőinek akkori elméleti színvonala és tapasztalatai mellett aligha voltak elkerülhetők.”

A válogatás első kötete 1919-ig tartalmazza Kun Béla írásait és beszédeit. Ebbe a kötetbe kerültek be azok az írások is, amelyek először agitációs füzetként jelentek meg és a hadifoglyok ezrei nevelkedtek rajtuk. Csak izelítőül az írások meggyőző, sodró erejéről: „Amíg elég ostoba a nép arra, hogy a fegyvert saját elnyomására tartsa a kézben, amíg elég tökkelütött, hogy a vérét csapoltassa, hogy mások pénzt préseljenek hulló véréből, addig rendjén van, hogy még a lélegzetvételét is megadóztatják, hogy legyen miből fizetni a háború költségeit. Ezen csak egyképpen lehet segíteni. Nem másként, mint hogy felébredjen az országnak a dolgozó többsége, s rájőjjön arra, hogy az ő fegyverei tartják fenn a hatalmat, mely a háborút vele vegeztette végig s költségeit vele fizetteti meg. Akié a fegyver, azé a hatalom.”

Az első kötetben a legnagyobb teret a Tanácsköztársaság alatti írásai és beszédei, a magyar proletánforradalomért folytatott küzdelem, s egyben Kun Béla internacionalista szemléletének fényes dokumentuma képezik.

A második kötet az ellenforradalom éveiből származó műveket tartalmazza, ezek között is a legnagyobb teret a Tanácsköztársaság küzdelmeinek és tanulságainak elemzése foglalja el, mellettük az illegális pártmunka, a fasizmus elleni harc elvi és gyakorlati kérdéseiről írt tanulmányok, több színesen megírt portré és Kun Béla irodalomszeretetét tükrözö, a kommunista írók műveihez írt előszó szerepel. Gazdag, sokoldalú, tevékeny életről vallanak ezek az írások, forgatásukhoz,

jobb megértésükhöz nemcsak a jegyzetanyag tanulmányozás, hanem egy másik könyv is segítséget nyújt. Bár nem a Kossuth-nál jelent meg, hanem a Magvető Kiadónál, ide kívánkozik az ajánlása Kun Béláné: Kun Béla c. művének. Az élet- és harcostárs visszaemlékezései emberközelségbe hozzák Kun Bélát és sok új adattal gazdagítanak. Döbbenetes az utolsó évek leírása, a személyi kultusz mindenben ellenséget sandító korszakában is nyílt bizakodó magatartása, amikor ostobaságnak minősíti a kilátásba helyezett letartóztatást. Pl. 1937-ben Sztálin megkéri: „A külföldi lapok . . . most azt írják, hogy magát a szovjet hatóságok Moszkvában letartóztatták. Kérem fogadjon ebben az ügyben egy francia újságíró.” S amikor Kun Béla nyilatkozatával megjelenik a cáfolat, letartóztatták és többé nem is kerül ki a börtönből.

Tanításai, harcos életének tanulságai azonban hátramaradtak és műveinek tanulmányozását elsősorban párttörténeti kutatásokat végzőknek és mindazoknak ajánljuk, akik a XX. század első felének munkásmozgalmával részletesebben akarnak megismerni.

LACKÓ MIKLÓS: Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935—1944. „Oly korban éltem én a földön, mikor az ember úgy elaljasult, hogy önkét, kéjjel ölt, nemcsak parancsra, s míg ballहितekben hitt s tajtékzott téveteg, befönték életét vad kényszerképzetek.” A költészet, a szépirodalom már számos alkotásában próbálta megfogalmazni a választ, hogyan és miért jutottunk az emberi elaljasodás mélypontjára, de ahogyan távolodunk az eseményektől időben, mindjobban megfogalmazódik az igény, hogy történelmileg is minden részletében tisztázzuk e kor kérdéseit. Lackó Miklós könyve erre a feladatra vállalkozik és a történész alaposágával, ugyanakkor azonban szinte regényszerűen olvasmányos stílusban tárja elénk a harmincas évek Magyarországának eseményeit. Az ellenforradalom fasiszta irányba tartó, magát kereszténynemzetinek hirdető antiszemita, reakciós eszmei légköréből, az igazságtalan trianoni béke által is szított sovinizmus segítségével egyenes út vezetett a nép szinte teljes kirekesztéséhez a politikában és ugyanakkor a faszizmus előretörésével ennek hazai térhódításához. Lackó különbséget tesz a nyilaskeresztes párt, a Szálasi vezette „hungarista mozgalom”, és a többnyire „úri”, „agráriárus” nemzeti szocialistának minősített megmozdulások között. Ha zavaros, a tömegek félrevezetését célzó programjukban volt is eltérés, külpolitikájukban a németek kegyének biztosítása, a győzelmesnek ígérkező faszizmus kegyeinek megnyerése, és alantas céljaikra, a hatalom megragadására való megnyergelésében egyetértettek. Nemzeti függetlenségüket mind a két fél lényegtelen kérdésnek tekintette. Érdekes kérdés, hogy miért nem segítették a németek intenzívebben és korábban hatalomra ezeket a szolgálai módon engedelmes elemeket. Lackó könyve világosan megmutatja, azért mert a hivatalos kormány támogató álláspontja miatt erre nem volt szükség. Ugyan-

akkor azt is jól mutatja meg, hogy amikor látszólag a mozgalom ellen tesz valamit a hivatalos kormány, mint pl. mikor Szállast börtönbüntetésre ítélték, tulajdonképpen segítettek, mert mártírt csináltak belőle.

A könyv eseményei a 30-os évek gazdasági válságaival, Gömbös hatalomra jutásával kezdődnek és a nemzet mélypontra süllyedésével, a nyilasok hatalom átvételével végződnek. Józanul mutatja meg, hogy az uralkodó osztály tehetetlen politikája elősegítette ugyan a nyilasok hatalomra jutását, de komolyan számbavehető tömegmozgalomra nem támaszkodhattak. Így uralmuk csak pütkösi királyság lehetett, ha mégolyan drága áron fizette is meg népünk ezt a dicstelen uralmat.

SAUL FRIEDLÄNDER: XII. Pius és a Harmadik Birodalom. Hochuth világsikert aratott drámája a Helytartó bemutatása óta a világ közvéleményének állandó témája: milyen felelősség terheli XII. Pius pápát a deportálások, a haláltáborok, az emberiségre szakadt ezernyi borzalom kérdésében. Eltéríthető-e a pápa álláspontja a „vétkesek közt cinkos aki néma” enyhén elítélő megállapítással, vagy ki kell mondanunk egyértelműen, hogy a kereszténység feje annyit se tett meg a fasiszmus ellen, mint amennyit az általa képviselt eszmék szolgálatában a legkisebb áldozópapmak is meg kellett volna tennie.

Saul Friedländer könyve XII. Pius és a Harmadik Birodalom kapcsolatát az 1939 márciusa és az 1944 szeptembere közötti időben vizsgálja. Maga a szerző is felteszi a kérdést: lehet-e helyes választ adni a problémára anélkül, hogy pl. megvizsgálná az egykori Pacelli bíboros tevékenységét 1917-től, müncheni nunciussá való kinevezésétől papává választásáig, vagy az egyház németországi helyzetének és a nemzetiszocializmushoz való viszonyának elemzése nélkül? Mi tovább vihetjük a kérdést: lehet-e helyes választ adni a kérdésekre úgy, hogy a szerző teljesen mellőzi a marxista történetírás anyagát és ugyanakkor több esetben megfelelő kritika nélkül veszi át a jobboldali történetírás állításait és terminológiáját. Mégis azt kell mondanunk, hogy e dokumentumgyűjtemény, amely elsősorban Bergen nagykövét (1920—1943-ig képviselte Németországot a Vatikánban) és utóda Weizsäcker jelentéseit tartalmazza, világos képet ad a pápa egész politikájáról. Pacelli mindig a Mussolinival és a fasiszta Olaszországgal való jó viszony híve volt, erősen németbarátnak vallotta magát, így egyetértett a németországi fasiszmissal is, még ha az Egyház ortodox politikájának védelmében több ízben ellentétbe került is a nemzetiszocializmussal.

Különös értéke e dokumentumgyűjteménynek, hogy bizonyítékait csupán felsorakoztatja, például megismerjük a pápaság szerepét a szovjetellenes támadás előkészítésében, de a felelősség kérdésének a felvetését az olvasóra bizza. Ezzel mintegy kényszeríti még a hívő olvasókat is, hogy XII. Pius és az általa képviselt politikát bűnösnek bélyegezze és fokozott felelősséget a fasiszmus pusztításaiért megállapítsa.

M. JÁSZAI ILONA: Kinek higgyen? Napjaink egyik legtöbbször hangoztatott kérdése a kettős nevelés és az abból adódó ellentmondások káros volta. Segíteni a szülőknek abban, hogy boldogabb, különb nemzedéket neveljünk, mint a miénk, ez a szándék vezeti a szerzőt, amikor széleskörű pedagógiai ismereteire alapozva, mint gyakorlószülő is elmondja tanácsait, észrevételeit.

Könyvének első két fejezete az iskolás kor előtti gyermeknevelés kérdéseit tárgyalja. Sok okos tanácsa közül talán csak a félelem nélkül való nevelést emelnénk ki. A félelem, mely a vallásos nevelés alapmotívuma volt, bizalmatlanná teszi a gyermeket önmagával és felnőttekkel, elsősorban a szüleivel szemben is. Nagyon fontos, hogy jó meséken nőjenek fel gyermekeink, amelyek megóvják őket az ismeretlentől való oktalan félelemtől is. Nagyon tanulságosak a karácsony magyarázatával kapcsolatos példák. A szerző a Jézuskát meghagyja szép mesének, az ünnepet pedig a családi szeretet, az öröm forrásának.

Az iskoláskorú gyerekek nevelésénél már hangsúlyosan előtérbe lép az erkölcsi-világnézeti nevelés fontossága, ne kapjon a gyerek más tanítást az iskolában, mint amilyen példával otthon találkozhat. Súlyos konfliktusokat okozhat pl. a kisdobos avatás és az első áldozás párhuzama, különösen, ha a szülők még „ki is okosítják” a gyereket, hogy az utóbbit elmondani nem szabad.

A felsőtagozatos gyerekek nevelésénél helyesen emeli ki a szerző, hogy bár iskolánk tananyagai tartalmazzák a helyes világnézet alapigazságait, világszemléletté mégis csak a család gyakorlati életében való azonosulás útján válik.

Nagyon fontos, hogy a nevelés során a felnövekvő nemzedékben helyes válasz alakuljon ki az élet értelmére vonatkozóan is. A régi megfogalmazás helyett: „az élet célja isten szolgálata” ki kell alakítanunk fiataljainkban a tevékeny élet vágyát. Tudják és váljon mindenampos gyakorlatukká: az egyéni boldogság is csak a társadalom szolgálatával, a közösségért való aktív munkálkodással érhető el.

M. Jászai Ilona könyve felhasználva a gyermeklélektan, a fiziológia eredményeit, a dialektikus materialista szemléletmód és a gyakorlati példák sokaságával igen hasznos segítséget nyújt szülőknek, nevelőknek, mindenkinek, aki szeretettel és felelősséggel akar foglalkozni a felnövekvő nemzedékkel.

CSUKLY LÁSZLÓ

TARTALOM

Jedlicska Gyula: Köszöntő	3
Vihar Béla: Halálból felszálló csillag	5
Árnyék	8
Vincze György: Útközben	9
Polgár István: Fonnyadnak a sóvár sóhajok	16
Mi végre?	17
Óda	17
Várszegi György: Bányászsorsok	18
Jobbágy Károly: Vagy ... vagy	31
Lakos György: Hűség	32
Paróczai Gergely: Szerettem mindig	40
Az én kedveseim	40
Avar Pál: Habók	41
Tóth Elemér: Zongoraverseny 1966	47
Erdős István: A szobrász	48
Szabó Károly: Az Édes Élet után	51
Kiss Sándor: Gyermekekáldás	52
Nagy István: Vietnami dal	57
Végh Miklós: Tudom, hogy törvény	59

TANULMÁNYOK

Társadalom:

Gáldonyi Béla: Küldött a II. Kongresszuson	60
Kúnszabó Ferenc: A paraszti életforma hattyúdala	65

Kultúra:

Barna Tibor: A mi színházunk	79
Molnár Pál: Szocialista községgpolitikánk néhány kulturális vonatkozása	83
Csongrády Béla: Számvetés két felvonás között	88
Murányi Mihály: Modern irodalmi törekvések a pszichológia tükrében	94

Hagyomány:

Csik Pál: Múltunk figyelői	108
Horváth István: A múzeumi füzetekről... ..	112
Kerényi Ferenc: Egy Mikszáth-emlektárgy dokumentumaiból	116

Körkép:

Csongrády Béla: Pataki József kiállítása	119
dr. Domonkos Imre: Radics István kiállítása	120
Réti Zoltán: Farkas András kiállítása	121
Erdős István: Iványi Ödön kiállítása	122
Kojnok Nándor: A Madách-emlékermesekről	124
Barna Tibor: Martinovnál	126
Csukly László: Olvasás közben	128

KÉPZÓMŰVÉSZETI REPRODUKCIÓKKAL SZEREPELNEK

Radics István: Vasút mentén	15
Lóránt János: Üzem	30
Gonda Zoltán: Sziráki udvar	46
Farkas András: Munka után	58
Radics István: Barokk-kapu a prágai várban... ..	64
Réti Zoltán: Fűrészelő	78
Pataki József: Falusi udvar	87
Lóránt János: Reggel	93
Somoskői Ödön: Akt	107
Simon Imre: Udvaron	111
Pataki József: Ház fákkal	123
Réti Zoltán: Régi házak	125

MŰMELLÉKLETEN

Czinke Ferenc: Ünnepnep

ifj. Szabó István: Fuvolázó lány (Koppány Gy. felvétele)

Pataki József: Bányavidék

Tájkép

Iványi Ödön: Városkép

Tájkép

Koppány György felvétele: A salgótarjáni új gimnázium

Czinke Ferenc: Zománckép

id. Szabó István: Anyaállat

Kelemen István: Hazafelé

ÁRA: 8 Ft.

Készítette: A Nógrád megyei Nyomdaipari V. Balassagyarmati telephelye
66-3627 — 1000 db. — Felelős vezető: Mayer Sándor

VÁRSZEGI GYÖRGY

1928-ban született Nagybátonyban, értelmiségi családból. Iskoláit Szolnokon és Salgótarjánban végezte. Jogásznak, később orvosnak készült, de egyetemi tanulmányait félbeszakítva a bányauzemnél helyezkedett el Nagybátonyban: műszaki beosztásban jelenleg is ott dolgozik. Írásait elsőként a Nógrád, a Heves megyei sajtó, a Nők Lapja közölte. Később szerepelt művével antológiákban és a rádióban is. A Palócföld állandó munkatársa.

„Legnagyobb embertelenség: nem hinni az emberség hatalmában” vallja első önálló kötetében, amely a közeli hónapokban lát napvilágot. Miként ebben a regényében is, eddig ismert irodalmi alkotásaiban szenvedélyesen kutatja korunk eleven és izgalmas problémáit. Tiszta szándékú törekvésekkel igyekszik ábrázolni mai életünk konfliktusait: a régi és új drámai összecsapását, a még mindig meglévő világnézeti összeütközéseket, a harcot a butaság, a maradiság ellen. Alakjai nyugtalan, bajukkal küszködő emberek, olyasfélék, akik: „sorsuk knock-outjától padlóra terítve nem várják meg, míg kiszámolják őket, hanem rogyadozó térdeikkel, a ring kötelébe fogódzva föltápaszkodnak s ha tántorogva, kompromisszumokkal is, de nem adják fel a verekedés győnyörűségét.”